

Santeri Sorsa

SUBJEKTIA RAKENTAMASSA

Ideologiakriittinen tutkielma ammattikoulusta

Kasvatuksen ja kulttuurin tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2021

TIIVISTELMÄ

Santeri Sorsa: Subjektia rakentamassa. Ideologiakriittinen tutkielma ammattikoulusta
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatuksen ja kulttuurin tiedekunta
Toukokuu 2021

Pro gradu -tutkielmani tutkii ammattikoulua ja erityisesti Juha Sipilän hallituksen ammattikoulureformia. Reformi oli Sipilän hallituksen (2015 – 2019) eräistä kärkihankkeista, jonka tavoitteena oli muokata ammattikoulusta asiakaslähtöinen, osaamisperustainen ja työelämän kanssa tiiviisti yhteistyössä oleva opinahjo.

Tutkielmani teoreettinen viitekehys on ideologiakriittinen. Lähestyn ideologian käsitettä ensisijaisesti Louis Althusserin (1918 – 1990) teorioiden kautta. Teoriaperustaisen analyysin avulla tarkastelen, minkälaista oppilassubjektia ammattikoulu synnyttää, kuinka se uusintaa ideologiaa sekä miten yhteiskunnalliset rakenteet, kuten talous ja politiikka, vaikuttavat näihin asioihin. Althusserin lisäksi hyödynnän muun muassa Antonio Gramscin (1891 – 1937) ja Projekt Ideologietheorien teorioita aiheista. Teorian tarkoituksena on selvittää, mikä on ideologian suhde subjettiin ja rakenteisiin, sekä kuinka ideologiakriittistä voi hyödyntää suhteessa empiiriseen koulutuspoliittisen muutoksen tarkasteluun

Tutkimusaineistonani on käytössä hallituksen esitys lakimuutoksesta sekä neljä eri asiantuntijalausuntoa, joissa lakiesitystä kommentoidaan. Metodologiana hyödynnän Norman Faircloughin (2003) kriittistä diskurssianalyysia. Aineistoa analysoin tarkastellen, kuinka ideologia ilmenee niissä, minkälaista subjektia ammattikoulu jatkossa tuottaa ja mitkä ovat ne rakenteelliset tekijät, jotka vaikuttavat uudistukseen. Työni on teorialähtöisesti painottunut. Teoreettista lukutapaa hyödyntäen pyrin löytämään teoreettisia oivalluksia empiirisestä aineistosta.

Tutkimukseni on historiaspesifi, tarkoittaen, että tutkin ilmiötä ensisijaisesti nykyisessä uusliberaalissa konjunktuurissa ja uusliberaalia historiallisena ilmiönä, jolla on omat piirteensä. Ammattikoulu-uudistuksen diskurssi ja käytänteet ovat monin paikoin uusliberalismille ominaisia. Kasvatustieteen näkökulmasta toivon työni auttavan ymmärtämään niitä ristiriitoja, joita ammattikoulureformin käytännöt ja linjaukset voivat tuottaa. Ja kuinka ammattikasvatuksen roolia kasvatuksen käytäntöjen suunnittelussa voidaan hyödyntää.

Avainsanat: Ammattikoulu, ammattikoulureformi, ideologia, ideologiakritiikki, Althusser, subjekti, kriittinen kasvatustiede.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	IDEOLOGIA	10
2.1	Yleinen ideologiateoria.....	10
2.2	Ideologiat materiaalisessa muodossa.....	12
2.3	Teoreettinen antihumanismi.....	13
2.4	Muutama kriittinen huomio Althusserin ideologiateoriasta	16
3	SUBJEKTI	18
3.1	Subjekti ja interpellaatio	18
3.2	Vertikaalinen ja horisontaalinen sosialisatio - PIT	21
3.2	Uusliberaali subjekti	23
4	YHTEISKUNNALLISET RAKENTEET	27
4.1	Taloudellinen pohja ja valtio.....	27
4.2	Valtiokoneistot.....	30
4.3	Yli- ja alamääräytyminen.....	32
4.3	Uusliberalismin aikakausi.....	35
4.3	Antonio Gramsci, kansalaisyhteiskunta ja hegemonia	36
4.4	Yhteenveto teoriapohjasta	41
5	AMMATTIKOULU JA AMMATTIKASVATUS	43
5.1	Ammattikoulun ja -kasvatuksen taustaa	43
5.2	Uusliberalismi, diskurssi ja ammattikoulutus	47
5.2	Ammattisivistys ja työntekijäsubjekti.....	48
5.2	Sipilän hallituksen ammattikoulureformin pääpiirteet.....	50
6	METODOLOGIA	51
6.1	Kriittinen diskurssianalyysi	51
6.2	Ideologiakritiikki ja lukutapa	52
6.3	Aineistot ja analyysi	55
7	TULOKSET	57
7.1	Hallituksen esitys	57
7.2	Asiantuntijalausunnot.....	63
7.2.1	Sähköliitto STTA.....	63
7.2.2	Suomen yrittäjät.....	65
7.2.3	Elinkeinoelämän keskusliitto.....	66
7.2.4	SAKKI Ry.....	68
8	POHDINNAT	71
8.1	Tulokset ja teoreettinen viitekehys.....	71
8.2	Tutkijan position ja tutkielman luotettavuuden arvioimista.....	83
8.3	Jatkotutkimusmahdollisuudet.....	86
	LÄHTEET	87

Kiitokset

Kiitokset erityisesti ohjaajilleni Veli-Matti Väärille ja Tuomas Tervasmäelle lukuisista hyvistä vinkeistä niin teorian, käytännön kuin viimeistelyinkin saralta. Tämän lisäksi haluan kiittää maanmainiota Gramsci-lukupiiriämme, jonka ansiosta olen oppinut mittaamattoman paljon käsittelemistäni teoreettisista aiheista. Ilman sitä apua, työni olisi tällä hetkellä täysin eri tilanteessa. Myös EquJust-työryhmälle tuhannet kiitokset vinkeistä graduni ja tutkimussuunnan suhteen.

Kiitokset yleisesti myös perheelleni, kavereilleni, musiikille, kirjoille ja muille arjen ja juhlan sielunruokkijoille. Korona-aika on ollut välillä yksinäistä puurtamista, mutta onneksi on löytynyt aikaa myös sosialisoinnille ja harrastuksille.

Tampereella 27.4.2021

Santeri Sorsa

1 JOHDANTO

Pureudun pro gradu -tutkielmassani ammattikouluun ja erityisesti sen viimeisimpään reformiin. Ammattikoulun reformi oli eräs Juha Sipilän hallituksen (2015 – 2019) strategisista kärkihankkeista (Valtioneuvosto 2015). Reformin keskeisiä tavoitteita oli tehdä ammattikoulusta eri asiakasryhmiä palveleva kokonaisuus, ja työelämän muutoksiin ketterämmin vastaava opinväylä (ks. mm. Tervasmäki & Tomperi 2018; Karusaari 2020). Ammattikoulu on toki aina ollut yhteydessä työmarkkinoihin ja nimensä mukaisesti sen keskeisinä tavoitteina on ollut tuottaa osaavia työntekijöitä työmarkkinoille. Ammattikoulu ja ammattikasvatus – kuten muutkin koulutusinstituutiot -- ovat kuitenkin olleet historiansa aikana erilaisten muutoksien ja uudistuksen kohteena (ks. Heikkinen 2001). Tutkielmani tarkoitus on perehtyä ammattikouluun uusliberalistisen ideologian aikakaudella: kuinka siinä uusinnetaan vallitsevia ideologioita, minkälaista subjektikäsitystä ja subjektia uusi ammattikoulu tuottaa ja mitkä ovat keskeiset rakenteelliset tekijät uuden ammattikoulun ja sen kielen tuottajina.

Ammattikoulua ja sen muutosta tutkiessa on otettava huomioon myös, että reformi oli suuri taloudellinen leikkaus ammatilliseen koulutukseen. Ammattikouluun on reformin jälkeen varattu vähemmän rahaa kuin mitä siihen oli ennen reformia varattu – vuosien 2017-2020 välille kohdistettiin hallituksen esityksen mukaan 170 miljoonan euron säästö (HE 2017, 130). Uudistuksen myötä koulumaisempia opetus on saanut väistyä työpaikoilla oppimisen edestä. Opiskelijoiden oletetaan olevan entistä itseohjautuvampia ja oppiminen painottuu ennen kaikkea osaamiseen, joka on reformin tavoitteiden mukaisesti parhaiten saatavilla käytännön työpaikoissa (OKM). Toinen suuri, myös pedagoginen, muutos on henkilökohtaistaminen sekä ammatillisen peruskoulutuksen ja aikuiskoulutuksen raja-aitojen purkaminen. Henkilökohtaistaminen yksi lähtökohdista on kartoittaa opiskelija-asiakkaan jo olemassa olevaa osaamista ja koulutuksen tulee vastata siihen. Tämä asettelu on mielenkiintoisesti erityisesti

nuorempien, peruskoulun päättävien opiskelijoiden näkökulmasta, joilla suurella todennäköisyydellä ei ole vielä juurikaan työelämän vaativia taitoja tai osaamista. Asiakaslähtöisessä ammattikoulussa on opiskelijoiden lisäksi myös toinen asiakasryhmä: työelämä ja yritykset (ks. Karusaari 2020). Asiakaslähtöisyys ja työelämän tarpeiden palveleminen ovat keskeinen osa ammattikoulureformin retoriikkaa (ks. Valtioneuvosto 2015).

Tutkielmani teoreettinen viitekehyseni muodostuu ideologiakriittisestä teoriaperinteestä. Ideologiakriittillä tarkoitan vallitsevien ideologioiden kriittistä tarkastelua. Teorialla on tutkielmassani keskeinen painoarvo ja luen valitsemani aineistoa teoriaohjautuvasti. Teorian avulla tarkastelen, kuinka ammattikoulun kautta uusinnetaan vallalla olevia ideologisia käsityksiä ja rakenteita, sekä kuinka nämä rakenteet tuottavat ideologiaa, subjektia ja vallitsevia diskursseja.

Teoriani pohjan muodostaa ranskalaisen filosofi Louis Althusserin (1918 – 1990) tuotanto. Althusser oli yksi 1900-luvun vaikutusvaltaisempia marxilaisia teoreetikoita, jonka tuotanto on herättänyt niin ihastusta kuin myös paljon vastarintaa. (Rehman 2013; Lahtinen 2015; Fuchs 2021; Thompson 1995 [1978]; Meikskins Wood 2016). Althusserin vaikutus oli suurinta 1960- ja 70-luvuilla, jolloin hän teorioineen hyökkäsi niin porvarillista ideologiaa, kuin humanistista Marx-luentaa kohtaan. 1970-luvun jälkeen ”althusserilainen koulukunta” menetti vaikutusvaltaansa, tai melkein lakkasi olemasta. Keskeiset hahmot kuten Nicos Poulantzas ja Michel Pêcheux menehtyivät. Althusser surmasi mielenhäiriössä vaimonsa Helenen, jonka jälkeen hän ei enää juurikaan ollut julkisuudessa. (Rehman 2013.) Teoreettisella tasolla akateeminen vasemmisto ja marxilaisuus siirtyi kohti postmodernia ja post-marxistista luentaa, joka piti althusserilaista Marx-luentaa strukturalistisena, essentialistisena ja funktionaalisenä. Althusser on siis perin kiistelty ja ristiriitainen hahmo. Pidän kuitenkin Althusserin teorioita edelleen varteenotettavina ideologiakriittisinä ja yhteiskunnallisen kokonaisuuden suhteita pohtivina käytäntöinä relevantteina. Tällä vuosituhanella on julkaistu paljon Althusseria koskevaa kirjallisuutta, jossa nostetaan erityisesti Althusserin antihumanismin ja poliittisen strategian käsitteitä uuteen valoon (ks. mm. Sotiris 2020; Dean 2006; Lahtinen 2015).

Kasvatustieteissä ja kasvatussosiologiassa Althusser on ollut tunnettu erityisesti Ideologisen Valtiokoneiston (*Appareil Idéologique d'Etat*) käsitteestä. IVK:t ovat koneistoja, jossa yhteiskunta uudelleen tuottaa ideologisia käytäntöjä.

Toisin sanoen se uudistaa olemassaolonsa näiden koneistojen kautta, joita ovat muun muassa koulu, poliittinen kenttä, perhe ja niin edelleen. Ilman uusintamista ja uudistamista yhteiskunta ja sen järjestys eivät pysyisi pitkään kasassa. (Althusser 1984). Kasvatuksen näkökulmasta huomiota herättää se, että kaikista IVK:istä Althusser nostaa koulun vaikutusvaltaisimmaksi. Koulu IVK:na takaa se, että nuoresta iästä lähtien ihmisille opetetaan käytännöllisten ja elämän uusintamisen kannalta välttämättömien taitojen, kuten lukeminen ja laskeminen, lisäksi myös ideologisia käytäntöjä. Ideologinen kasvatus tapahtuu ideologian, ei väkipakon edessä. Ideologinen *interpellaatio* (tarkoittaa kutsua) kasvattaa ideologisen subjektin, joka kasvatetaan tiettyihin ideologisiin käytäntöihin. Ammattikoulutuksen näkökulmasta esimerkki interpellaatiosta voi olla esimerkiksi viimeisimmässä uudistuksessa painotettu itseohjautuvuus tai yrittäjähenkisyys, joka kutsuu opiskelijoita ajattelemaan tämän mallin mukaisesti.

Althusserin lisäksi tuon teoriaosuudessa esille muitakin ideologiakriittisiä teoreetikoita, kuten Antonio Gramsci, W.F Haug & Projekt Ideologietheorie ja muuta ideologikritiikin ja subjektin ympärillä liikkuvaa kirjallisuutta. Näiden teorioiden avulla pyrin luomaan laajemman teoreettisen kehyksen analyysia varten. Tämän lisäksi edellä mainitut teoreetikot tarjoavat oivan vertailukohtan Althusserin teorian puutteille ja vahvuuksille. Teorioissa on kuitenkin paljon yhtymäkohtia ja punaisena lankana voi katsoa olevan ideologia- ja hegemoniakritiikin, jossa katsotaan vallitsevien arvovalintojen ja yhteiskunnallisten käytännön ”uskomusten” tuolle puolen.

Tutkielmani rakenne on seuraavanlainen: käyn läpi ideologian käsitteen ja keskeiset teoreettiset painotukset luvuissa 2.-4. Ensimmäisenä käyn läpi Althusserin yleisen ideologiateorian, jossa käydään läpi mitä Althusser tarkoittaa ideologialla yleisellä tasolla. Althusser erotti yleisestä ideologian käsitteestään ideologia*t*. Ideologia monikossa tarkoittaa ideologioita materiaalistuneessa muodossa, jotka toteutuvat historiassa. Kolmanneksi avaam Althusserin *teoreettisen antihumanismin* käsitteen, joka on Althusserille keskeinen eronteko ideologiseen maailmankuvaan. Neljänneksi tarkastelen paria keskeistä kritiikkiä Althusserin ideologiateoriasta.

Kolmas luku käsittelee subjektia, joka on niin ikään keskeinen käsite ideologiakritiikissä. Käyn läpi Althusserin subjektinmuodostuksen ja

interpellaation käsitteen. Tämän jälkeen käyn läpi *horisontaalisen sosialisaaion* käsitteen, jossa keskeisinä teoreetikoina ovat W.F. Haug ja Projekt Ideologietheorie. Pohdin luvun päätteeksi vielä subjektia uusliberalismin aikakaudella.

Kolmas luku käsittelee yhteiskunnallisia rakenteita ja kokonaisuutta, toisin sanoen niitä määrääviä tekijöitä, jotka vaikuttavat ideologioiden ja subjektien uusintamiseen. Tässä avaan myös IVK:n, repressiivisen valtiokoneiston, taloudellisen pohjan sekä yli- ja alimääräytymisen käsitteet. Olen sisällyttänyt lukuun myös uusliberalistista rakennetta koskevan osuuden, sekä Antonio Gramscin kansalaisyhteiskuntaa ja hegemoniaa käsittelevät lyhyet kappaleet. Olen erotellut nämä kolme kategoriaa, joskin monessa kohtaa ideologia, subjekti ja rakenteet menevät limittäin. Tarkoitus on kuitenkin avata tarkemmin eri tekijät, jotta lukijan on helpompi hahmottaa teorian, ja sittemmin analyysin, kokonaisuutta. Tämän kappaleen loppuun olen koonnut myös yhteenvedon käsitellystä teoriasta, jossa nidon eri teoreetikot yhteen ja linkitän teorian empiiriseen osiooni.

Neljäs luku käsittelee ammattikoulua ja ammattikasvatusta. Käyn lyhyesti läpi ammattikoulutuksen kehitystä historian valossa ja ammattikoulutusta uusliberalismin aikakaudella. Tämän lisäksi avaan hieman ammattisivistyksen ja ammattikasvatuksen käsitteitä. Teen eron ammattikoulun ja ammattikasvatuksen välille, ensimmäisen ollessa koneisto ammattikasvatukselle. Tämän jälkeen esittelen lyhyesti ammattikoulureformin keskeiset käsitteet.

Viidennessä luvussa esittelen metodologiani, joka perustuu Norman Faircloughin kriittiselle diskurssianalyysille. Fairclough on osittain myös jatkoa teoriaosuudelleni, sillä hänen kriittinen diskurssianalyysinsa käyttää hyödykseen niin Althusserin kuin Gramscinkin teoretisointia. Teoriapohjaisen analyysini tarkoitus on tutkia diskurssia sen suhteessa yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja määrääviin tekijöihin, kuten talous, politiikka ja niin edelleen. Pyrin siis pitämään kielellisen analyysin sidottuna teoreettiseen viitekehykseeni. Tutkimusaineistonani minulla on hallituksen esitys ammattikoulureformista ja sen lainsäädännöstä. Tämän lisäksi käsittelen neljää eri valiokuntien asiantuntijalausuntoa liittyen hallituksen esitykseen. Aineiston rajaus tällä tavoin mahdollistaa yhtäältä poliittisen päätöksenteon tahtotilan analyysin ja toisaalta

perspektiiviä siitä, kuinka eri tahot ovat kommentoineet ja vaikuttaneet toteutuneeseen reformiin.

Tuloksissa ja pohdinnoissa esittelen ne keskeiset havainnot teksteistä, jotka löysin suhteessa teoreettiseen viitekehykseen. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Minkälaista subjektia ammattikoulu tuottaa?
2. Kuinka ideologiaa uusinnetaan ammattikoulun kautta?
3. Mitkä rakenteelliset tekijät ohjaavat ammattikoulua nykyisessä uusliberaalissa ideologiassa?

Tutkielmani on siis hyvin teoreettisesti painottunut. Tarkoitukseni on kokeilla kuinka althusserilaista ideologiakriittistä teoriaa voi soveltaa päivänpolttavaan empiiriseen aiheeseen. Voi siis sanoa, että tutkielmani jakautuu osittain kahteen eri tarkoitukseen: teroittaa ideologiakriittisen teorian mahdollisuuksia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa ja käyttää sen tarjoamaa teoreettista viitekehystä empiirisen aineiston analyysiin.

2 IDEOLOGIA

Tutkimukseni keskeisimpiä käsitteitä on ideologia. Ideologia on monisyinen käsite ja on ollut keskustelun kohteena yli 200 vuotta. Arkikielessä miellämme ideologian yleensä tarkoittamaan jotain ajatusmallia tai uskomusten ”kokoonpanoa”. Monesti, erityisesti poliittisessa keskustelussa, on ideologia eräänlainen haukkumasana ja sen sanomisessa on negatiivinen konnotaatio – harva poliitikko kutsuu itseään ideologiksi (ks. mm. Freeden 2019). Tutkielmani tarkoitus on avata ideologiaa käsitteenä sen arkista käyttöä laajemmin, ja osoittaa kuinka käsitteen avulla voi saada laajempaa ymmärrystä yhteiskunnallisista suhteista. Tutkielmani nojaa Louis Althusserin teorioihin ideologioista ja siihen, kuinka ideologiaa uusinnetaan yhteiskunnassa.

2.1 Yleinen ideologiateoria

Seuraavassa alaluvussa tarkastellaan Althusserin ideologiakäsitettä yleisenä ilmiönä. Althusserin ideologiateoriassa yhteiskunnan koneistot, joissa ideologiaa uusinnetaan jatkuvasti tuleville sukupolville, tämä näkyy materialistisena toimintana (tästä lisää seuraavassa alaluvussa). Althusserille ideologia itsessään on historiaton käsite, se on ikään kuin tapa, jolla ihminen hahmottaa maailmaa, sekä myös toimii maailmassa. Tutkimukseni painopiste on ideologiaa tuottavien koneistojen teorioissa, mutta käyn seuraavaksi läpi yleisen ideologiateorian.

Ideology represents the imaginary relationship of individuals to their real conditions of existence. (Althusser 2008 [1966], 36)

Althusserin ideologiateorian taustalla on siis oletus, että ihmisen tietoisesti eletty elämä suhteessa ”oikeaan maailmaan” on osittain imaginääristä ja kuviteltua. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tämä olisi pelkkää harhaa, vaan ideologinen

representaation *tapa* elää ja toteuttaa elämäänsä suhteessa ”reaalimaailman ehtoihin”. Althusser toteaa, että ideologian toteuttaminen edellyttää sekä ”oikean” yhteyden reaalimaailmaan, että ”imaginäärisen”, kuvitellun yhteyden (Althusser 2005, 233). Tämä ideologinen *representaatio*, eli reaalimaailman ja imaginäärisen yhteys toteutuu subjektin ajattelussa. Toisin sanoen se on eittieteellinen subjektin tapa hahmottaa maailmaa. Tässä mallissa reaalimaailma (esim. tuotantosuhteet) tulee osaksi imaginääristä suhdetta, mikä johtaa siihen, että näistä suhteista syntyy jonkinlainen tahto, jota toteutetaan. Tämä voi Althusserin mukaan olla mitä vain: konformistinen, vallankumouksellinen, konservatiivinen tai jotain muuta. Ideologia toimii siis tapana ja suhteenä, tiettyinä ”välittäjänä” reaalimaailman ja ihmisen välillä. Ideologia ei kuitenkaan ole Althusserille pelkästään instrumentaalinen: ideologia ei ole pelkkä työkalu, minkä ihminen (subjekti) ottaisi mukaan omiin tarkoituksiinsa. Hänen mukaansa subjektit toimijoina ovat kuitenkin ideologian vankeina, joskin toimija saattaa *kuvitella* olevansa ideologian (eletyn suhteen reaalimaailmaan) herra. (mt 234).

Althusserin yleinen ideologiateoria on siis jossain määrin ”neutraali”, sillä ideologisuus on Althusserin mukaan aina läsnä ihmisen olemisessa (ks. Freeden 2019). Toisaalta Althusserille ideologialle on myös vastinparinsa, joka on tieteellinen tieto, josta lisää alaluvussa 2.3. Monessa marxilaisessa teoriaperinteessä ideologia tulkitaan vääräksi tietoisuudeksi, mutta Althusserilla se on siis ylihistoriallinen tapa hahmottaa todellisuus, toisin sanoen se ei varsinaisesti ole tietoisuutta sanan varsinaisessa merkityksessä (kts. Freeden 2019, 33). Althusser itsekin tulkitsee Marxin & Engelsin *Saksalaisessa ideologiassa* olevan ideologiakäsityksen edustavan juuri väärää tietoisuutta, niin sanottu unenomaista, historiatonta puuhastelua¹. Althusser pitää kiinni Saksalaisen ideologian historiattomuudesta, mutta lisää, että ideologioilla puolestaan voi olla oma historiansa, joka kumpuaa viime kädessä luokkataisteluista (tuotantosuhteista) (Althusser 1984, 117).

¹ On kuitenkin hyvin kiistanalaista väittää, että Saksalaisen ideologian ideologiateoria voitaisiin lukea puhtaasti tarkoittamaan väärää tietoisuutta. Jan Rehman (2013) on tulkinut ja osoittanut, että Saksalaisessa ideologiassa ideologia materiaalistuu, mm. työnjaossa ja perhesuhteissa. Myös Timo Uusitupa (1991) on avannut ansiokkaasti Marxin Saksalaisen ideologian ideologiakäsitystä. Gradussani ei kuitenkaan ole tilaa käydä tätä keskustelua. W.F Haug (1991) on puolestaan teoretisoinut, että Saksalaisesta ideologiasta löytyvä kuuluisa *camera obscura* -metafora ei ole tietoisuustason ilmiö, vaan Marx tarkoittaa sillä koko aikansa (filosofian) ideologista ajattelumallia, joka on itsessään ideologinen.

2.2 Ideologiat materiaalisessa muodossa

Tarkastelen tässä luvussa, miten ideologiat toimivat. Kuten aikaisemmasta käy ilmi, ideologia *yleisesti* on historian immateriaalinen tietoisuustason (kuviteltu) ilmiö. Ideologioilla kuitenkin voidaan katsoa olevan oma materiaallinen historiansa (Althusser 1984, 116). Ideologia tulee lihaksi ja historialliseksi ilmiöksi ideologisten valtiokoneistojen (IVK), sekä niissä tapahtuvien toimintojen kautta (mt, 122). Ideologisessa apparaatissa, kuten koulu, käytännöksi tulevat eri ideologiat kuten uskonnollinen, laillinen, eettinen ja niin edelleen. Tämä tapahtuu oppimalla tiettyihin järjestyssääntöihin, joita esimerkiksi koulussa opetetaan, kuten kuuliaisuus ja vallitsevat tuotannolliset suhteet (mt, 113). Edellä mainitut ovat myös alisteisia hallitsevalla ideologialle. Althusser puhuu yleisesti ottaen hallitsevasta valtioideologiasta (mt). Yksilöiden (subjektien) tasolla ideologioita toteutetaan rituaalien ja käytäntöjä harjoittamalla. Subjektia käsittelevässä luvussa käyn tätä seikkaa läpi tarkemmin.

Ideologiat uusintavat itseään valtiokoneistoissa ja rituaaleissa. Ideologiat ovat historiallisesti spesifejä, esimerkiksi kapitalismilla on oma erilainen historiallinen ideologiansa kuin feudalismilla. Tässä taustalla on yhteiskunnan taloudellinen tuotanto, toisin sanoen taloudellinen pohjarakenne ja tuotantotapa (*base*). Vaikka ideologia onkin Althusserin kannalta ikuista, hän sanoo ideologian olevan aina läsnä yhteiskunnissa, kuitenkin eri historian vaiheet synnyttävät erilaisia ideologioita. (Althusser 2005, 231 – 32).

Ideologiat toimivat siis ideologian tavoin, mutta ne eivät toimi ilman materiaalista tukea. Ideologinen toiminta ja IVK ankkuroituvat ei-ideologisiin asioihin. Althusser käyttää ensimmäisenä esimerkkinä perhettä, joka on luettavissa IVK:ksi. Perheen reaalin, ei-ideologinen rooli on biologinen uudelleen tuottaminen. Kuitenkin perheellä on ideologisena apparaattina muukin rooli kuin ei-ideologinen. Sama pätee myös urheilun kohdalla; urheilu on fyysinen asia, mutta urheilu-IVK:n ideologisuutta ei voida suoraan redusoida itse urheiluun. (Althusser 2014, 76 - 77.) Koulutuksen kohdalla asia on samoin, kouluissa opetetaan

materiaalisia asioita, joita ei voida palauttaa suoraan hallitsevaan ideologiaan (mt). Lukutaito, laskutaito ja niin edelleen ovat ei-ideologisia oppeja, mutta toisaalta IVK opettaa – ja käyttää hyödyksi – näitä taitoja ideologiseen indoktrinaatioon, joita voidaan käyttää hyödyksi ideologisen järjestyksen ylläpitoon. IVK:t toteuttavat ensisijaisesti valtioideologiaa, mutta IVK:issä toteutuu myös toisia, sekundaarisia ideologioita, jotka niin ikään materiaalistuvat koneistoissa (mt, 83). Palaan ideologisiin valtiokoneistoihin luvussa 4.

Ideologioiden historiallisuus on tärkeä teoreettinen työkalu, jotta voidaan ymmärtää, kuinka ideologian avulla uusinnetaan yhteiskuntaa. Näin ideologisuus linkittyy poliittiseen toimintaan ja elettyyn maailmaan (Ricouer 1994, 51).

2.3 Teoreettinen antihumanismi

It is impossible to *know* anything about men except on the absolute precondition that the philosophical (theoretical) myth of man is reduced to ashes. (Althusser 2015, 229).

Kuten yllä olevasta lainauksesta näkyy, on tieto ihmisestä mahdollista, jos emme pidä teoreettista ihmisolemusta tiedon lähtökohtana. Antihumanismin voidaan katsoa olevan se tieteenfilosofinen käsite, jossa Althusser tekee eron ideologian ja tieteen välille. Vaikka Althusserin tuotantoon kuuluikin itsekritiikki ja oman positionsa tarkastelu – erityisesti teoreettisen ja poliittisen näkökulman kannalta, on teoreettinen antihumanismi kuitenkin läsnä koko hänen tuotannossaan (Lahtinen 2015, 157).

Teoreettinen antihumanismi lähtee Marxin ”tieteellisestä löydöstä”, jota Althusser kutsuu *epistemologiseksi katkokseksi*. Hänelle nuoren Marxin tuotanto oli vielä sidoksissa porvarilliseen humanismiin ja hegeliläiseen idealismiin, josta Marx välivaiheen teoksiensa kautta päätyi kypsään tuotantoon, joka vasta oli Althusserille oikeaa tieteellistä Marxia (Lahtinen 2015; Huttunen 2012, 93 – 95; Althusser 2005, 223 – 226). Marxin ensimmäisen vaiheen Althusser ajoittaa

vuosille 1840-42, jolloin hän katsoo Marxin teoreettisen näkökulman olleen liberaali humanismi, joka oli lähempänä Kantin transsendentaalifilosofiaa, kuin hegeliläistä idealismia. Tämä tarkoittaa, että Althusserin mukaan Marx katsoi kantilaiseen tapaan maailmaa siltä kantilta mitä *subjekti* voi tietää. Eli toisin sanoen teoria on ihmislähtöistä. Toinen vaihe sijoittuu vuosille 1842-45, jolloin Althusser katsoo Marxin ajattelua dominoineen ”kommunistinen humanismi”, jonka teoreettiset juuret ovat Feuerbachissa ja nuorhegeliläisyydessä. Toisen vaiheen humanismi oli Marxille jo vallankumouksellista, jossa ei Hegelin tapaan odotettu hengen tai järjen täydellistä synteesiä Valtiossa. Toisen vaiheen humanismi tarkasteli juuri valtion despotismia ja ihmisen vieraantumista, mutta Althusserin mukaan Marxin filosofian lähtökohtana oli edelleen ihmisolemus (*essence of men*) (Althusser 2005; ks. Huttunen 2012, 93 – 95).

Loppullisen irtioton liberalistisesta humanismista, lajiolemuksesta ja hegeliläisestä hengestä (*geist*) Marx tekee Althusserin (2005) mukaan vuonna 1845, jolloin voidaan katsoa Marxin kypsän kauden alkaneen. Marxin käsitteistöön tulivat tässä vaiheessa sosiaalinen rakenne, tuotantovoimat, ylärakenne, talouden viimekätinen määräävyys ja niin edelleen. Näkyvä esimerkki tästä on teoksen *Poliittisen taloustieteen arvostelua* esipuheessa (1979) sekä myös postuumisti julkaistussa teoksessa *Grundrisse* (1993). Yhteiskunnalliset rakenteet ovat se, joka tekee yksilön ja jonka kautta myös yksilöä on tarkasteltava, eikä päinvastoin.

Teoreettinen antihumanismi on Althusserille siis ennen kaikkea teoreettinen metodi, eronteko humanismista, jonka Althusser katsoo olevan ideologia. Mutta kuten ideologiakin, Althusser katsoo humanismin olevan kuitenkin aina läsnä yhteiskunnassa ja ihmisen ajattelussa, joten teoreettisen antihumanismin tehtävä on tunnistaa humanismi ”olemassaolon ehtona” (Althusser 2005, 230). Toisin sanoen, Althusser tunnustaa ideologian ja humanismin olevan aina historiallisesti ja reaali maailmassa läsnä, mutta tieteen tehtävä on ylittää epätieteelliset ja ideologiset representaatiot. Tieteenfilosofiselta näkökulmasta Althusserin voisi sanoa edustavan tieteellistä realismia, johon Althusser onkin vaikuttanut paljon (Bhaskar & Callinicos 2003; Dean 2006; O’Boyle & McDonough 2015). Tämä tarkoittaa, että tieteellisellä metodilla voidaan saada tietoa reaalista, todellisesta maailmasta.

Antihumanismia on monissa yhteyksissä kritisoitu siitä, että se kieltää ihmisen toimijuuden ja on "ihmisvihamielinen", ikään kuin ihminen olisi täysin struktuurien otteessa (ks. mm. Fuchs 2021).² Tämä luenta ei kuitenkaan tee oikeutta käsitteelle. Kuten jo aiemmin todettu, se oli Althusserin vastaus humanistiselle marxismille, muun muassa Jean-Paul Sartren filosofialle, jonka Althusser katsoi olevan niin teoreettisesti kuin poliittisesti vaarallista (Althusser 2003, 1 – 10). Althusserille antihumanismi oli myös poliittinen strategia, jonka avulla olisi mahdollista toteuttaa porvarillista ideologiaa vastustavaa kamppailua. Hän kuvasikin filosofiaa luokkataisteluksi teorian alueella, tarkoittaen, että se on avain kohti luokatonta ei-porvarillista yhteiskuntaa (Althusser 1984). Teoreettisen tiedon voi siis katsoa olevan keino kohti emansipatorista poliittista toimintaa (vrt. Dean 2006, 123; Sotiris 2020). Althusser toteaa (2015, 290) historismin (*historicism*)³ ongelmista, että mikäli ihmisten välinen toiminta redusoidaan pelkästään sosiaalisiksi suhteiksi, jää taustalla olevat tuotantotavat huomaamatta. Toisin sanoen tässä tapauksessa yhteiskunnallista määräävyyssuhteista ei saisi teoreettista tietoa (ks. myös Sotiris 2020, 361).

Teoreettinen antihumanismi ei kiellä ihmisyyttä tai ihmistoimintaa. Althusser painottaa monissa teksteissään, etenkin myöhäisemmissä *aleatorista materialismia* käsittelevissä teoksissaan subjektia historiallisena toimijana. Aleatorisessa materialismissa Althusser painottaa sattumien ja kontingenssin mahdollisuutta, kuin myös juuri poliittista toimintaa.⁴ (Lahtinen 2015; Althusser 2006, 163 - 208). Joka tapauksessa, teoreettinen antihumanismi on keskeinen graduni kaikkien kolmen teoreettisen teeman näkökulmasta.

² Tämäkin keskustelu on laaja ja monisyinen. Humanistisen marxismin nykyisistä nimistä Christian Fuchs lienee tunnetuimmista. Hän esittää humanistisessa marxilaisuudessaan, että Althusserin hahmottelemaa epistemologista katkosta ei koskaan tapahtunut Marxin ajattelussa, ja että marxilainen dialektiikka on ennen kaikkea hegeliläistä. Toiseksi humanistisessa luvussa ideologiaa käsitellään enemmän juuri ihmislähtöisestä, väärän tietoisuuden käsitteestä. Tarkempaa analyysia löytyy Fuchsin tuoreesta teoksesta *Marxist Humanism And Communication Theory* (2021). Tilan puutteen vuoksi en avaa tätä keskustelua tämän syvällisemmin.

³ Historismissa Althusser viittaa Antonio Gramscin käsitykseen historisismista. Gramscille tämä tarkoittaa luokkien tai ihmisten praksiksen, käytännön filosofiaan käytännön toimintana, maailmaa muuttavana toimintana. Althusser tulkitsee tämän myös Gramscin käyttämän käsitteen, absoluuttisen humanismin mukaan, josta seuraa, että analyysi jää empirian tasolle eikä tavoita taustalla olevia rakenteellisia tekijöitä (ks. Althusser 2006, 139 – 140; Thomas 2009, 243 – 248; Marasco 2019).

⁴ Myöhemmissä tuotannossa ja juuri aleatorisen materialismin käsitteessä Althusser hakee poliittisen toiminnan teorian mahdollisuuksia Machiavellin teorioista. En avaa aihetta sen enempiä gradussani, mutta Mikko Lahtisen väitöskirja (1997) käsittelee aihetta syvällisesti. Althusserilta tarkimmat kuvaukset löytyvät hänen myöhäistekstiensä kokoelmasta *Philosophy Of The Encounter* (2006).

Teoria on monella tapaa kiistelty, mutta koen nykypäivänäkin kriittiselle tutkimukselle antoisaksi, että tutkitaan yhteiskunnallisia rakenteita subjektien ja ihmisyyden edellytyksinä.

2.4 Muutama kriittinen huomio Althusserin ideologiateoriasta

Althusserin ideologiateoriaa on monin paikoin sanottu hänen tuotantonsa heikoimmaksi ja ristiriitaisimmaksi kohdaksi (mm. Lahtinen 2015). Olen väitteen kanssa osittain samaa mieltä, osa kritiikistä puolestaan on mielestäni hieman ylimitoitettua. Kritiikkiä on annettu erityisesti siitä, että ideologia on Althusserille liian kaiken kattava, kaiken lävistävä entiteetti – tämä on juuri Projekt Ideologietheorien pääteeseistä Althusserin yleistä ideologiateoriaa vastaan (Rehmann 2013). Ideologia on helppo tulkita näin aina ylhäältä tulevaksi, jättäen subjektin ”vaille mahdollisuuksia”. Toisaalta Althusser mainitsee ideologisten koneiden tuottavan vastaideoologioita (Althusser 2014), ja interpellaation lisäksi Althusser (1984) mainitsee ”huonot subjektit”, jotka eivät tunnusta interpellaatiota (tästä lisää kappaleissa 3 & 4). Kuitenkin Althusserin yleisessä ideologiateoriassa subjekti on aina ideologian tuotos (Koivisto & Pietilä 1996). Ideologia säilyy kuitenkin – yhteiskunta toimii aina ideologian tavoin. Tässä mielessä on hieman epäselvää, kuinka Althusser pystyy ylittämään dualismin tai humanistisen näkökulman. Althusser käyttää teoriaansa työkaluna, että saisimme yhteiskunnasta tieteellistä tietoa, kuten aikaisemmasta luvusta huomasimme. Kuitenkin *viimekätisesti* Althusser ei ontologian tasolla saa tehtyä viimeistä pesäeroa ”subjektiivisen maailmankatsomuksen” ja reaali maailman välille (O’Boyle & McDonough 2016).

Eräs Althusserin kärkkäimmistä kritikoista on Althusserin entinen oppilas ja työtoveri Jacques Ranciere, joka oli yhtenä kirjoittajana Althusserin pääteoksiin lukeutuvassa *Reading Capitalissa*. Rancieren kritiikin kärki osuu eritoten Althusserin poliittiseen ja strategisiin kirjoituksiin. Rancieren mukaan Althusser suhtautuu halveksuen työväenluokkaan ja pitää ainoana todellisena muutoksen mahdollistajana itsensä kaltaisia intellektuelleja (ks. Huttunen 2012; Ranciere 2011 [1974], xiv). Kritiikki herättää kysymyksiä, että onko tiede ja tieto oikeasta

maailmasta aina ja ikuisesti pelkästään yliopistokoulutetun filosofin käsissä ja loput väestöstä joutuu elämään ideologian kautta.

Althusser kirjoitti pedagogiikasta verrattain vähän, joskin interpellaatio ja sen teemat ovat kasvatuksellisia. Tyson E. Lewis (2017) toteaa, että vaikka Althusser teoretisoi vastainterpellaation ja proletariaatin ideologian vaihtoehtona porvarilliselle ideologialle, on hänen teoriansa pedagogiikasta katsoen kuitenkin porvarillisen interpellaation vanki. Tarkoittaen, että tässä logiikassa on olemassa Subjekti ja subjekti, iso ja pieni, jossa tieto siirrettään tietämättömälle. Toisin sanoen Althusser ei Lewisin mukaan esitä ”kunnollista” vaihtoehtoa porvarilliselle ideologialle.

Painotan tulkinnoissani kuitenkin erityisesti sitä, että ideologia tulee materiaalisiksi käytännöissään ja diskursseissaan, kuin myös ideologiaa historiallisena konstituutiona, joka syntyy historian materiaalisista käytännöistä.

3 SUBJEKTI

3.1 *Subjekti ja interpellaatio*

Tutkimukseni toinen teoreettinen kulmakivi on subjektin käsite, jota lähestyn niin ikään Althusserin kautta. Hahmottelen subjektia myös muiden teoreetikkojen kautta. Althusserille ideologia ja subjekti ovat toisistaan erottamattomat, kuten hänen ideologiateoriansakin sanoo: *Ideologiaa on olemassa vain subjektien kautta ja subjekteja varten* (Althusser 1984, 126). Ja kuten jo ideologiaa käsittelevässä kappaleessa huomasimme, on ideologia juuri subjektin tapa hahmottaa reaalimaailma ja tuotantosuhteet. Keskustelu Althusserin ideologia- ja subjektiteorian ympärillä on laaja, joten rajaan oman käsittelyäni siihen, mitä Althusser tarkoittaa interpellaatiolla, subjektin ideologisella konstituutiolla ja antihumanistisen teorian suhteella subjektikeskeiseen ideologiaan, johon Althusser teki pesäeroa. On myös huomioitava, että Althusserin teorialla oli strateginen merkitys: kuinka tehdä luokkataistelun teoriaa ja kuinka tämä voi olla poliittisesti merkittävää teorian, toisin sanoen tieteen tasolla.

Sanana subjektilla on kaksoismerkitys. Jos puramme subjekti-sanana etymologiaa, huomaamme, että sanan alkuperä johtuu latinan sanasta *subiectus*, joka tarkoittaa vallanalaista ja alamaista. Sama on myös englannin kielessä *subject* (alamainen), *subjection* (alistaminen, alistuminen) (Silvonen 1991, 191). Althusserille subjekti onkin ideologian kutsuma, ideologialle alisteinen. Yksilöstä tulee subjekti vasta ideologian myötä.

Toisaalta taas, etenkin myöhemmissä ja poliittisissa kirjoituksissaan, Althusser painottaa myös subjektin toiminnallista puolta. Subjekti on historiallinen toimija, joka vaikuttaa historian kulkuun (ks. mm. Lahtinen 2017). Mutta toimiessaan ideologian kutsun alaisuudessa, subjekti on ideologisten

rakenteiden vaali. Ideologiassa subjekti uusintaa ideologisia käytäntöjä. Ja kuten ideologialuvussa käytiin läpi, Althusserille ideologinen subjekti ei sinänsä ole vapaa toimija, vaan toimii ideologiassa ideologiaa varten.

Althusserin teoreettinen antihumanismi (ks. luku 2.3) kuitenkin pitää humanismia, jossa ihmistä pidetään historian tekijänä, porvarillisena ideologiana. Tällä voidaan tarkoittaa esimerkiksi *homo economicusta*, jossa korostuu näkemys, että ihmisen tahdosta käsin voitaisiin johtaa tieteellistä teoriaa subjektista. Althusserin subjektia ja interpellaatiota tarkasteltaessa onkin syytä pitää mielessä, että myös tässä on teoreettisen antihumanismin lähtökohta – tätäkään ei tarkastella subjektista lähtien, vaan kuinka vallitsevat ideologiat ja ideologiset valtiokoneistot muodostavat ideologian subjektin (ks. Sotiris 2020, 504).

Althusserin ideologiateoriassa ideologia *kutsuu* yksilöitä subjekteiksi. Termi tälle kutsulle on interpellaatio. Interpellaatio materiaalistuu valtiokoneistoissa rituaalien ja toimintojen kautta, esimerkiksi kirkossa polvistumisen ja rukouksen kautta. Yleisesti ottaen ideologian kutsu tulee siis vallitsevan ideologian, valtioideologian (tästä lisää luvussa 4) kautta. Esimerkkinä perhe on yksi valtiollinen koneisto. Tästä Althusser antaa havainnollistavan esimerkin poikalapsen kautta. Poikalapsi syntyy yksilönä, mutta jo syntyessään hänelle on olemassa ne tietyt yhteiskunnalliset odotukset, joiden kautta hän kasvaa subjektiksi, toisin sanoen tämä subjektius on olemassa jo ennen kuin yksilö siihen kasvaa (Althusser 1984, 131). Koska ideologia on ikuista, ovat subjektit olemassa jo ennen yksilöä. Tätä voi tulkita ikään kuin odotuksena, että yksilö täyttää tietyt ideaalit, joita hänelle asetamme. Hän kutsuukin näitä aina-jo-subjekteiksi. Interpellaatioteoriassaan Althusser on hakenut vaikutetta psykoanalyysistä, niin Freudilta kuin Lacaniltakin⁵. Tämä näkyy siinä vaiheessa, kun subjekti tunnistaa (tai on tunnistamatta) ideologisen kutsun (mt, 127 - 313). Interpellaatiossa keskeistä roolia näyttelee myös ideologinen diskurssi, joka konstituoii subjektia, ja subjekti rakentuu sen mukaan. Ideologian diskurssin funktio tukea pohjan ja ylärakenteen rakentumista. Sen voidaan katsoa vahvistavan työnjakoa

⁵ Jätän tarkemman psykoanalyysin ja sen vaikutukseen Althusseriin pois gradustani. Althusser itse kirjottaa tästä Ideologiset valtiokoneistot -esseeseen (1984). Jan Rehmann (2013) on myös kuvannut hyvin Althusserin ja psykoanalyysin suhdetta.

teroittamalla subjektin paikkaa tuotannossa; ruumiillisen työn ja intellektuaalisen työn jakoa. (Althusser 2003, 50; ks. myös Pippa 2019.)

Ideologia ja subjekti kulkevat siis käsi kädessä, ilman toista ei voisi olla toista. Tämä on myös yksi niistä asioista, joista Althusseria on kritisoitu. Toisin sanoen ideologia näyttää olevan vääjäämätön, kaiken läpitukenava ihmisyyksilön kohtalo.

Onko ideologia sitten Althusserin mukaan kaiken kattava ”kohtalo” ja onko interpellaatio aina ”toimiva” ylhäältä alas tuleva alistamisen (subjektion) muoto? Althusser antaa tähän parikin vastausta. Ensinnä hän vetoaa sanan (subjekti) arkikäyttöön, jossa subjekti on niin sanottu vapaa toimija. Toinen merkitys oli alisteisuus. Alla suora lainaus.

”[subjekti tarkoittaa]...alustettua olentoa, joka toimii ylemmän auktoriteetin alaisena ja jolta siten on riistetty kaikki vapaus, paitsi vapautta hyväksyä alisteisuutensa. Jälkimmäinen näistä tuo esiin, mitä tuo kaksimielisyys (vain omia vaikutuksiaan heijastaen) merkitsee: yksilö kutsutaan (vapaaksi) subjektiksi, jotta hän vapaasti alistuisi Subjektin määräyksiin ja siis (vapaasti) hyväksyisi oman alisteisuutensa, ts. "aivan omin päin toteuttaisi" sen edellyttämät liikkeet ja toiminnot. Subjekteja on olemassa vain oman alisteisuutensa kautta ja tätä alisteisuutta varten. Siksi he "toimivat omin päin" (Althusser 1984, 136).

Tällä lauseella Althusser viittaa ”hyviin subjekteihin”, eli siis niihin, jotka ideologian kutsun ”vapaaehtoisesti” hyväksyvät. Tämän perusteella voisimme sanoa ideologian olevan se ”kaikenkattava” muoto ja ihmisen kohtalo. Ihminen on siis toisaalta vapaa subjekti, mutta tämä vapaus on kuitenkin vain näennäistä, sillä ideologiset kutsut tekevät yksilöstä sen subjektin. Tämä ajatus on myös erityisen tärkeä yhteiskunnallisen uusintamisen – tässä tapauksessa kapitalismin – uusintamisen kannalta. Althusser erottaa repressiivisen uusintamisen ja ideologisen uusintamisen, joka tapahtuu valtiokoneistoissa suostumuksen perusteella (tästä luvussa 4.2); pelkällä repressiolla ja pakottamisella minkäänlainen yhteiskunta ei pysyisi kasassa (Althusser 1984 & 2005). Samankaltaista suostuntaan perustuvaa teoriaa ovat kehittäneet mm. Antonio Gramsci ja Michel Foucault. Edellinen puhuu hegemoniasta ja jälkimmäinen normatiivisesta vallasta.

Althusser mainitsee kuitenkin myös ”huonot subjektit” ja ne epäonnistuneet interpellaatiot (joita Althusserin mukaan on yhdeksän kymmenestä), jättäen takaoven auki ”vastarinnalle” (Althusser 1984, 130; ks. myös Martel 2017, 36 - 42). Althusser ei esseessään juuri tuon enempää avaa tuota ”yhdeksän

kymmenestä” -kohtaa. Ja esseen lopulla (mt, 136) hän mainitsee ”huonot subjektit”, joihin lopulta repressiivisen valtiokoneiston on puututtava ja laitettava aisoihin. Yhteiskunnallinen uusintaminen ei siis välttämättä käy pelkästään ideologian keinoin, vaan myös repressiolla on osansa.

Subjekti on Althusserin näkökulmasta aina sidottu ideologiaan. Althusserin subjektikäsite on herättänyt paljon keskustelua, mutta kuten todettiin antihumanismin käsittelyssä, on Althusserin subjektikäsite ja ideologiekritiikki ennen kaikkea teoreettista. Se on irtisanoutuminen subjektikeskeisestä tieteentekemisestä, ja jonka tarkoituksena on analysoida yhteiskuntaa niistä rakenteista, jotka tuottavat ideologiaa ja ideologista subjekta (Sotiris 2020, Dean 2006).

3.2 Vertikaalinen ja horisontaalinen sosialisatio - PIT

Vaikka Althusserin interpellaatio jättääkin tietyn toimintamahdollisuuden ja ”vastaideologisen” toiminnan mahdollisuuden epäonnistuneen interpellaation kautta, on mielestäni tarpeen kiinnittää huomio toiseen näkökulmaan. Wolfgang Fritz Haugin johtama *Projekt Ideologietheorie* (jatkossa PIT) hahmotteli horisontaalista itsesosialisaatiota. PIT kritisoi Althusserin ideologiateoriaa sen kaikenkattavuudesta, eli siitä, että ideologia käytännössä kattaa koko sosiaalisen elämän. Siinä missä Althusserin interpellaatio on ylhäältä alaspäin tulevaa ja koko sosiaalisen kentän kattavaa, niin PIT:ille ideologia oli vain osa sosiaalista todellisuutta. Horisontaalisessa sosialisatiossa yksilöt hankkivat tietoja ja taitoja omassa sosiaalisessa viitekehysessään ilman ylhäältä tulevaa pakotusta tai kutsua. (Rehmann 2013, 248.)

Toki PIT tunnustaa myös vertikaalisen interpellaation (käytän termiä tätä termiä, vaikkakaan PIT ei sitä käytä). Näitä edustavat ideologiset mahdit (termi joka on alun perin Engelsin kynästä). Wolfgang Fritz Haug (1983, 59 – 61) tunnustaa Engelsin tavoin valtion ensimmäiseksi ideologiseksi mahdiksi, joka ”siirtää” ideologiaa ylhäältä alaspäin. Ideologinen mahti, tässä tapauksessa valtio, on yhteiskunnan yläpuolella oleva erillinen apparaatti. Ideologisen mahdin

katsotaan syntyvän, kun yhteiskunnalliset ristiriidat (esim. luokkaerot) ovat niin suuret, että niitä ei voida enää "sovittaa" horisontaalisesti (mt, 60). Voimme siis sanoa, että ideologisten mahtien kautta yhteiskunnallista järjestystä uusinnetaan ja erillinen ideologinen mahti on välttämätön tätä uusintamista varten. PIT:ille ideologinen on myös käytäntöjen ja luokkarakenteiden konstellaatio, ei niinkään (yksilön) tietoisuustason ilmiö (Koivisto & Pietilä 1996).

Kuten myös Althusserin teoriassa (kappaleessa 4 tarkemmin), ei yhteiskunnallinen uusintaminen tapahdu kuitenkaan pelkästään ideologian keinoin; ideologinen mahti on "suojattu" väkivaltakoneistolla. Kuitenkin, väkivaltakoneistosta huolimatta, on Haugin mukaan väkivaltakoneistokin on yhteiskunnan yläpuolella oleva ideologinen mahti siitä hetkestä alkaen, kun ihmiset alistuvat tälle ideologiselle tosiasialle (mt, 61). Eli toisin sanoen yhteiskuntamuoto ja uusintaminen on turvattu niin ideologisella kuin repressiiviselläkin koneistolla. Haugin mukaan kaikki valtiolliset instituutiot eivät kuitenkaan ole ideologisia mahteja, eli toisin sanoen ne eivät edusta pelkästään ylhäältä alaspäin tulevaa ideologisuutta, vaan instituutiot jättävät tilaa horisontaaliselle sosialisatiolle (mt, 64 – 67). Tämä on eräs PIT:in keskeisistä eronteista Althusserin teoriaan.

Kuten Althusserillakin, koneistot voivat toimia niin väkipakolla, kuin ideologisen suostuttelun keinoin. Esimerkkinä voi käyttää armeijaa, joka on ensisijaisesti repressiivinen apparaatti, mutta toisaalta armeija toimii myös ideologisten kutsujen, kuten "koti, uskonto ja isänmaa" esimerkkinä, keinoin. Tämä tarkoittaa, että repressiivisen luonteen vuoksi ihmisiä ei tarvitse väkipakoin kantaa kasarmin porteista sisälle vuosittain, vaan myös "vapaaehtoista" vääryytymistä tapahtuu.

Kuten edellä näimme, PIT:in teoriassa on myös vertikaalista ylhäältä alaspäin tulevaa interpellaatiota, koska pelkkä horisontaalinen sosialisatio ei riitä selittämään yhteiskunnallisia suhteita. Ennen kuin katsotaan tarkemmin tuota horisontaalista sosialisatiota, joka on siis teoreettisesti eroteltu vertikaalisesta, on mainittava, että nämä ovat kuitenkin vain näennäisesti erillään. Reaalisuudella katsottuna tapahtuu vertikaalista ja horisontaalista monesti limittäin ja yhtä aikaa. Ei siis voi sanoa, että joku tietty tilanne olisi selkeästi vertikaalisen ulottumattomissa ja joku toinen olisi puhtaasti vertikaalinen (Haug 1983; Koivisto & Pietilä 1996; Rehmann 2013, 248 – 51).

PIT:ille ja Haugille vertikaalinen on siis ideologista sosialisatiota, joka on lähtöisin ideologisista mahdeista. Horisontaalinen on puolestaan sosialisatian toinen ulottuvuus, jonka voidaan katsoa tapahtuvan ideologisten mahtien kontrollin ulkopuolella. Toisin sanoen sen voidaan tulkita olevan ideologisen vastakohta, tai ainakin vastarinta. (Rehmann 2013, 248.) Horisontaalinen tapahtuu siis vertikaalisen ideologian tuolla puolen. Malli antaa teoreettisen työkalun katsoa sosialisatiota laajemmalla kantilta.

Ylhäältä tulevan ideologian ja horisontaalisen sosialisatian limittymisestä esimerkin antaa Paul Willisin klassikkotutkimus *Learning To Labour* (1977).⁶ Tutkimuksen asetelma on selvittää kuinka brittiläiset työväenluokan nuoret uusintavat omaa luokka-asemaansa ja kuinka valtioideologiset voimat vaikuttavat tähän. Työväenluokkaisten nuorten keskuudessa leviää individualistista ja koulun yleistä ideologiaa kyseenalaistava koulun vastainen kulttuuri (*counter-school culture*), jossa nuoret tietävät paremmin mikä on työmarkkinoiden todellinen tila (Willis 1977, 126). Toisaalta kuitenkin koulun vastaisuudella, fyysisten harrastusten suosimisella ”akateemisten” harrasteiden sijaan, uusintavat nuoret olemassa olevaa luokka-asemaansa (mt, 145; ks. myös Kyyrönen 2020). Willisin tutkimus antaa hyvää perspektiiviä siitä, kuinka sosialisatio voi toimia monella tapaa monimutkaisessa yhteiskunnassa, niin koulun, ”luokkahengen” ynnä muiden tasolla.

3.3 Uusliberaali subjekti

Käyn seuraavaksi läpi subjektia uusliberalismin aikakaudella. Punnitsen ensiksi uusliberalismin peruspiirteitä ja suhdetta klassiseen liberalismiin, jonka jälkeen suhteutan subjektin teoriaa uusliberalismiin. Subjektin tarkastelu lähtee

⁶ Willisin tutkimus on etnografinen tutkimus 12 nuoren työväenluokkaisen pojan (*lad*) koulutuksesta ja luokka-asenteista. Tutkimus käsittelee laajasti rasismia, seksismia, luokan ja työelämän teemoja.

tutkielmassani rakenteista ja siitä kuinka yhteiskunnalliset käytänteet luovat pohjan subjektille ja sen kuvaamiselle.

On vaikea antaa uusliberalismille tyhjentävää teoreettista kuvausta tai sanoa mitä se on käytännön tasolla. Historiallisena ajanjaksona uusliberalismi asettuu kuta kuinkin 1970-luvun lopulta aina tähän päivään saakka. Sen voidaan katsoa olevan vastaus maailmansotien jälkeiseen ”kapitalismin kultaiseen kauteen”, jossa kuvaavia tekijöitä olivat ympäri (läntisen) maailman olivat valtion sääntely, korkea verotus, hyvinvointivaltion käsite ja niin edelleen. David Harvey (2005, 9) on kutsunut tätä sosiaalisesti ankkuroiduksi kapitalismiksi (*embedded liberalism*). Tässä valtiolla oli suuri rooli yritystoiminnan järjestämisessä, tuloerojen tasaamisessa, universaalissa koulutuksessa ja terveydenhuollossa. Teoreettis-ideologisella tasolla uusliberalismissa puretaan juuri edellä mainittuja. Tilalle astuu entistä suurempi painotus yksilönvapaudesta ja yksityisomistuksesta. Valtion tarkoitus on lähinnä tarjota viitekehys ja toimintaympäristö edellä mainituille. Eettisellä tasolla markkinat toimivat omalakisesti eettiseltä pohjalta, omalla markkinalogiikallaan. (mt; ks. Rehman 2013.) Toisin sanoen uusliberalismissa korostuu ”sosiaalisen” ja ”ekonomisen” eronteko. Uusliberaalissa puheessa edellinen korostuu negatiivisessa, holhousyhteiskunnan käsitteessä, kun taas jälkimmäinen edustaa ”puhdasta ja luonnollista tilaa”, joka antaa puitteet uusliberaalille subjektille (Davies & Bansel 2007).

Uusliberalismin juuret ovat luonnollisesti klassisessa liberalismissa ⁷. Keskeisimpiä eroja ovat kuitenkin se, että uusliberalismissa individualismin ihanne, markkinavapaus, minimivaltio ja muut ovat korostetummassa roolissa. Tämä korostuu muun muassa aikaisemmin enemmän julkisten puolen instituutioiden ohjaamista kohti markkinalogiikkaa ja managerialismia (Koikkalainen 2012). Näin voi argumentoida juuri käsillä olevan ammattikoulureformin kanssa, tai vaikka Suomen 2009 vuoden yliopistouudistuksen kanssa (ks. mm. Tomperi 2010, 145). Kuten Vesa Oittinen (2009) on osuvasti todennut, on uusliberalismissa individualismi ja markkinalogiikka ajettu niin sanotusti yhteiskunnan sisäiseksi ominaisuudeksi, kun taas klassisessa liberalismissa se oli ulkoinen piirre.

⁷ En ala työssäni käymään näiden kahden erottelua tarkemmin läpi, sillä se veisi liikaa tilaa. Tarkempia esityksiä aiheesta mm. Oittinen (2009); Heywood (2012).

Toisaalta uusliberalismin käänne ei tapahtunut suoraan klassisesta liberalismista, vaan välissä oli jo mainittu ns. fordilainen valtiokeskeisyyden ja keynesiläisyyden kausi. Subjektin kannalta sotien jälkeisen kauden ja uusliberalismin siirtymä on mielenkiintoinen. Ensiksi mainitun aikana on puhuttu tayloristisesta tehdastyöläisestä, tai Gramscin tapaan koulutetusta gorillasta, joka on konformistinen, vakaassa työsuhteessa oleva *homo faber* (Gramsci 1977b; vrt. Barfuss 2008). Uusliberalismin aikaan, työmarkkinoiden ja valtiokeskeisyyden hajotessa, on alettu klassisen liberalismien tapaan puhua uudestaan *homo economicuksesta* (Oittinen 2009). Tämä on tapahtunut niin talouden rakenteiden, eli toisin sanoen alarakenteen ja valtiokoneistojen muokkaamisella, joka on althusserilaisittain sanottuna vaikuttanut ylärakenteisiin.

Uusliberaali ideologia ja sen vaikutus yhteiskunnallisiin rakenteisiin korostaa siis vapaata ja rationaalista yksilöä. Individualistinen diskurssi ja yksilön itseohjautuvuus tulee esille myös viimeisimmässä ammattikoulureformissa, josta myöhemmin tarkemmin. Barfussin (2008) näkemyksen mukaan individualistinen diskurssi oli uusliberaalin ideologinen, ”propagandistinen” liike passiivisia, holhousvaltioon (*nannystate*) kiinnittyneitä subjekteja kohtaan. Siinä missä uusliberalismia edeltänyt toisen maailmansodan jälkeisen hyvinvointivaltion ideaali oli kollektiivinen, jossa korostuivat universaalit oikeudet (ja velvollisuudet) valtion takaamina⁸, on uusliberalismissa korostunut juuri yksityisten markkinoiden kasvava rooli (mm. Türken & muut 2015). Subjektin idea on negatiivisessa vapaudessa, eli vapaudessa hyvinvointivaltion pakotteista ja velvoitteista (ks. mm. Saari 2020). Uusliberalistisessa ideologiassa subjektin korostetaan ottavan vastuuta itsestä ja markkinoilla pärjäämisessä, jolloin yksilöllä ei ole muuta syytettävää kuin itseä, mikäli vapailla markkinoilla ei tule menestystä (Türken & muut 2015, 3). Toisaalta ”vapauden” saavuttamisena subjektin tulee kuitenkin opetella niitä taitoja, kuin myös uusintaa itseään markkinoiden vaatimalle tasolle, että hän on ”vapaa” pärjätäkseen muuttuvassa yhteiskunnassa – tai vapailla markkinoilla.

Yksilön taitoja ja vastuuta painottaessa yhteiskunta, taloudelliset olot ja historialliset muuttujat otetaan ikään kuin annettuina (mt, 9 – 10). Tämän kautta syntyy oletus ikään kuin sankarillisesta yrittäjäsubjektista, joka omin avuin kautta

⁸ Valtiosta ei kuitenkaan suinkaan ole tullut ”turha” uusliberalistisessakaan ideologiassa. Tästä lisää yhteiskunnan rakenteita koskevassa kappaleessa.

rakentaa elämänsä markkinoilla kilpaillen. Yrittäjyyden korostaminen on rantautunut myös eri asteille suomalaisessa koulutuksessa, jossa subjektia ohjataan entistä enemmän yrittäjyyden ja individualismin tielle (Koskinen 2019; Harni & Pyykkönen 2018). Yksilön taitojen ja jatkuvan kehittämisen näkökulmasta elinikäisen oppimisen käsite on tiiviisti yhteydessä uusliberaaliin ideologiaan ja subjektin rakentamiseen, jossa individualistinen taidokkuus ja ketteryys on niin yksilön kuin valtioiden kilpailukyvyn etu (Saari 2016, 4). Ja kuten Veli-Matti Värrä on todennut, on elinikäinen oppiminen ja kehittäminen ikään kuin lupaus paremmasta elämästä jatkuvan itsensä kehittämisen ja uusintamisen ehdoilla (Värrä 2018, 49; Saari 2016).

Omasta ideologiakriittisestä näkökulmasta uusliberalistista subjektia tulee havainnoita ideologian, sekä materiaalistien käytäntöjen konstituoina. Uusliberalistisen diskurssin keskiössä on juuri ihminen tiettyine ominaisuuksineen. Oman analyysini tarkoituksena on purkaa ne taloudelliset, kulttuuriset ja praktiset käytännöt, jotka synnyttävät ideologisen kuvan ajanjakson ”ihannesubjektista” – ja mitkä toisaalta ovat ideologisen diskurssin vaikutukset.

4 YHTEISKUNNALLISET RAKENTEET

Teoreettisen osuuteni kolmannen keskeisen osuuden muodostaa valtio ja valtiokoneistot. Althusserin tuotannon kuulusampia käsitteitä ovat ideologiset valtiokoneistot (IVK), kuten myös sortavat valtiokoneistot (SVK). Yhdessä taloudellisen pohjan kanssa valtio ja sen koneistot muodostavat kokonaisuuden (ensemble), jossa nämä eri osat ovat määräytyvyysuhteessa toisiinsa (ks. Lahtinen 2015). Althusserin teoriaa on kutsuttu marxilaiseksi strukturalismiksi⁹, joka on jossain määrin ongelmallinen, sillä Althusser teki kuitenkin eron perinteiseen strukturalismiin. Joka tapauksessa tuotantotapa ja yhteiskunnan rakenteet ovat ne Althusserille ne tutkittavat asiat, joiden kautta on mahdollista saada tieteellistä tietoa todellisuudesta. Tässä osiossa perehdyn Althusserin keskeisiin määritelmiin valtiorakenteista ja puntaroin sitä suhteessa kritiikkeihin.

4.1 Taloudellinen pohja ja valtio

Ennen kuin erittelen tarkemmin valtion koneistoja, tarkastelen itse valtioapparaattia kokonaisuudessaan. Althusser (2006, 61 – 81) lähtee kehittämään Marxin valtiokäsitettä¹⁰, jossa taloudellinen pohja (tuotantotapa) ja ylärakenne – laillis-poliittinen ja ideologinen – ovat erotettu toisistaan. Toisin sanoen, kuten jo PIT:iä käsittelevässä luvussa tuli esille, taloudellisen tuotannon perustavanlaatuiset antagonismit tarvitsevat erillisen ”koneen” suojellakseen tuotantotapaa, kuin myös uusintaakseen tuotantosuhteet. Pohja- ja ylärakenne metaforana on hänen mukaansa ennen kaikkea kuvaileva, deskriptiivinen, joka on teoreettinen työkalu eri tekijöiden

⁹ Althusserin suhde strukturalismiin on kirjava. Althusser itse kielsi olevansa strukturalisti, lisäksi aiheesta on paljon tutkimusta ja kirjallisuutta. En ota tätä kysymystä sen tarkempaan käsittelyyn. Mm. Warren Montagilla on erinomainen teos Althusser and His Contemporaries. Philosophy's Perpetual War (2013) joka käsittelee Althusserin ja strukturalismin yhteyttä.

¹⁰ Marx ei kehitellyt tätä kyseistä aihetta kovinkaan pitkälle. Poliittisen taloustieteen arvostelua - teoksen alkusanoista (1979) löytyy selkein Marxin hahmottelu ylä- ja alarakenteista.

keskinäisten määräävyysuhteiden tarkasteluun kokonaisuuden kannalta (Althusser 2014, 54).

Kapitalismin uusintaminen toimii ideologialla, jota ideologiset valtiokoneistot tuottavat. Uusintaminen ja uusiutuminen ovat Althusserin mukaan kapitalismin elinehto (Althusser 1984). Valtio ja sen koneistot ovat siis erillään tuotantotavasta (kapitalistisesta taloudesta), mutta mitä tämä tarkoittaa poliittisessä merkityksessä ja luokkataistelun kannalta? Koska valtio on erillinen kone, on myös luokkien taisteltava siitä, kenellä tuo kone on hallussa. Althusser puhuu valtiovallan (*state power*), jonka hallitseminen on myös avain ideologiseen dominanssiin. Valtiovalta on siis myös erillään valtiokoneistosta, esimerkkinä Althusser (mm. 1984, 98; 2014, 94) käyttää Venäjän Lokakuun vallankumousta, missä Bolševikit ottivat valtiovallan, mutta osa koneistosta jäi kuitenkin paikalleen.

Ymmärtääkseen Althusserin *ensemblen* teoriaa, on siis ymmärrettävä, että pohja, valtio ja valtion ylärakenteet ovat erotettu toisistaan – jälkimmäiset ovat siis ideologian avulla toimivia apparaatteja. Erottelu on Althusserille kuitenkin suhteellinen, repressiivinen koneisto käyttää myös ideologisuutta, kuin myös ideologiset koneistot (esim. koulujärjestelmä) toimii myös repression keinoin. Joka tapauksessa, eräs Althusserin keskeisistä havainnoista on valtiokoneiston väkivaltaisuus (repressiivisyys) *viimekätisenä* tuotannon ja sen uusintamisen turvaamisena. Voima ja väkivalta ovat Althusserille se viimekätinen voima, joka toimii tietynlaisena polttoaineena valtiokoneiston moottoriin. Ideologiset valtiokoneistot muokkaavat tätä voiman ja väkivallan energiaa ideologiaksi ja sittemmin valtiovallaksi. (Althusser 2006, 61 – 80.) Tässä Althusser eroaa esimerkiksi Antonio Gramscista¹¹, syyttäen Gramscin teoriaa siitä, että se ei huomioi talouden ja väkivaltakoneiston keskeistä roolia. Kritisoiden Gramscian empirismistä ja siitä, että hän ei näe asioita pintaa syvemältä (Althusser 2006, 139 – 150).

¹¹ Se, onko Althusser näissä asioissa oikeassa, on taas toinen kysymys. Muutenkin Althusserin suhde Gramsciin on vähintään ambivalenttinen, toisaalla, kuten Reading Capitalissa Althusser ylistää Gramscin teoretisointia, mutta myöhemmissä, poliittisissa kirjoituksissaan, kuten *Philosophy Of The Encounter*sta löytyvä Gramsci-luku (2006, 139 – 140), ovat hyvin kriittisiä. Gramscin ja Althusserin ”välienselvittely” on niin laaja, että sitä ei voi alkaa tässä työssä erittelemään. Hyvää kirjallisuutta aiheesta esittää mm. Peter D. Thomas (2009 & 2013).

Postuumisti julkaistussa teoksessaan *On The Reproduction Of Capitalism [Sur La Reprucution]* Althusser (2014, 94 - 102) käy läpi historiallisia esimerkkejä, joissa väkivaltakoneiston voimin on saatu pidettyä porvaristoa vastassa olevat voimat aisoissa, kuten esimerkiksi Helmikuun vallankumouksen 1848 & Pariisin kommuunin 1871 aikaiset tapahtumat.¹² Esimerkeissä korostuu Althusserin monissa paikoin korostama talouden ja repressiivisen koneiston *viimekätisyys*, joka tarkoittaa sitä, että talous on viime kädessä määräävä tekijä yhteiskunnan rakenteen kannalta (Althusser 2005). Avaan tätä tarkemmin luvussa 4.3.

Ellen Meiksins Wood (2016, 19 – 23) on kirjoittanut samasta aiheesta paljon, sanoen, että eräs kapitalismin toimintatavoista on ollut erottaa poliittinen ja ekonominen sfääri toisistaan. Tämä on johtanut siihen, että talous ymmärretään omalakisena entiteettinä ja poliittinen ylärakenne ja kulttuuri jonain toisena kokonaisuutena. Meiksins Wood (mt) kritisoi uusliberaaleja, ja myös post-marxilaisia suuntauksia, joissa talous ja poliittisuus nähdään omalakisina, autonomisina toimijoina. Havainto on marxilaisen tutkimuksen ytimessä, sillä jo Karl Marx painotti tuotannossaan samaa teemaa – tarkoituksena osoittaa siihenastisen poliittisen taloustieteen ”sokeat pisteet” ja katsella poliittisen ja ekonomisen kokonaisuutta.¹³ Tosin Meiksins Wood tunnustaa, kuten Althusser, että toimiakseen poliittisen ja ekonomisen (tuotantotavan) erottaminen on kapitalismin toimimisen ehto. Toisin sanoen lisäarvon ”anastamiseen” työläiseltä ja toisaalta kapitalistin yksityisomaisuuden turvaamiseen tarvitaan valtiokoneisto valtiovaltoineen ja repressiivisine instrumentteineen (mt, 29). Tämän vuoksi on tärkeää tarkastella yhteiskuntaa ja sen uusintamista kokonaisuutena.

¹² Pariisin kommuuni oli vuonna 1871 Pariisiin väliaikaisesti perustettu vallankumouhallitus. Helmikuun vallankumous puolestaan Euroopan hulluna vuotena tapahtunut moniselitteinen vallankumoussarja. Marxilaista näkökantaa tapahtumiin tarjoaa itse Karl Marx, jälkimmäisestä teoksessa *Luokkataistelut Ranskassa 1848-1850*. Ja ensimmäisestä teoksessa *Kansalaissota Ranskassa*.

¹³ Esimerkkejä on monia, mm. *Grundrissessa* (1993) Marx kritisoi Smithin ja Ricardon näkemyksiä siitä, että talouden taustalla olisi samat kaupankäynnin ja ihmistoiminnan ylihistorialliset lait. *Pääoman* ensimmäisen osan lopussa löytyy teksti alkuperäisestä kasaantumisesta (Marx 1974, 640 – 42), joka oli siis ennen kaikkea prosessi, jossa työläisen irrotettiin tuotantovälineistä ja se synnytti sittemmin palkkatyön ja tuotantosuhteiden kehitystä.

4.2 Valtiokoneistot

Talous ja valtio ovat siis erilliset instanssit Althusserin teoriassa, vaikka ne toimivatkin kokonaisuuden kannalta yhteen. Tuotannon uusintamisen kannalta valtio on keskeinen ja Althusser jakaa ne eri koneistoihin. Repressiivinen koneisto on siis valtiokoneisto, joka on valtiovallan hallussa. Repression avulla toimivasta valtiokoneesta Althusser puhuu yksikössä, sillä se edustaa valtiovaltaa, eli toisin sanoen hallitsevan luokan ideologiaa, joskin myös tämä instanssi toimii myös ideologian avulla. Myös valtiokoneisto ja valtiovalta ovat siis Althusserin teoriassa erotetut (Althusser 2014, 74). Repressiiviseen valtiokoneistoon kuuluvat poliisi, armeija, hallintakoneisto, oikeuslaitos, vankila ja niin edelleen (Althusser 1984, 100). Nämä instanssit toimivat siis ensisijaisesti väkivallan keinoin, turvaten tuotannon ja sen suhteiden uusintamisen näin, sekä tietysti pääoman kasaamisen prosessin (ks. mm. Meiksins Wood 2015; Wallerstein 2013, Ruuska 2017). Althusserin jälkeinen marxilainen (ja post-marxilainen) teoria hylkäsi althusserilaisen teorian mekanistisena, ja osin myös essentialistisena (Ruuska 2017; Rehman 2013).¹⁴ Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että taloudellisen – ja voiman ja väkivallan – osuutta ei pidetty niin keskeisenä. Ylärakenteita tutkitaan diskursiivisesti ja ilman yhteyttä taloudelliseen pohjaan ja luokkateoriaan talouden näkökulmasta (Rehman 2013, 185). Ideologiakriittisen tutkimuksen kannalta pidän tärkeänä, että myös taloudellinen määräävyys uusintamisen kannalta otetaan huomioon. Juuri ideologiatutkimuksen – ja myös poliittisen strategian¹⁵ – kannalta onkin esitetty, että siirtymällä liian kauaksi taloudellisesta pohjasta, hahmottamalla diskursiivisen ja ylärakenteen täysin ”omina” alueinaan, häviää ideologiakriittinen

¹⁴ Post-marxilaisella tutkimuksella viitataan yleensä Ernesto Laclau ja Chantal Mouffen aloittamaan tutkimusperinteeseen, joka ei keskity siinä määrin luokka- ja poliittisten kysymysten taloudellisiin aspekteihin, kuin vaikka Althusserin tutkimus (ks. mm. Rehman 2013).

¹⁵ Althusser oli Ranskan kommunistisen puolueen jäsen. Myöskin moni muu marxilainen tutkimus on avoimesti poliittista.

terä (Rehmann 2013). Toki Althusserillakin teorian tasolla eri alueet ovat eritelty, mutta ne ovat määräävyysuhteissa toisiinsa, kuten myöhemmin nähdään.

Valtiokoneistoista keskeisessä osassa ovat ideologiset valtiokoneistot, joita ei siis tule sekoittaa repressiiviseen, josta Althusser puhuu yksikössä, IVK:ita on puolestaan useampia. IVK:t ovat, ainakin kasvatustieteissä, Althusserin tunnetuimpia käsitteitä (ks. Huttunen 2012). Nimensä mukaisesti nämä koneistot uusintavat yhteiskuntaa ideologian tasolla, ei väkivalloin. Joskin tämä erottelu on empirian tasolla joskus häilyvä, jotkut valtiokoneiston osat toimivat myös ideologian keinoin (ks. esimerkki alaluvusta 3.2) ja jotkut IVT:t taas pakkovallan mukaan.

Ideologisiin valtiokoneistoihin kuuluu mm. koulu(t), lehdistö, perhe, kulttuuriset järjestöt, urheilujoukkueet, poliittiset puolueet ja niin edelleen (Althusser 1984, 100). Kuten voi huomata, moni näistä koneistoista voi olla yksityisiä, eivätkä valtiovallan alla toimivia, julkisia instituutioita. Tällä ei Althusserin mukaan sinänsä ole mitään merkitystä, pääasia on, että nämä laitokset toteuttavat valtiovallan ideologiaa. Tässä kohtaa on syytä painottaa jälleen sitä, että Althusserille yhteiskunnallinen kokonaisuus on tärkeä, eli vaikka ideologiset valtiokoneistot ovatkin suhteellisen autonomisia, niin ne edustavat juuri valtiovallan ja hallitsevan luokan ideologiaa. Toisaalta Althusser erottaa edellä mainitsemani valtiovallan primäärin ideologian, sekä toissijaisen (*secondary/subordinate*) ideologian. Jälkimmäinen on yhteydessä edelliseen ideologiaan, joka voi ilmentyä vastareaktionä hegemoniseen. (Althusser 2014, 83; ks. myös Pippa 2019). Tämä viittaa Althusserin käsitykseen IVK:ista luokkataistelun ja ideologian kenttänä, jossa myös hallitseva ideologia joutuu harjoittamaan ideologista dominanssia toissijaista ideologiaa vastaan. (Pippa 2019, 59).

Ideologinen uusintaminen tapahtuu, kuten subjektiteoriassa on tullut esille, interpellaation ja siitä seuraavien käytäntöjen, harjoitusten ynnä muiden mukana. Althusserin käyttää esimerkkinään kirkossa polvistumista, joka on rituaalin omaista toimintaa, sekä ideologiaa vahvistavaa (Althusser 1984).

Toisin sanoen tutkittaessa kapitalistista kokoonpanoa, ovat ideologiset valtiokoneistot, kuten koulu, osa kapitalistisista kokoonpanoa. Tutkimalla koulua erikseen, niin sanotusti ylihistoriallisena, itsenäisenä entiteettinä, emme olisi althusserilaisen tutkimuksen ytimessä. Toisaalta on hyvä muistaa, että Althusser

ei tarkoittanut pohjan ja päällysrakenteen yhteyttä deterministisenä, jossa tuotantotapa määrittäisi kaikki ylätasoinen ilmiöt. Avaan seuraavassa alaluvussa tarkemmin, kuinka Althusser hahmottelee kausaaliyhteyksiä teoriassaan.

4.3 Ali- ja ylimääräytyminen

Käyn seuraavaksi läpi Althusserin yli- ja alimääräytymisen käsitettä, sekä pohdin Althusserin dialektiikkaa. Kuten sanottu, on Althusserin filosofiaa luonnehdittu usein marxilaiseksi strukturalismiksi, joskin Althusser itse ei mieltänyt teoriaansa strukturalismiksi (Lahtinen 2015). Althusserin strukturalismia on kritisoitu siitä, että se on liian funktionalistinen ja teoriapitoinen, jonka vuoksi sillä on vain vähän tarttumapintaa todellisuuteen, sekä että siinä on liian deterministinen vire (Meiksins-Wood 2016; Thompson 1995). Toisaalta Althusser itse itsekritiikissään sanoi alkupään materiaalinsa olleen liian teoriapainotteista, jättäen vain vähän tilaa poliittisen toiminnan mahdollisuudelle. Niin tai näin, oman tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen kannalta on kuitenkin keskeistä ymmärtää ”struktuurien”, poliittisen toiminnan ja teorian määräävyysuhteet.

Yli- ja alimääräytymisessä on kyse yhteiskunnan rakenteiden ja toimijoiden välisistä ristiriidoista. Aluksi on tärkeä huomauttaa, että ristiriidat ovat aina kokonaisuuden osia. Esimerkiksi koulutuspoliittinen ristiriita on jossain suhteessa talouspoliittiseen tai muuhun ristiriitaan. Taloudellisen pohjan ristiriitaa Althusser määrittelee ensisijaisena siinä mielessä, että sen päälle rakentuu infrastruktuuri. Tämä ristiriita on kuitenkin *viimekätinen*.

”Topiikassa (topografia. kirjoittajan huomio) viime kädessä määräytyminen on nimenomaan viime kädessä määräytymistä. Viime tarkoittaa, kuten kielikuvan oikeudellinen mallikin osoittaa, että on myös muita (tekijöitä, instances, (oikeuden) asteita; vrt. viime kädessä = ransk. *en dernieré instance*), oikeudellis-poliittiseen ja ideologiseen päällysrakenteeseen sijoittuvia. Maininta määräytymisen viimekätisyydestä korostaa siten kahta seikkaa: se erottaa Marxin perinpohjaisesti kaikenlaisesta mekanismista, ja se avaa määräytymisessä vaikuttavien eri tasojen (*instances*) ja näitten välisten todellisten erojen vuorovaikutuksen, johon juuri dialektiikka sisältyy. *Topiikan vaikutuksesta perustan viime kädessä määräävyyttä voidaan siis ajatella vain eriytyneessä, ts. monitahoisessa ja jäsentyneessä (articule’) kokonaisuudessa*

(Gliederung), jossa perustan viime kädessä määräävyys lyö lukkoon muitten tasojen todelliset erot, niiden suhteellisen itsenäisyyden ja niille ominaisen tavan vaikuttaa itse perustaan". (Althusser 1984, 157. Kursivointi minun).

Yhteiskunnallisessa kokonaisuudessa eri tekijät ovat keskinäisvaikutuksessa toisiinsa. Omassa työssäni ammattikoulu edustaa "ylätason" rakenteen ideologista valtiokoneistoa, joka on siis *suhteellisesti* itsenäinen. Se on kuitenkin suhteessa taloudelliseen ristiriitaan ja muihin yhteiskunnallisiin tekijöihin. Mikko Lahtinen on kuvannut väitöskirjassaan (1997, 32 – 34) yli- ja alimääräytymisen logiikkaa selkeästi: jos tarkastelemme ristiriitaa Y, niin sen olemassaolo johtuu ristiriidoista X_1 - X_n . Jos ajattelemme esimerkiksi ammattikoulureformia Y:nä ja taloudellisia ristiriitoja muodossa X_1 - X_n , niin kun jälkimmäiset ristiriidat *ylimääräävät* ristiriitaa ja aiheuttavat toteuttamaan ristiriidan Y kokonaisuudessaan. Alimääräytyminen puolestaan tarkoittaa, että nämä ristiriidat eivät kykene määräämään ristiriitaa Y, toisin sanoen, mikäli ei olisi ylitai alimääräviä ristiriitoja, ei tapahtuisi ammattikoulureformin kaltaista tapahtumaa, jossa vanha kumoutuu uudella.¹⁶ Esimerkki on abstrakti, mutta se antaa lyhyen selityksen siitä, miten ristiriitojen liike toteutuu Althusserin teoriassa.

Kuten Althusser toteaa, IVK:t ovat suhteellisen autonomisia ja toisaalta ne ovat niitä kenttiä, joissa ideologinen "kamppailu" käydään. Ne ovat itsessään siis ristiriitojen määrittämiä, sekä myös yhteydessä kokonaisuuden muihin ristiriitoihin. (Althusser 2014, 84.) Tästä syystä Althusserin teoriaa on mielestäni hyvä lukea poliittista toimintaa painottavana, ei deterministisenä "liikkeenä", jossa talouden liikkeet ja välttämättömyydet jyräävät yli koko yhteiskunnallisen kokonaisuuden. Juuri ammattikoulureformia on hyvä tarkastella tästä näkökulmasta, jossa eittämättä taloudellinen ristiriita on tärkeässä roolissa, mutta historiallisessa konjunktuurissa ja yhteiskunnallisessa kokonaisuudessa se ei ole ainoa määräävä tekijä.

Painotan kuitenkin, että ristiriitojen määräytyvyys suhteet ovat ennen kaikkea teoreettinen työkalu Althusserille. Hän painottaa taloudellisen ristiriidan kohdalla sen viimekätisyyttä, mutta toisaalta toteaa, että tämä ristiriita ei ole yksistään toisista ristiriidoista selkeästi erottuva ja selkeästi eroteltava ristiriita.

¹⁶ Althusser (2005) käyttää esimerkkinään yhteiskunnallisia vallankumouksia, kuten Lokakuun vallankumous.

Talouden yksinäistä tuntia ei hänen mukaansa koskaan tule. (Althusser 2005, 113.) Althusserille lähtökohta ei siis ole empiirinen, silmämääräisesti erottava tietoisuus, vaan ”pinnan alla” kausaalisuhteissa toisiinsa vaikuttavat rakenteet (vrt. O’Boyle 2015, 151).

Ristiriidat eivät ole siis silmämääräisesti erotettavissa toisistaan ja sikäli on myös painotettava, että ne kehittyvät eri tavoin eri historian vaiheissa.¹⁷ Yli- ja alimääräävyys, sekä perusta-/päällysrakenne eivät ole empiirisesti selkeästi erotettavissa toisistaan. Toisin sanoen Althusserille tämä on keino ylittää empiristinen ja ideologinen representaatio, jolla subjekti konstituoii maailmankuvaansa. Ne sijaitsevat kuitenkin Althusserille materiaalisessa maailmassa, josta on mahdollista saada tieteellistä tietoa.

”Kun Althusser viittaa talouden ensisijaiseen ristiriitaan, kyse on *teoreettisesta* yrityksestä hahmottaa kapitalistisen tuotantotavan keskeistä ominaisuutta, joka vaikuttaa empiirisissä todellisuudessa *niin* välittömästi tuotannon ja taloudellisen toiminnan alueella *kuin* siirtyneemminkin, esimerkiksi edustuksellisen teorian instituutioissa. *Minkälainen* vaikutus kunkin käytännön ja sen ristiriitojen kohdalla kulloinkin on, *millaisten* siirtymien ja tihentymien välittämää se on, ovat kysymyksiä, joihin vastaaminen edellyttää näiden empiiristen tapausten konkreettista, mutta välittömästi ilmenevän ylittävää teoreettista analyysia” (Lahtinen 1997, 40).

Tuotantotapa, valtiokoneisto, ideologiat ja subjektit tulee hahmottaa ristiriitaisen kokonaisuuden kautta, jossa eri tekijät vaikuttavat eri tavoin toisiinsa. Koulutusreformin tapauksessa on syytä tarkastella ristiriitoja ja niiden siirtymiä poliittisen kamppailun, tai poliittisen prosessin kautta, jota esimerkiksi käsittelemäni ammattikoulureformi edustaa. Historiallisesta näkökulmasta on syytä muistaa myös, että teoreettista analyysia on tehtävä historiallinen konjunkturi huomioon ottaen. Suomalaisen koulutuksen kentällä peruskoulu-uudistus oli pitkän poliittisen taistelun tulos, jossa eri ristiriidat vaikuttivat ja jotka *tihenivät* lopputulokseen, jossa Suomessa siirryttiin peruskoulun aikakauteen (ks. mm. Silvennoinen 2012).

¹⁷ Tässä kohtaa voimme palata jälleen Marxiin ja esimerkkiin kapitalismin erityisluonteesta verrattuna vaikkapa feodalismiin. Kapitalismi synnyttää omat käytäntönsä ja siirtyminen feodaalisesti järjestelmästä kapitalistiseen synnytti oman historiallisen ”aikakauden” omine lakeineen.

4.4 Uusliberalismi ja valtio

Uusliberalismin aikakaudella taloudellisen ja valtion on korostunut entisestään – etenkin arkikielen alueella. Tähän ovat vaikuttaneet puheet minimivaltiosta, byrokratian purkamisesta ja niin edelleen. Globalisaation aikakaudella on myös kansallisvaltioiden legitimitetti ja vaikutusvalta asetettu uuteen valoon ja väitetty globaalien pääomaeliitin omistavan suurimman osan vallasta (ks. Robinson 2014). Toisaalta voidaan kuitenkin edelleen sanoa, että kapitalismi globalisaation ja uusliberalismin aikana tarvitsee kansallisvaltioita ja niiden koneistoja toimiakseen (Harvey 2014, 40; Mayo 2015; Ruuska 2017).

Olisi virheellistä väittää, että uusliberalismi sinänsä olisi valtiota vastaan, tai se edes pyrkisi valtion alasajoon. Uusliberalismin keskeisiin intellektuelleihin kuulunut Friedrich Hayek kyllä painotti talouden vapautta, mutta toisaalta hänen ajatuksiinsa kuului myös vahva valtio ja laillinen järjestys (Rehmann 2013). Uusliberalismia on kuitenkin mahdoton palauttaa pelkästään akateemisiin intellektuelleihin ja heidän teorioihinsa, kuten Mario Candeias (2008) toteaa, mitään hegemoniaa tavoittelevaa käsitettä tai liikettä ei ole reaali maailmassa puhtaasti teoreettisessa muodossaan. ”Reaali maailmassa” uusliberalismin varhaiset poliittiset *primus motorit* Margaret Thatcher ja Ronald Reagan molemmat painottivat vapaita markkinoita ja täydellistä liiketoiminnan vapautta, mutta toisaalta molemmat pitivät vahvaa valtiota tärkeänä elementtinä (ks. mm. Hall 2019). Näen, että niin uusliberalismissa kuin globalisaatiossakin valtiot ovat keskeisessä roolissa kapitalismin uusintamisen kanssa. Ideologian näkökulmasta talouden ja poliittisen näkeminen eri saarekkeina vahvistaa kuvitelmaa taloudesta omalakisena linnakkeena, johon politiikan tai valtion ei tulisi mennä väliin (ks. Meiksins Wood 2016).

Vaikuttaa siis paradoksiselta, että toisaalta uusliberalistinen kapitalismi painottaa vannoo vapauden markkinoiden nimeen, mutta yhtäällä sitten tarvitsee valtion koneiston avukseen. Ja kuinka tämä uusintaminen on sitten ylipäättään mahdollista? Althusser siis nimeää juuri edellä mainitun ideologian keskeiseksi tekijäksi uusintamisessa. Kuten todettu, se on kuvitteellinen suhde elettyyn

todellisuuteen, joka Althusserilla tarkoittaa siis tuotantotapaa, tuotantosuhteita ja sitä ympäröivää ideologista ja repressiivistä koneistoa. Toinen keskeinen tapa hahmottaa uusintamista ja sitä, kuinka talous saadaan näyttämään ”luonnonlainomaiselta” erilliseltä entiteetiltä, ei-poliittisena ja omalakisena koneistona.

Vaikka uusliberalismin ja globalisaation siis voidaan ajatella, että kansallisvaltiot ovat menettäneet päätäntävaltaansa globaalin pääoman edessä, on mielestäni aiheellista edelleen tarkastella uusintamista ja yhteiskunnallisten järjestysten näkökulmasta.

4.5 Antonio Gramsci, kansalaisyhteiskunta ja hegemonia

Seuraavassa kappaleessa esittelen Antonio Gramscin valtion, kansalaisyhteiskunnan, hegemonian ja ideologian käsitteitä. Huolimatta siitä, että Althusser monissa yhteyksissä kritisoi Gramscin teoriaa ankarasti, on mielestäni Gramscin teoria oivallinen työkalu Althusserin rinnalle. Ja kuten huomaanne, myös yhtäläisyyksiä on paljon.

Valtio ja kansalaisyhteiskunta

Gramscille valtio oli yhtä kuin poliittinen valtio + kansalaisyhteiskunta, jossa hegemonia on suojattu väkivaltakoneistolla (Gramsci 1982, Lahtinen 2019). Hegemonia tarkoittaa taas tarkoittaa hallitsevan ryhmän asenteiden leviämistä alempien (*subaltern*) luokkien keskuuteen. Tässä on paljon yhtäläisyyksiä Althusserin ideologian ja interpellaation teoriaan – muun muassa juuri hegemoniset apparaatit, valtiolliset väkivaltakoneistot ja niin edelleen. Keskeinen ero on kuitenkin siinä, että Althusserille interpellaatio on ylhäältä alas virtaava

kutsu, tapahtuu Gramscin mallissa leviäminen horisontaalisesti, suostunutta hyväksikäyttäen – ei pakkovalloin (Buttikieg 2005). Toki Gramscin kirjoituksissa huomioidaan myös rakenteellinen ja valtiovallallinen ohjaaminen, mm. koulutusta käsittelevissä kirjoituksissa Gramsci kritisoi aikansa koulutusreformia¹⁸ siitä, että ne syventävät jo olemassa olevia luokkajakoja (Gramsci 1999). Tässäkin voidaan tulkita vertikaalisen ja horisontaalisen leikkauspiste, yhtäältä hegemonia tarvitsee ”alkusysäyksen”, toisaalta se voi tämän jälkeen levitä myös suostunnan keinoin, horisontaalisesti. Mikään ei kuitenkaan Gramscin mallissa estä vastahegemonista toimintaa.¹⁹

Kansalaisyhteiskunta on Gramscin käsitteistössä keskeinen. Se on siis osa valtiollista kokonaisuutta. Jossain tapauksissa kansalaisyhteiskunta on totuttu näkemään jonain valtion tai valtiovallan vastakohtana. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Joseph Buttikieg (2005) käyttää termiä ”symbolinen yhteys” valtion (*government*) ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Esimerkkinä Yhdysvaltain ja Irakin sodan aikaiset tapahtumat. Toki kansalaisyhteiskunnassa nähtiin laajaa sodanvastaista liikehdintää, mutta toisella puolella nähtiin myös erittäin paljon valtiovaltaa tukevia symbolisia merkkejä, kuten Amerikan liput, kotkan kuvat autoissa ja niin edespäin. Joten, kansalaisyhteiskunta ei ole selkeästi vain ”yhden totuuden torvi”, joskin se voi olla keskeinen tekijä myös hallituksen politiikan ja ideologian legitimoinnissa. Toinen kuuluisa esimerkki kansalaisyhteiskunnan merkityksestä Gramscilta on Lokakuun vallankumous ja Bolsevikkien esiinmarssi. Gramscin mukaan vallankumous Venäjällä oli mahdollinen syystä, että Venäjällä ei ollut kehittynyt samankaltaista kansalaisyhteiskuntaa kuin Euroopassa. Näin ollen ei-järjestäytynyt ja hajanainen, perifeerinen kansa oli helpompi saada mukaan vallankumoukseen (Gramsci 1982, Lahtinen 2019). Hegemonia on kansalaisyhteiskunnassa keskeinen tekijä. Toisin sanoen se on tietynlainen ”kitti”, joka pitää asioita kasassa, toisaalta se voi olla muutokseen johtava tekijä. Gramsci analysoi Ranskan vallankumouksia, joka on luettavissa porvarilliseksi vallankumoukseksi, joskaan Gramscin mukaan se ei täysin toteutunut niin 1789, kuin 1848 vallankumouksissa, vaan myöhemmin.

¹⁸ Viitataan tällä fasismien intellektuelleihin kuuluneen Gentilen koulureformiin. En kuitenkaan erittele sitä sen tarkemmin tässä. ks. Gramsci (1999)

¹⁹ Gramscin Vankilavihkoista (1977 & 1982) löytyy paljon analyysia, joissa Gramsci käsittelee poliittisen toiminnan logiikkaa ja mahdollisuuksia. Kuten myös Althusser, Gramsci tulkitsee Machiavellin teorioita.

Hegemonian kannalta keskeistä näille vallankumouksille oli kuitenkin se, että porvariluokka sai kannatusta myös proletariaatin keskuudessa, muodostaen siis yhteisen populaarin rintaman (Lahtinen 2019).

Hegemonian kannalta keskeisiä ja nykypäivän analyysin kannalta tärkeitä käsitteitä Gramscilta ovat passiivinen vallankumous ja arkijärki (common sense, senso commune). Passiivinen vallankumous ei ole terminä täysin yksiselitteinen (ks. Thomas 2014) mutta yleisesti ottaen sillä tarkoitetaan pitkäaikaista prosessia, joka ei toteudu kansannousun omaisena vallankumouksena, vaan prosessina, joka toteutuu ”kansasta huolimatta” (Lahtinen 2019; ks. myös Barfuss 2008). Konseptia on käytetty laajasti selittämään uusliberalismia ja sen mukana tuomia muutoksia (Thomas 2014). Tätä voi kuvailla, että tietynlaiset käytännöt, tavat ja uskomukset tulevat osaksi arkipäivää ajan kuluessa.

Etenkin suomalaisessa kontekstissa uusliberalismia on hedelmällistä tarkastella passiivisen vallankumouksen käsitteen kautta. Olisi väärin – ja mahdotonta – sanoa yhtä ainoaa tekijää tai tapahtumaa, jossa voitaisiin sanoa Suomen siirtyneen ”lopullisesti” uusliberalismin piiriin. Päinvastoin, uusliberalismi ja uusliberalisoituminen on herättänyt keskustelua ja poliittisen sekä arkipäivän elämän muutosta jo vuosikymmenien ajan. Toki voidaan sanoa, että suomalainen yhteiskunta koki dramaattisimman suunnanmuutoksen 1990-luvun laman vuosina, jonka jälkeen keskustelu on muuttunut entistä enemmän hyvinvointivaltion vastaiseksi (ks. mm. Julkunen 2017, 9 – 12). Muutoksia julkisissa ja yksityisissä instituutioissa on tapahtunut. Esimerkiksi koulutuksen kentällä peruskoulun opetussuunnitelmia tarkastelemalla on havaittu tendenssejä, jotka ohjaavat kouluja kohti uusliberaalia ideologiaa. Tosin suomalaisessa peruskoulun opetussuunnitelmassa on vielä niitäkin elementtejä, jotka osittain vastustavat ”uusliberalisaatiota” (ks. mm. Saari, Tervasmäki & Värri 2017, 98 – 102). Aihetta on mahdollista lukea myös suoraan Althusserin interpellaatioteorian kautta, mutta Gramscin hegemonia ja passiivinen vallankumous tarjoaa myös oivan teoreettisen ikkunan. Niin yliopisto²⁰- kuin käsillä oleva ammattikoulureformitkin voidaan nähdä osana uusliberaalia passiivista vallankumousta teoreettiselta kannalta.

²⁰ En erittele yliopistomuutoksia tarkemmin. Viittaan tässä ensisijaisesti vuoden 2009 yliopistolakimuutokseen (Tomperi 2010). Toisaalta myös Tampereen yliopiston fuusioitumista voisi tarkastella gramscilaisin silmin.

Gramsci määrittää passiivista vallankumousta sillä, että kansakuntien enemmistö on niin sanotusti katsojan roolissa, kun eliitit masinoivat muutoksia (Lahtinen 2019, 74). Kansan enemmistö ja hegemonia kulkevat käsi kädessä. Hallitseva luokka tarvitsee hegemoniaa legitimoidakseen asemansa ja juuri tässä kansan joukkojen tuki on tarpeen. Tämä tapahtuu Gramscin teoriassa ensi sijassa suostunnan kautta – samalla tapaa kuin Althusserilla ideologiset valtiokoneet uusintavat valtiovaltaa ideologian kautta. Gramsci puhuu myös hegemonisista apparaateista, jotka ovat samankaltaisia kuin IVK:t. Apparaatteihin kuuluu muun muassa koulut, lehdistö, urheiluseurat ja niin edelleen. Gramscin teoria käsittää myös muut yhteiskunnan apparaatit pedagogisina ja hegemoniaa tekevinä laitoksia, sivistys ja koulutus eivät jää pelkästään koululaitoksen harteille, vaan kasvatustyötä tapahtuu muissakin instituutioissa (ks. Fornaciari & Harni 2017). Kuten huomaamme, Gramscin teoria yhteiskunnasta on huomattavan laaja, hegemonian leviäminen tapahtuu monilla eri rintamilla ja ei ole täysin yksittäin eriteltävissä, milloin kasvatusta tapahtuu repressiivisesti ja milloin suostunutta hyväksikäyttäen. Tärkeä on kuitenkin, että ajatuksella on niin poliittisen vallan mandaatti, kuin massojen arkiymmärryksen tuki. Nämä kaksi edeltävää menevät usein reaali maailmassa sekaisin ja kuten Mikko Lahtinen (2019) toteaa, Gramscille poliittisen vallan ja kansalaisyhteiskunnan apparaattien erottelu oli puhtaasti metodologinen seikka.

Kun vertaamme Althusserin ja Gramscin valtiokäsityksiä, huomaamme niissä paljon yhtäläisyyksiä. Molemmissa vaikuttaa niin väkivaltakoneisto, kuin hegemoniset (ja ideologiset) apparaatit, molemmissa nämä asiat ovat näennäisesti autonomisia, mutta vaikuttavat monella tapaa toisiinsa. Althusserin suhde Gramsciin on kuitenkin monella tapaa ambivalentti, enkä ala purkamaan sitä pala palalta. Keskeisiin erontekoihin kuuluu kuitenkin, että Althusser piti Gramscin historismia, sekä hegemonian käsitettä teoreettisesti heikkoina. Ensimmäisestä Althusser kirjoitti *Reading Capital* -teoksessaan historismin heikkouksista (2015, 268 – 296) ja myöhemmässä aleatorista materialismia käsittelevässä tekstissään *Marx In His Limits* (Althusser 2006, 145 - 150) hän hyökkäsi hegemonian käsitettä vastaan, teroittaen, että Gramsci ei teoriassa ota pohjarakennetta ja valtion väkivaltakoneistoa tarpeeksi huomioon. Näin olleen Althusserin mielestä Gramsci ei pääse teoreettisesti pintaa syvemmälle, jättäen historismin ja hegemonian lähinnä empirian tasolle. Verratessaan omaa

Ideologisen valtiokoneiston teoriaa Gramscin apparaatteihin, sanoi Althusser, että Gramscin apparaatit selittävät hegemonian lopputulemana, missä Althusserin kone puolestaan selittää ideologian syyn (Sotiris 2020).

Joka tapauksessa Althusser kyllä myöntää Gramscin ansiot marxilaisena teoreetikkona. Myös, kuten jo tuli ilmi, ovat Althusserin teoriat kuitenkin paljon velkaa Gramscin teorioille (Marasco 2019). Koen, että teoreettisella tasolla on hyvä tiedostaa Althusserin ja Gramscin teoreettinen ero, mutta metodologisessa mielessä koen molempien täydentävän toisiaan. On myös hyvä tiedostaa, että Gramscin tuotanto ei ollut Althusserin aikaan yhtä laajasti saatavilla kuin nykyään, joten osa kritiikistä on luonteeltaan suppeaa (Thomas 2009). Myöskin Althusserin jyrkkä ja poleeminen tyyli tekee teorioiden välille hieman keinotekoisien vastakkainasettelun (Thomas 2009, 36).

Arkijärki

Arkijärki²¹ (*sensu commune*, common sense) on osa hegemoniaa. Sillä tarkoitetaan suostunnan keinoa kansalaisyhteiskunnassa. Vaikka aikaisemmin huomasimme, että tietynlaisia ”uusliberalistisia ajatusmalleja” on ajettu koulutusohjelmiin lainvoimaisesti, on hegemonian kannalta oleellista näiden olevan hyväksytyjä myös suostunnan keinoin. Toisin sanoen ei riitä, että esimerkiksi uusliberalistiseksi mielletty yrittäjyysvetos tuodaan opetussuunnitelmaan, vaan sen tulee olla niin sanotusti osa luonnollista totuutta, arkijärkeen mahtuvaa ajattelua. Michel W. Apple (2004, 38) toteaa myös gramscilaiseen tyyliin, että tärkeintä on saada koulutuksen keinot näyttämään luonnollisilta. Tähän hän toteaa, että kun talouden metodit ja tavat ovat ”luonnollistettu”, niin kouluapparaatti seuraa mukana. Uusliberaalin diskurssin ”luonnollistaminen” tapahtuu monesti niin sanotun välttämättömyyden retoriikan kautta. Margareth Thatcher tuli tunnetuksi TINA (there is no alternative) –

²¹ *Sensu commune* on Vankilavihkojen suomennoksessa käännetty ”terveeksi järjeksi”, mutta käytän tutkielmassani suomennosta ”arkijärki”.

puheestaan (ks. mm. Hall 2019). Ja toisaalta esimerkiksi hyvinvointivaltiota vastaan on toistuvasti hyökätty retoriikalla (kestävyyssvaje, julkisten liian suuri osuus BKT:sta ja niin edelleen), joka on kuitenkin haastettu tutkimuksen kentällä (ks. mm. Lindholm 2019). Kyseessä on siis toisaalta valtiovallasta ja -koneesta lähtevä puhe, mutta yhtäältä taas nämä totuudet jäävät myös arkijärjen tason totuuksina.

Arkijärjen ideologiasta puolta on siis hyvin pitkälti mahdollista tulkita samoin tavoin, millä Althusser käyttää ideologiaa uusintamisen välineenä. Se ei ole niin sanotusti tietoisuustason ilmiö, vaan se materiaalistuu käytännön tason toiminnoissa ja apparaateissa. Siitä tulee se keino, jolla saavutetaan hegemoninen taso yhteiskunnallisessa valtakamppailussa. (Uusitupa 1991; Lahtinen 2019).

4.6 Yhteenveto teoriasta

Edellä olen käynyt läpi ideologian, subjektin ja rakenteellisuuden käsitteet Althusserin tuotannossa, sekä käsitellyt myös PiT:in ja Gramscin näkemyksiä ideologiasta, subjektista ja kansalaisyhteiskunnasta. Jokaista mahdollista kulmaa en aikaisemman keskustelun laajuuden vuoksi pysty käsittelemään. Valaisen yhteenvedon muodossa, kuinka käytän teoriapohjaani empiirisen aineistoni lukemiseen ja analysoimiseen.

Ideologian kannalta keskeistä on nähdä ideologia myös materiaalisena toimintana – ei vääränä tietoisuutena. Vaikka Althusserin ideologiateoria kohtaakin jossain määrin on kaiken kattava ja ”kohtalonomainen” subjektille, korostan itse kuitenkin, että ideologian taakse voi katsoa. Toiseksi Althusserin mukaan ideologia saa tiettyjä muotoja tietyissä historiallisissa konteksteissa. Uusliberalismin aikakaudella ideologia on vaikuttanut eri tavoin ammattikasvatukseen ja ammattikouluun, kuin esimerkiksi 1960-70-lukujen Suomessa. Tästä lisää seuraavassa kappaleessa. Painotan analyysissäni juuri Althusserin käsitystä *ideologioista* materiaalisina ja historiallisina käytäntöinä. En myöskään tee niin jyrkkää tieteellisen ja ei-tieteellisen määrittelyä kuin Althusser.

Pidän kuitenkin ideologiaa käsitteenä, joka ei edusta kaikilta osin tieteellistä tietoa, ja jota toi tutkimuksellisella tiedolla haastaa.

Käytän kuitenkin hyödyksi myös PiT:in horisontaalisen ideologian lukutapaa, jossa ideologia ei ole kaikki, vaan osa tapahtuvaa sosialisatiota. Tämä liittyy subjektin pohdintaan, jota käyn läpi analyysivaiheessa. Tarkastelen ammattikoulua ja reformia myös Althusserin interpellaation ja ideologian uusintamisen kautta, mutta pohdin asiaa myös horisontaalisen sosialisatian, sekä myös gramscilaisen hegemonian ja kansalaisyhteiskunnallisen aspektin kautta.

Ideologiaa aineistoni mallissa tulkitsen sillä tavalla, että se on niin sanotusti hallitsevan luokan representaatio reaalimaalimasta, jota uusinnetaan valtiokoneistoissa. Tässä yhteiskuntarakenteiden rooli tulee tärkeään roolin johtopäätöksissäni. Tämä auttaa tarkastelemaan yhteiskunnallisten rakenteiden suhteita, ja sitä, kuinka reformin kaltaisia uudistuksia voi tulkita laajemmassa yhteiskunnalliskriittisessä kontekstissa. Ideologia on käytäntöä toisaalta diskursiiviselta aspektiltaan (ks. luku 3.1 ja ideologinen diskurssi) ja toisaalta niistä käytännön toimista, joihin ammattikoulutuksen avulla ohjataan.

Käsittelen uusliberalismia ideologiana, niin puheen kuin käytännön tasolla. Pidän kuitenkin kiinni käsitteen historiallisuudesta ja kyvystä uusintaa itseään. Käytän tässä hyödyksi Stuart Hallin (2019, 251) sanoja, joiden mukaan uusliberalismi kuitenkin ei ole mikään yhtenäinen *olio*. Vaikka uusliberalismi ja sen mukana tulevat koulutuspoliittiset linjaukset ovat monella tapaa ylijärjaisiä, on niitä kuitenkin tutkittava myös omassa ”ympäristössään”. Tarkoittaen, että esimerkiksi yhdysvaltalaisista uusliberaalia koulutusmaailmaa ei verrata *sellaisenaan* suomalaisen ammattikoulun konjunkturiin.

Analyysissäni ja työssäni pidän kiinni antihumanistisesta tulkinnasta, joskaan en henkilökohtaisesti ota niin jyrkkää kantaa humanismin vaaroihin kuin Althusser. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkin subjektin kysymystä ensisijaisesti yhteiskunnan rakenteista ja ideologiasta lähtöisenä. Tämä ei tarkoita ihmisyyden, tai ihmistoiminnan merkityksen kieltämistä, vaan se on althusserilainen keino analysoida yhteiskunnan materiaalisia rakenteita.

5 AMMATTIKOULU JA AMMATTIKASVATUS

Käyn seuraavaksi läpi ammattikoulua osana ideologista valtiokoneistoa. Kappaleen tarkoituksena on tuoda esille ammattikoulu teoreettisen viitekehysten valossa. Kuinka se on kehittynyt historian valossa, kuinka eri ”ideologiset” kaudet ovat vaikuttaneet siihen ja toisaalta myös mikä on ollut sen suhde yleissivistävään koulutukseen; onko sen tuottama subjekti ollut lähtökohtaisesti eri kuin esimerkiksi lukion tuottama. Käsittelen tässä ammattikoulua juuri valtiokoneena, ja puolestaan ammattikasvatusta sinä pedagogisena toimintana, jota ammattikouluissa harjoitetaan.

Käyn lyhyesti läpi ammattikoulun vaihetta 1900-luvun alusta ja siitä, kuinka muun muassa ammattikoulua on aiemmin reformoitu, mikä on ollut sen suhde elinkeinoelämään ja suomalaisen kasvatuksen kertomukseen. Pidän tämän kuitenkin suhteellisen suppeana. Pääpaino tutkimuksessani on viimeisimmässä Juha Sipilän hallituksen (2015 – 2019) ammattikoulureformissa ja sen yhteiskunnallisissa vaikutuksissa.

5.1 Ammattikoulun ja -kasvatuksen taustaa

Viimeisimmän ammattikoulu-uudistuksen keskeisiä tehtäviä on tehdä ammattikoulun ja työelämän suhteet entistä tiiviimmiksi (Valtioneuvosto 2015). Samaa pyrkimystä on ollut myös korkeakoulu-uudistuksissa (Poutanen & muut 2020). Tiivis työelämäyhteys ja elinkeinoelämän määräävyys nähdään kriitikoiden, etenkin korkeakoulutasolla, ongelmallisena, erityisesti koulutuksen autonomisen sivistystehtävän kanssa. Ammattikoulutuksen historiaa tarkastelemalla selviää kuitenkin, että ammattikoulutus ja elinkeinoelämä ovat

alusta alkaen olleet tiiviissä yhteistyössä (Laukia 2013). Althusserilaisittain sanottuna ammattikoulutus on *uusintanut* työtä tekevää väestöä (so. työväenluokkaa) sekä kapitalismia läpi historiansa. Tästä huolimatta on kuitenkin selvää, että tavat, joilla koulutusta on järjestetty, ovat muuttuneet historian saatossa²².

Anja Heikkinen (2001, 17) on jakanut suomalaisen ammattikasvatuksen kuuteen eri vaiheeseen, jota käytän tutkimukseni historiallisen kehityksen ymmärtämiseksi. Keskityn tässä luvussa tarkemmin neljännestä ajanjaksosta eteenpäin, sillä sitä kautta hahmottaa viimeisimmän reformin ja kehityksen nykyiseen tilanteeseen mielestäni parhaalla tavalla. Jaottelu on tehty ensisijaisesti hallinnon näkökulmasta, mutta toimii hyvänä viitteenä ammattikasvatuksen historiallisen kehityksen ymmärtämiseen. Ensimmäinen vaihe ajoittuu aikavälillä 1820-1870-luvuille. Jonka tunnuspiirre oli elinkeinoelämän edistäminen koulutuksen avulla. Toinen vaihe, jossa keskeistä oli Suomi-projektien täsmennys. Tällöin ammattikasvatuksen toimialat alkoivat eriytyä. Tällöin eri toimialat, kuten käsityö, teollisuus, maatalous ja hoiva-ala alkoivat eriytyä ja saada omat ammatillis-hallinnolliset piireet. Aikajanalla tämä osuu 1860-70-luvuilta 1910-luvulle. Kolmas vaihe sijoittui vuosikymmenille 1910-60. Tällöin eriytyi toimiala/elinkeino – hallinto – koulutusverkosto -malli. Kansalliset elinkeinot ja ammatillisen kansalaisuuden yhteiskunta alkoi rakentua. Neljäs vaihe alkoi 1960-luvulla ja kesti 1980-luvulle. Tämä on tunnettu Konsensus-Suomena, joka oli keskeinen osa Suomen hyvinvointivaltioprojektia. Tällöin keskiöön nousi koulutuksen tasa-arvo ja yhtenäistyminen. Suomen keskiasteen uudistuksessa haluttiin ammattikoulusta tasavertainen koulutusväylä lukioiden kanssa, josta on mahdollista jatkaa korkeakoulutukseen (Honka 2000, 75 – 77). Koulutuksen ja hallinnon yhteys voimistui ja koulutusammatit muodostuivat.

²² Ammattikoulun historiasta löytyy oiva katsaus Jari Laukian väitöskirjasta *Tavoitteena sivistynyt kansalainen ja työntekijä. Ammattikoulu Suomessa 1899-1987* (2013). Anja Heikkisen *Lähtökohtia ammattikasvatuksen kulttuuriseen tarkasteluun* (1995) tarjoaa kattavan analyysin ammattikasvatuksen kulttuuriseen (ja filosofiseen) kehitykseen Suomessa, erityisesti 1900-luvun alkupuolelta. Teoksessa on myös kattavaa analyysia Suomen ammattikasvatuksen ja kansainvälisten ”trendien” vuorovaikutuksesta. Oma työni keskittyy viime kädessä viimeisimmän ammattikoulureformin tarkasteluun, joten jätän systemaattisen historian tarkastelun pois työstäni, vaikka työni teoreettinen kehys edellyttää myös historiallisen kehityksen tarkastelua.

Viides vaihe oli teknokraattinen suunnittelu yhteiskunta, jolloin työelämärelevanssi korostui edelleen. Myös suhde tieteeseen ja tutkimukseen muuttui, tällä tarkoitetaan, että hallinnon ja tutkimuksen suhde tehostuu, osaamistarpeita pyritään ennakoimaan ja arvioinnista tulee keskeisempi työkalu. Kuudes vaihe on uusliberalistinen EU-Suomi, jolloin alettiin rakentaa ylikansallista koulutuspalveluklusteria. Ammatin ja kasvatuksen sijasta keskeistä olivat työllisyys ja asiantuntijuus. Elinikäisen oppimisen eetos vahvistui. (Heikkinen 2001.)

Edellä mainitut ajanjaksot siis jaottelevat ammatillisen koulutuksen kehitystä ja teoreettista ymmärrystä. On kuitenkin sanottava, että en käsittele niitä tutkimuksessani ”kaavamaisesti” tai lineaarisesti. Toisin sanoen en ajattele, että kun yksi kausi loppuu, niin toinen alkaa. Suomalaisessa keskustelussa Konsensus-Suomen ajattelutapa ja tasa-arvon eetos eivät ole jääneet täysin uusliberalistisen sivuuttamaksi. Pyrin tulkitsemaan kuinka eri puhetavat jäsentyvät ja kuinka eri ”ristiriidat” esiintyvät nykyisessä poliittisessä konjunktuurissa. Näen myös, että muutos neljännestä vaiheesta nykyiseen asiantilaan on tutkimukseni ja uusliberalismin logiikan kannalta keskeisin. Ajanjaksolla, jossa valtiollisena kasvatusihanteena oli tasa-arvo, suoritettiin keskiasteen koulutusreformi (ks. mm. Tervasmäki & Tomperi 2018; Honka 2000). Uudistuksen taustalla oli ajatus keskittää ammattiosaamista, kehittää työelämäyhteyksiä ja taata ammatillinen koulutus laajasti sille väestön osalle, joka ei valinnut yleissivistävää koulutusta (Maunu 2020). Aikakauden koulutuksen ohjaaminen oli keskitettyä ja valtiolähtöistä, joka myös koettiin niin, että ammattikoulutus ei pyrkimyksistään huolimatta kyennyt vastaamaan työelämän tarpeisiin (Heikkinen 2001, 18 – 19; Maunu 2020).

Keskiasteen uudistuksen ja 1980-luvun reformien tarkoitus oli siis vastata työelämän tarpeisiin. 1990-luvulla alkaneet seuraavat (Heikkisen kategoriasta vaiheet 6 ja 7) ammatillisen koulutuksen uudistaminen pyrki kuitenkin samaan asiaan – työelämäyhteyden tiivistämiseen (Maunu 2020). 1990-luvulle tultaessa keskeisiä teemoja olivat hallinnon muuttuminen managerialismin suuntaan, joka tarkoitti sitä, että keskushallinnon tehtävissä vahvistui ohjaus ja tuloksellisuuden mittaaminen. Oppilaitosten vastuu oli laadullinen suunnittelu ja ohjaus (Heikkinen 2001, 19). Tätä voidaan lukea laajemmin koulutusreformien maailmanlaajuisissa trendeissä, jossa yksittäisten oppilaitosten sisällöllistä autonomiaa on painotettu,

mutta toisaalta niiden vastuullisuus (accountability) keskitetylle tuloksenvalvonnalle on kasvanut (ks. mm. Verger & muut 2019; Simola, Kauko, Varjo & Rinne 2013).

1990-luvulta eteenpäin keskeiseksi teemaksi tuli oppiminen työpaikoilla sekä näytöt. Tällöin siirryttiin – ainakin paperilla – kohti konstruktivistista pedagogiikkaa, jossa yksilön oppiminen on etusijalla (Maunu 2020; myös Heikkinen 2001). Neljättä ammatillisen kasvatuksen ”ajanjaksoa” oli leimannut vielä keskuslähtöinen behaviorismi, jossa opetus oli opettajalähtöistä. Viime vuosisadan lopulta alkanutta ammattikoulutuksen kehitystä voikin kuvailla uusliberaalin individualismin kautta. Asian hallinnallinen tarkastelu osoittaa Michel Foucaultin (2008, 215–239) suuntaan. Hän painotti juuri hallinnan siirtymistä pois keskusvetoisuudesta ja kohti yksilön omakohtaista vastuunkantoa. Koulutuspolitiikassa tämä on tarkoittanut tehokkuuden diskurssin korostumista. Kun on siirrytty pois keskusjohtoisesta ohjailusta ja ohjattu vastuuta yksilöiden valinnoille, on järjestelmä ainakin näennäisesti ketterämpi ja tehokkaampi (Saari 2016).

Vaikka tutkimukseni kärki ei olekaan pedagogiikan suuntausten analysoinnissa, on subjektin muodostumisen kannalta hedelmällistä tarkastella konstruktivismi-/behaviorismijaottelua. Kuten edellä todettua koulutuspolitiikkaa hallinneet diskurssit ovat painottaneet valinnanvapautta, ketteryyttä ja yksilökeskeisyyttä. Ammattikoulutuksen kohdalla on siis pyritty karsimaan yleisiä, yhteisiä aineita ja siirtämään opetusta kohti työelämää ja sen käytäntöjä. Tätä on perusteltu osaamisperusteisuudella, myös sillä painotuksella, että näitä on käytännön toimissa helpompi mitata ja osaaminen ”kohdentaa” (Iso-Pahkala-Bouret 2013). Toisin sanoen kohdentaminen, tehokkuusajattelu ja tulosten mitattavuus kielivät siitä, että on tapahtunut muutosta takaisin kohti behaviorismia (Pehkonen 2013, 34 – 36).

Myös viimeisimmässä ammattikoulureformissa puhutaan molemmista asioista; niin asiakaslähtöisyydestä ja yksilöllisyydestä, jolla taataan tehokkaasti kohdentuva osaaminen (ja puuttuvan osaamisen kehittäminen) sekä mitattavuus (OKM). Puhetapa kielii yksilöllisyydestä, mutta toisaalta toimintamalli kielii tarkoin mitattavasta ja ohjatusta oppimispolusta. Sipilän hallituksen reformi jatkaa hallinnollisen ”tulosohjauksen” linjaa rahoitusmallissa, jossa rahoitusta

myönnetään suoritusten, tutkintojen sekä jatko-opintojen ja työllistymisen mukaan (OKM). Tähän seikkaan palaan tutkielman loppupuoliskolla.

5.2 Uusliberalismi, diskurssi ja ammattikoulutus

Aikaisemmin käsiteltiin ammattikoulun reformeja hallinnon näkökulmasta. Käsittelen seuraavaksi puhettavan, eli diskurssin muutosta koskien ammattikoulutusta ja ammattikoulutettavaa. Tutkimukseni tarkoitus ei ole siis erottaa hallintoa ja diskurssia toisistaan, päinvastoin, käsittelen niitä toisiaan ruokkivana asiana. Hallintomuoto vaikuttaa diskursseihin ja diskurssit vaikuttavat hallintoon.

Kuten todettua, on ammattikoulun ja ammattikasvatuksen ja työelämän yhteensovittamista koitettu tehostaa reformeissa läpi historian. Uusliberalismin aikakaudella, myöskin viimeisimmässä ammattikoulu-uudistuksessa, keskeisessä roolissa olevia sanoja on muun muassa asiakaslähtöisyys, työelämä, tehokkuus ja niin edelleen. Diskurssianalyysissä uusi kieli ”normalisoidaan”, toisin sanoen tuodaan luonnolliseksi osaksi uutta puhetta (ks. Fairclough 2003). Toisiaan luonnollisuus mielletään myös välttämättömäksi, kuten jo aiemmin esillä ollut Thatcherin TINA (*there is no alternative*).

Eräs perustavammanlaatuisista ammattikoulun muutoksista on siis ollut työharjoittelu ja työelämä. Karin Filander (2006, 45 - 47) on kiinnittänyt asiaan huomiota: käytäntö- ja työelämlähtöisyys ovat tulleet koulutuspoliittisessa keskustelussa (ja käytännössä) lähes kyseenalaistamattomiksi lähtökohdiksi. Tämä on syönyt tilaa perinteisemmältä kasvatukselta ja teorialähtöiseltä tiedolta. Uudessa puheessa korostuu maallikkotieto, kokeminen ja kokemus. Filanderin (mt) analyysi koskee koulutuspolitiikkaa laajemmin, ei pelkästään ammattikoulua. Työelämlähtöisyyden ja käytännönkokemuksen korostaminen on eräänlaista aitoutta, joka vastaa suoraan kysyntään ja toisaalta myös tavoitteeseen, joka on kilpailukyky globaaleilla markkinoilla (mt, 46; ks. myös Valtioneuvosto 2015).

Subjektimuodostuksen tasolla ammattikasvatuksen nykyinen diskurssi on kaksijakoinen. Yhtäältä elinikäisen oppimisen puheen tapaan keskipiste siinä on

yksilöllä ja yksilönvalinnoilla valita järkevimät ja hyödyllisimmät vaihtoehdot koulutusmarkkinoilta. Toisaalta taas teorian ja yleissivistävien aineiden karsiminen ja ylenkatsominen (ks. Pehkonen 2013, 37 – 39) tarkoittaa sitä, että akateeminen sivistys voi jakaantua entistä jyrkemmin väestön keskuudessa. Työelämälähtöistä puhetta voikin verrata interpellaatioon, ylhäältä päin tulevaan kutsuun, joka muokkaa subjektia kutsuvan ideologian mukaan.

5.3 Ammattisivistys ja työntekijäsubjekti

Käyn seuraavaksi läpi ammattisivistyksen, sekä ”yleissivistyksen” käsitteitä ammattikoulutuksessa.²³ Sivistys on ollut suomalaisen koulutuksen ja yhteiskunnan kulmakiviä läpi Suomen historian. Myös ammatillisessa koulutuksessa on painotettu sivistystä – joskin eri tavoin, kuten akateemisessa koulutuksessa. Koen sivistyskysymyksen äärimmäisen relevanttina yhteiskunnallisen tasa-arvon ja tasavertaisuuden lähtökohtana. Mikäli sivistyserot kasvavat suuriksi, on vaara, että yhteiskunnan jäsenillä on erivertaiset lähtökohdat elämässään (ks. Kauppinen 2020). Uusliberalismin aikakaudella on ollut huolta ammattikoulun sivistyksellisestä riittävydestä (Pehkonen 2013; Filander 2016). Antonio Gramsci (1999, 183 – 190) huomautti jo lähes vuosisata sitten, että tiukasti eriytyneet ammatilliset koulut ovat omiaan vahvistamaan yhteiskunnallisia (luokka)jakoja. Gramscin ajatuksen taustalla on koulutuksen laaja merkitys, joka tarkoittaa enemmän kuin vain opittuja käytännöntaitoja. Hänen mukaansa pelkkä tekninen osaaminen ei anna yhteiskunnan jäsenelle tietotaitoa demokraattiseen tai yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Myös nykypäivän ”pirstoutuneessa” työelämässä, kasvavan informaation ja valemedioiden aikakaudella kysymys sivistyksestä, demokratiakasvatuksesta ja kriittisestä ajattelusta ovat keskeisiä. Joka tapauksessa niin yleissivistyksen kuin ammattisivistyksen kysymykset eivät ole

²³ Aihepiiri on laajuudeltaan valtava, joten esittelen sivistyksellisen puolen gradussani lyhyesti, esittelen käsitteiden pääpiirteet ja niiden yhteyden nykypäivän historialliseen kontekstiin. Ammattikasvatuksen historiallisesta kehityksestä filosofian ja kulttuurin valossa oiva selvitys löytyy mm. Anja Heikkiseltä (1995).

yksinkertaisia, joten avaan kumpaakin käsitettä, jonka jälkeen sijoitan niitä nykypäivän kontekstiin.

Ammattikoulun tarkoitus alun perin oli opettaa oppilaalle keskeisiä työelämän taitoja. Taustalla oli myös huoli työväestön alhaisesta sivistyksestä (Laukia 2013). Keskeisten työelämätaitojen lisäksi ammattikouluissa on ollut tarkoitus kehittää sivistynyttä työntekijäkansalaista. Ammatillisen sivistyksen yksi hahmottelijoista oli Georg Kerschensteiner, jonka mukaan ammatillinen sivistys, toisin sanoen laajat käytännön työelämätaidot ovat osana luomassa kulttuuria (Laukia 2013, 289). Toinen ammattikasvatuksen teoreetikko oli Eduard Spranger, jonka mukaan ammattisivistys on spesifiä ammattiin kasvua, mutta osa laajempaa yleissivistystä, jolla viitataan yliyksilölliseen kulttuuriseen kasvuun (Heikkinen 1995, 386). Ammattisivistys terminä tarkoittaa työelämän laajaa ymmärtämistä, siinä missä esimerkiksi lukion ja yliopistojen sivistyksestä yleensä puhutaan laajempaa yleissivistyksenä (Ks. mm. Pehkonen 2013, 31). Kasvatusfilosofi Urpo Harva (1955, 39; ks. myös Pehkonen 2013) jakoi sivistyksen kolmeen tasoon: perustava yleissivistys (peruskoulu), ammattisivistys (ammattikoulu), korkeampi yleissivistys (korkeakoulut). Harvan mukaan (mt) jälkimmäinen rakentuu kahden edellisen päälle. Ammattisivistyksellä varustettu työntekijäkansalainen on historiallisesti ollut ammattikoulutuksen päämäärä.

Ammattikoulun lainmukainen tavoite on edelleen kasvattaa sivistynyttä ja osaavaa kansalaista (Laki ammatillisesta koulutuksesta § 2). Se on tehnyt paluun lainmukaiseksi tavoitteeksi – vuoden 1998 laissa sitä ei ollut kirjattuna (Pehkonen 2013). Nostan sivistyskysymyksen keskeiseksi siitä syystä, että tarjoaako osaamisperustainen, työpaikoilla oppiminen tasavertaisen väylän sivistyneelle kansalaiselle, verrattuna lukiopohjaiseen akateemiseen opinväylään. Tarjoaako työpaikkaspesifi oppiminen laajaa ammattisivistystä ja miten käy ”yleissivistävän” koulutuksen lakisääteiselle määräykselle käy entistä itseohjautuvammassa ammattikoulussa.

5.4 Sipilän hallituksen ammattikoulureformin pääpiirteet

Juha Sipilän hallituksen ammattikoulureformi oli hallituksen strategisia kärkihankkeita (Ratkaisujen Suomi 2015). Sen tarkoitus oli virtaviivaistaa ammattiin opiskelua, poistaa koulutuksen raja-aidat ammatillisen peruskoulutuksen ja aikuiskoulutuksen väliltä, siirtää opetusta enemmän koulunpenkiltä työssäoppimiseen ja tehdä opintopoluista yksilöllisempiä oppilaille (Opetus- ja kulttuuriministeriö). Oppimisen ja koulutuksen lähtökohdaksi määritelmiin osaamisperusteisuus ja asiakaslähtöisyys, joka tarkoittaa, että ammattikoulun on vastattava paremmin niihin osaamistarpeisiin, joita työelämässä vaaditaan, sekä suhtautua asiakaslähtöisesti niin opiskelijan kuin työelämän tarpeisiin (ks. Karusaari 2020).

Rahoituksellisesti ammattikoulun muutettiin siten, että 50 % rahoituksesta on perusrahoitusta, 35 % suoritusrahoitusta tutkinnoista sekä 15 % vaikuttavuusrahoitusta, joka tulee työllistymisen, jatko-opintojen sekä palautteen mukaan (OKM). Joten myös rahoituksen kautta ammattikoulua ohjattiin tehostamisen ja vaikuttavuuden suuntaan (ks. Tervasmäki & Tomperi 2018).

Tutkintorakennetta uudistettiin niin, että tutkintojen määrää laskettiin 350:stä 160:een. Tämä tarkoitti, että tutkinnoista tuli laaja-alaisempia, mutta ne kuitenkin vastaavat työelämän tarpeisiin tehokkaalla tavalla (OKM). Uudistus oli myös koulutusleikkaus, vuosien 2017-2020 välillä tarkoitus oli tehdä 170 miljoonan euron säästö.

Uudistuksen tarkoituksena oli siis ohjata ammattikoulua joustavampaan ja henkilökohtaisempaan, asiakaslähtöiseen suuntaan ja tarjota täsmällistä koulutusta työelämän tarpeisiin. Avaan analyysissä ja pohdinnoissa tarkemmin uudistuksen vaikutuksia ideologian, subjektin ja rakenteiden näkökulmasta.

6 METODOLOGIA

Käytän pro gradu -tutkielmassani aineistona sanallisia asiantuntijalausuntoja liittyen ammattikoulun reformiin. Menetelmäni on tekstin- ja sisällönanalyysia, joka on sidottu teoreettiseen viitekehykseeni, joka käyttää hyödykseen myös Norman Faircloughin kriittistä diskurssianalyysia. Teoreettisessa osuudessani pohdin ideologiakriittisestä näkökulmasta ammattikoulua, johon kuuluu niin ideologian, yhteiskunnan rakenteiden kuin subjektin kehityksenkin ruotiminen. Analyysi jäsentyy siltä pohjalta, kuinka olen edellä mainitut teoreettiset lähtökohdat määritellyt, joiden pohjalta etsin merkityksiä ja diskursiivisia virtauksia. Olen tietoinen, että työni on teoreettisesti ohjautuva, joka tarkoittaa, että teoreettiset käsitteet ovat jo valmiina teoriapohjassa, jotka johdan aikaisemmasta tutkimusperinteestä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2017, 98). Pääfokus on siinä, kuinka tekstit ja diskurssit syntyvät ja mikä on niiden suhde teoriaan.

6.1 Kriittinen diskurssianalyysi

Työni on luonteeltaan kriittinen, joka tarkoittaa arvostelevaa lähtökohtaa. Kriitikki voidaan monesti ymmärtää pelkästään negatiivisena, mutta kyseessä on arvostelma, joka ei siis lähtökohtaisesti tarkoita jonkun asian haukkumista. Kriittisen kasvatustieteen ja pedagogiikan tunnetuimpia edustajia on Paulo Freire, joka myös painotti kriittisyydessä kokonaiskuvan hahmottamista (2006, 105 – 109). Toisin sanoen koulutusta, omassa tutkimuksessani ammattikoulua, ja siihen liittyviä diskursseja en tutki muusta yhteiskunnasta – tai historiasta – olevana erillisenä yksikkönä. Historiallisuus puolestaan tarkoittaa myös nykyhetken tilanteen konkreettista analyysia ja toisaalta sitä, kuinka eri yhteiskunnalliset tapahtumat, prosessit ja reformit osuvat historialliseen

aikakauteen. Tämä ei tarkoita, että työni olisi ammattikoulun historian tarkastelua. Historiallinen tarkastelu on nykyhetken tarkastelua siinä valossa kuinka eri tekijät, kuten talous, politiikka, ideologiat vaikuttavat toisiinsa, kuinka ne synnyttävät olemassa olevia diskursseja – ja sama myös päinvastoin. Edellä mainitut tieteenfilosofiset ja teoreettiset asemat tulevat tarkemmin esille teoriaosuudessa. Lähtökohta kuulostaa – ja onkin – hyvin laajalta, mutta tutkimuskysymyksillä rajaan empiirisen analyysin²⁴ koskemaan ammattikoulua ja siitä seuraavaa subjektinmuodostusta nykyhetkeen ja sitä edustaviin teksteihin (tutkimusaineisto). Täsmennän kuitenkin tässä vaiheessa; vaikka keskeisiä sanoja tutkimuksessani ovatkin politiikka, ideologia, subjekti, yhteiskunta ja talous, on tutkimukseni kuitenkin ensisijaisesti (ideologia)kriittistä kasvatuksen analyysia – ei esimerkiksi taloudellis-poliittista analyysia.

Lähestyn tekstianalyysia erityisesti Norman Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin kautta. Fairclough (mm. 1995a) on hahmottanut diskurssin muodostumista median kautta, mutta hänen analyysinsä käy myös muuhun kirjoitettuun ja puhuttuun kieleen. Hänen analyysissaan kieli ilmaisee ja edustaa yhteiskuntaa ja sen muutoksia. Kriittisessä diskurssianalyysissaan hän esittelee kolmeportaisen mallin jossa huomio keskittyy 1) kielen ja tekstin analyysiin 2) diskursiivisten käytäntöjen analyysiin (kuinka tekstit ovat tuotettu, kuinka niitä välitetään ja kulutetaan sekä 3) diskurssien analysointi niiden sosiokulttuurisissa merkityksissä (Fairclough 1995b, 2). Kriittistä diskurssianalyysia voi luonnehtia sillä, että se häivyttää mikro- ja makrotason erottelua. Ensimmäisellä tarkoitetaan kielellistä ulottuvuutta, eli puhetta ja kieltä, jota ihmiset toisilleen välittävät eri muodoissaan. Makrotaso viittaa puolestaan rakenteellisiin taustatekijöihin, jotka ovat mikrotason ehto. (Fairclough 1995b, 28.)

6.2 Ideologiakritiikki ja lukutapa

²⁴ Huomautuksena kuitenkin, että työni ei ole empiirinen sanan perinteisessä merkityksessä, vaan teorialähtöinen. Toisin sanoen tarkoitukseni on mennä pintaa syvemmälle, kuin katsoa ilmiötä ”pinnan tasolla”. Althusserin empiriakritiikki (ks. luku 4.3) on tästä keskeinen esimerkki.

Ideologiakritiikissä ja tekstianalyysissä keskeisiä tekijöitä on kontekstisidonnaisuus ja ideologiset painotukset (ideologiasta tarkemmin teoriaosuudessa) (Heikkinen 2020, 30 – 31). Ideologian löytäminen tekstistä edellyttää tekstin sijoittamista historialliseen kontekstiin, jossa ideologiat vaikuttavat tai ovat vaikuttamatta. Ideologian toimintalogiikassa sekä myös ideologiakritiikissä keskeinen termi on ”luonnollistaminen” (*naturalization/normalization*), joka tarkoittaa, että tekstissä esitetyt ideologiset kulmat esitetään ikään kuin itsestäänselvyyksinä (Heikkinen 2020; Fairclough 2003, 12 – 13 ks; Fairclough 1995b, 25 – 29; myös Tomperi 2017). Tässä asiassa kriittinen metodi tulee esille: annettua diskurssia tai todellisuutta ei nähdä ”objektimaisena” valmiina totuutena, tarkastelen erityisesti niitä seikkoja, kuinka ne on luotu ja kuinka niitä tuotetaan uudestaan poliittisella, taloudellisella ynnä muilla tavoilla (ks. Tuomi & Sarajärvi 2017).

Norman Faircloughin (2003, 4 & 45 – 59) mukaan uuden talouden diskurssi toimii seuraavasti: Uusliberalismille ja uudelle taloudelle on ominaista uusintaa sekä uudistaa, kuin myös tuottaa hegemoniaa kielen avulla. Tämä tarkoittaa myös yhteiskunnan rakenteiden uudelleen organisointia (*re-structuring*), joka koskee taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia. Tässä vaiheessa normalisointi on keskeinen osa tekstin ideologisuutta; se tulee diskursiiviseen todellisuuteen ”luonnonomaisena”. Ideologia on keskeisessä osassa myös vallankäytön kanssa, joka näkyy teksteissä implisiittisinä oletuksina (Fairclough 1995, 14). Vallankäyttö on taas keskeisessä osassa hegemonian kanssa, joka tarkoittaa juuri vallan luonnollistamista, toisin sanoen ”normalisoivaa vallankäyttöä”. Ideologialla Fairclough (2003, 9) tarkoittaa vallan representaation tapoja, sekä vallan uusintamista ja uusiutumista. Pidän tätä yhteensopivana teoreettisen pohjani kanssa: ideologia on ennen kaikkea ylhäältä tulevaa representaatiota valtasuhteiden uusintamista.

Faircloughin (1995b, 25-39) mukaan ideologinen kielenkäyttö on monissa paikoin implisiittistä kuin myös arkijärkistä (ks. luku 4.5.1). Asiat esitetään ikään kuin ne ovat ei-ideologista, jo valmista tietoa. Jälkimmäinen näkyy teksteissä tietynlaisina ennakkotietoina (*background knowledge*), jotka kielivät ideologisesta tiedosta. Esimerkkitapauksena voi käyttää ”yksityiset toimijat toimivat julkisia markkinoita tehokkaammin”, joka sisältää arkijärjen tason ideologisen latauksen.

Fairclouchin mallin mukaan oma diskurssin analyysini toimii seuraavan kaavan mukaan: keskityn ensimmäisenä tekstiin kielellisenä tuotteena, tutkin mitkä ovat analysoitavien tekstien diskursiiviset ominaisuudet. Painotan niitä sanavalintoja ja ennakkoehtoja, joita tekstissä painotetaan subjektiivisuuden, ideologian ja rakenteen osalta. Tämän jälkeen pohdin niitä rakenteellisia ja sosiokulttuurisia taustatekijöitä, jotka muodostavat diskurssin. Tässä lukutavassa althusserilainen kokonaisuuden käsite on keskeisessä roolissa; mitkä ovat ne poliittiset ja rakenteelliset taustatekijät, jotka diskurssissa vaikuttavat ja kuinka diskurssit vaikuttavat niihin takaisin. Kuinka diskurssin avulla uusinnetaan vallitsevaa ideologiaa. Uudelleen tuottaminen, ennakkotiedot ja hegemonia ovat ideologisia ulottuvuuksia, joita analysoin ammattikoulureformin teksteistä.

Rakenteet

Työni ja analyysissä keskeisessä roolissa ovat yhteiskunnan rakenteiden analyysi ja niiden vaikutus yhteiskunnalliseen todellisuuteen, sekä teksteihin, joita tutkin. Fairclough (2003, 24 – 25) näkee kielen yhtenä *abstraktina* rakenteena, joka asettaa ihmistoiminnalle tietyt potentiaalit, mahdollisuudet, kuin myös rajat. Diskursiivisuuden lisäksi on ei-diskursiivisia elementtejä, jotka muokkaavat puhuttua kieltä. Fairclough (mt) lainaa tätä hahmottaessaan Althusseria, sanoen, että ei-diskursiiviset elementit ylimääräävät (ks. ylimääräävyydestä kertova pätkä) diskursiivista, puhuttua kieltä. Toisin sanoen teksti ei ole pelkästään diskursiivista rakenteesta kumpuavaa kieltä, vaan siihen vaikuttavat eri sosiaaliset rakenteet ja myös sosiaaliset käytännöt

Sosiaalisia käytäntöjä edustavat seuraava elementit: Toiminta ja yhteistoiminta (*Action and interaction*), Sosiaaliset suhteet (*social relations*), ihmiset (*Persons*), materiaallinen maailma (*The Material world*) ja diskurssi (*discourse*). Ei ole tietenkään helppoa erottaa näitä määräävyyssuhteita ja eksplisiittisesti todeta kuinka paljon yksi rakenne tai yksi käytäntö määrää toista. Sosiaalisista rakenteista seuraa sosiaalisia käytäntöjä, joiden välistä yhteyttä Fairclough (2003, 25) kuvaa dialektiseksi: sosiaalisissa käytännöissä ihmistoimijat, ei-

materiaalinen ympäristö, diskurssi vaikuttavat sosiaalisiin käytäntöihin, ja toisaalta sosiaaliset käytännön vaikuttavat takaisin ensiksi mainittuihin.

6.3 Aineistot ja analyysi

Käytän aineistonani viittä eri asiakirjaa, joiden tekstiin pureudun. Ensimmäisenä on hallituksen esitys: *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ammatillisesta koulutuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi* (HE/39 2017), jossa esitellään uusi ammattikoulu ja sen lakiasetukset. Hallituksen esityksestä käy ilmi se julkilausuttu tahtotila ja syyt, miksi ammattikoulua remontoitiin suurella tavalla. Esityksestä löytyy perustelut niin taloudellisella kuin yhteiskunnallis-kulttuurisella tasolla, kuinka siinä käydään läpi opiskelijoiden tarpeet, kuinka perustellaan yhdenvertaisuutta ja niin edelleen. Tämä on niin sanotusti ensisijainen analysointikohde. Sillä hallituksen esitys on yli viisisataasivuinen, olen rajannut analyysini koskemaan johdantoa, jossa esitellään lakiehdotus. Analysoin esityksestä seuraavat kappaleet:

1. Johdanto (HE/39 2017, 8)
2. Nykytila (mt, 9 – 59)
3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset (mt, 90 – 123)
4. Esityksen vaikutukset (mt, 130 – 166)

Jälkimmäisestä, esityksen vaikutuksesta käyn erityisesti läpi kohdan 4.3 yhteiskunnalliset vaikutukset (160 – 66). En siis käy koko viisisataasivuista esitystä läpi, vaan rajaan analyysin edellä mainittuihin kohtiin, sillä ne vastaavat parhaiten tutkimuskysymyksiini.

Analysoitava teksti on genreltään (ks. Fairclough 2003) lakiesitys, jonka tarkoituksena on esitellä ammattikoulu-uudistus, sen keskeiset sisällöt sekä sisältöjen perustelut. Teksti edustaa hallituksen, joka on althusserilaisittan osa repressiivistä koneistoa, tahtotilaa. Hallituskin toimii toki ideologisin keinoin, joten analysoin tekstistä ideologista diskurssia, sekä myös niitä taloudellisia ja rakenteellisia määrääviä tekijöitä, jotka vaikuttavat tuotettuun tekstiin.

Hallituksen esityksen lisäksi analysoin eri valiokuntien asiantuntijalausuntoja koskien lakiesitystä. Valiokuntien lausuntoja on huomattava määrä, mutta valikoin niistä seuraavat, sillä koen niiden antavan eri toimijoiden näkökulmaa, jotka vaikuttivat ja vaikuttavat ammattikoulun ja ammattikasvatuksen suuntaan. Valikoin analysoitavaksi sähköalaa edustavan Sähkötekniset työnantajat STTA ry: lausunnon. Tämä edustaa yksittäistä opetettavaa alaa, sekä myös työnantajan eli reformissa esiintyvään ”toisen asiakkuuden”, työelämän näkökantaa ammattikoulureformiin (ks. Karusaari 2020). Toinen lausunto on Suomen yrittäjien lausunto, joka edustaa myös työelämää ja työnantajien näkökulmaa. Kolmentena on Elinkeinoelämän Keskusliiton (EK) lausunto, joka edustaa työelämää. Neljäntenä on SAKKI Ry:n asiantuntijalausunto, joka tuo perspektiiviä opiskelijoiden näkökulmasta. Asiantuntijalausunnot ovat huomattavasti lyhempiä kuin hallituksen esitys: STTA 7 sivua, Yrittäjät 4 sivua, EK 2 sivua ja Sakki Ry 11 sivua.

Näiden kautta saan kuvan siitä, kuinka reformia rakennettiin ja kuinka siinä otettiin huomioon eri edustajien näkökulmat.

Asiantuntijalausuntojen valinta niin yrity maailman puolelta, kuin opiskelijajärjestön puolelta liittyy siihen, kuinka koulutuksen hallinta ja ohjailu on muuttunut. Hallituksen ohjailu on korostunut koulutuspoliittisessa päätöksenteossa ja koulutuksen kehittämissuunnitelmat ovat siirretty sivuun (Poutanen & muut 2020). Myös työryhmien ja koulutuksen ulkopuolelta tulevien vaikutteiden määrä koulutuspoliittisessa päätöksenteossa on lisääntynyt. Tämän trendin voidaan katsoa olevan kansainvälinen, vaikka en niitä suhteita syvällisemmin pura tutkielmassani (Kauko & muut, tuleva).

Aineiston eri osien kautta on siis määrä tarkastella koulutuspoliittisen päätöksen teon kokonaisuutta, peilaten althusserilaiseen kapitalismispesifiin yhteiskunta-analyysiin, jossa kokonaisuus muodostuu eri osista ja ristiriidoista, jotka yli- tai alimääräävät toisiaan. Ja kuten metodiluvussa on selitetty, diskurssit ja analysoitava kieli peilataan niihin yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja toimijoihin, jotka kielen tuotantoon vaikuttavat.

7 TULOKSET

7.1 Hallituksen esitys

Hallituksen yli 500-sivuisesta esityksestä eduskunnalle käy parhaiten ilmi Juha Sipilän hallituksen ”tahtotila” ammattikoulun reformin suhteen. Teoriapohjaani peilaten hallitus edustaa repressiivistä valtiokoneistoa, päättäen niistä laeista, joilla koulutus järjestetään.

Esityksen johdannosta käy ilmi, että ammatillisen koulutuksen reformin tehtävä on yhteiskunnallinen, erityisesti yhteiskunnallisen merkittävyyden korostaminen (HE 39/2017, 8). Yhteiskunnallinen korostuminen näyttäytyy erityisesti työelämän ja koulutuksen vuorovaikutuksen tiivistämisessä. Samalla nuorten ja aikuisten ammatillisen koulutuksen raja-aidat poistetaan. Tehokkuus ja suoraviivaisuus ovat reformin pääsanoja – päällekkäisyyksiä puretaan ja toiminnasta tehdään virtaviivaista, työmarkkinoiden kysyntään vastaavaa.

Reformi tiivistyy hallituksen toimintasuunnitelmassa kahteen keskeiseen periaatteeseen, joista ensimmäinen on ”*uudistetaan toisen asteen ammatillista koulutusta vastaamaan tulevaisuuden osaamistarpeisiin*”. Ja toinen puolestaan ”*tehdään ammatillisen koulutuksen rahoitus- ja ohjausjärjestelmästä yhtenäinen kokonaisuus*”. (HE/39 2017, 8.)

Ensimmäinen kuvataan pääasialliseksi tavoitteeksi, johon toinen periaate vastaa; ammattikoulun tulee tukea tulevaisuuden (työelämän) osaamistarpeita ja tämä onnistuu parhaiten purkamalla päällekkäisyyksiä ja tekemällä ammattikoulutuksesta suoraviivainen kokonaisuus. Ammattikoulutuksen rakenteellinen virtaviivaistaminen luo myös tietä reformin keskeisille tavoitteille, jotka ovat henkilökohtaistaminen ja asiakaslähtöisyys. Henkilökohtaistaminen tarkoittaa, että jokaiselle asiakkaalle tulisi olla mahdollisimman hyvin omia osaamistarpeita ja -puutteita palveleva kokonaisuus. Asiakkuudelle ja asiakaslähtöisyydellä on reformissa kaksoismerkitys; se lukee asiakkaiksi niin

opiskelijat, kuin työelämän edustajatkin (ks. mm. Karusaari 2020). Ammattikoulu näkyy siis olevan tietynlainen ”asiakaspalvelija”, joka välittää puuttuvan osaamisen opiskelijoiden ja työelämän tarpeiden välillä. Työelämällä on tietyt tulevaisuuden osaamisen tarpeet, joita ammattikoulu pyrkii täyttämään. Opiskelija puolestaan astuu ammattikouluun oppimaan näitä taitoja sen mukaan, kun ne häneltä puuttuvat. Asiakaslähtöisyys, päällekkäisyyksien purkaminen ja tehostaminen tuovat eittämättä mieleen managerialismin, jota voidaan pitää osana uusliberaalia kielenkäyttöä. Managerialismi ja sen kielen voi katsoa muuttavan myös instituutioiden ja organisaatioiden valtasuhteita (Koikkalainen 2012). Toisin sanoen, ammattikoulureformin kanssa ammattikoulun autonomia suhteessa työelämän vaatimuksiin muuttuu, kun oppimisen painopiste siirretään entistä enemmän työpaikoille ja ammattikoulun palvelevan asiakkaita – niin työelämän kuin oppilaiden suunnasta.

Ammatillisen koulutuksen reformissa on kyse uudistamisesta ja myös työvoiman ja yhteiskunnan uusintamisesta.

Yllä mainitut syyt ovat niitä perusteita, johon vanha ammattikoulu ei vastaa, ainakaan niiltä osin mitä olisi tarvetta. Hallitus esittää seuraavaa:

”Lisätään toiminnan vaikuttavuuden ja tehokkuuden painoarvoa koulutuksen järjestäjien rahoituksessa ja puretaan asiakaslähtöistä, tuloksellista ja tehokasta toimintaa rajoittavaa sääntelyä” (HE/39 2017, 9).

Tästä voimme päätellä, että vanha ammattikoulu asetti rajoituksia tehokkuudelle, asiakaslähtöisyyttä kuin myös tehokkuutta ja tuloksellisuutta. Nykytilan arvioinnissa korostetaan työelämän jatkuvaa muuttumista ja nopeata aikataulua, johon aikaisempi tutkintomalli ei voinut vastata, syynä liialliset päällekkäisyydet, jolloin reaktio muutoksiin ei käy nopeasti (HE/39 2017, 66).

Ammatilliseen koulutukseen sisältyvät yhteiset opinnot, joiden on siis tarkoitus lisätä työelämävalmiuksia. Näihin sisältyy muun muassa matemaattis-luonnontieteellisiä opintoja, yhteiskunnallisia ja humanistisia aineita sekä yrittäjyyttä tukevia oppeja. Jatkossa nämä ovat samat kaikille perustutkinnon suorittaville, niin aikuisille kuin peruskoulun päättäneille. Yhteisiä tutkinnon osia halutaan kuitenkin jatkossa siirtää pois koulumaisuudesta, enemmän kohti

työelämää. Aikaisemmassa ammattikoulumallissa nämä on nähty liian monimutkaisina. (HE/39 2017, 67).

Päällekkäisyyksien purkamiseen kuuluu kahden erillisen lain, peruskoulutus ja aikuiskoulutus, yhdistäminen. Perustellaan edelleen yksilön näkökulmasta:

” Käytännössä lainsäädännössä määritellyt ammatillisen peruskoulutuksen ja ammatillisen aikuiskoulutuksen asiakasryhmät eivät kuitenkaan ole sisäisesti yhtenäisiä, vaan kummankin asiakasryhmän sisällä on yksilöitä, joilla on erilaisia tarpeita. Tästä näkökulmasta eri asiakasryhmille suunnatut erilaiset tutkinnon suorittamistavat pitävät tarpeettomasti yllä nuorten ja aikuisten ammatillisen koulutuksen raja-aitoja, jotka hallitusohjelman mukaan tulisi poistaa”. (HE 39/2017, 67).

Lakien yhtenäistämisen vuoksi kaikki suorittavat näyttötutkintoja. Aikaisemmin arvioijina saattoi olla pelkästään opettajia. Jatkossa arvioijana on sekä koulutuksen järjestäjän taho (esim. opettaja) sekä työelämän taho. (HE 2017, 68; Ammattikoululaki). Tämä kiellii siitä oletuksesta, että perinteisempi opettajuus ei riitä, ja työelämän rooli tulee kasvamaan myös ammatillisen koulutuksen pedagogisessa järjestelyssä (vrt. Filander 2006).

Ammattikoulureformin keskeinen tekijä, työelämäyhteys, ei reformia edeltäneessä ammattikoulussa ollut hallituksen mukaan tarpeeksi joustava. Tätä perustellaan juuri koulutuksen järjestäjien tekemillä raja-aidoilla, sekä eri tulosyksiköiden välisillä kilpailutilanteilla, jotka haittaavat asiakaslähtöisyyttä. Esityksessä koulutussopimuksen ja oppisopimuksen²⁵ uusien mallien perusteina on käytetty yhtä väitöskirjatutkimusta (2016) sekä Koulutuksen arviointineuvoston vuosina 2006 ja 2010 tekemiä raportteja. Keskeiset perustelut ovat työpaikkaoppimisen positiivinen vaikutus ammattikoulun kilpailukykyyn. Toisaalta aikaisemmat, virtaviivaistamisen kohteena olevat, ammattikoulun käytännöt nähtiin työelämälle ja yrityksille sekavina. (HE 2017, 78). Raporttien mukaan elinikäinen oppiminen vaatii työelämän ja koulutuksen limittymistä. Koulutuksen ja työelämän raja-aidan häivyttämistä perustellaan myös

²⁵ Koulutussopimus ja oppisopimus ovat siis eri keinot opiskella työpaikoilla. Koulutussopimus korvaa edellisen työssäoppimisen, ja se on koulutuksenjärjestäjän ja työpaikan välitön sopimus, josta ei makseta palkkaa. Oppisopimus perustuu puolestaan työsopimukseen, josta maksetaan palkkaa. (OKM).

kommunikaatiolla: yritysten on vaikea ymmärtää koulutuksessa käytettävää kieltä (mt, 78).

Eräs esityksen rakenteellisista ehdotuksista on, että siirretään koulutuksen oikeushenkilömuoto kohti osakeyhtiömallia²⁶. Tämän perusteena on se, että taloudenpito olisi vastuullisempaa, sekä myös tehokkaampaa ja paremmin kohdennettua kohti osaamistarpeita (HE/392017, 95). Ehdotus toisi myös työelämän lähemmäksi päätöksentekoa, sillä työ- ja elinkeinoelämä olisivat päättämässä ammatillisen koulutuksen ohjauksesta (HE/39 2017).

Kielenkäyttö tuo esille uusliberaalin tehokkuusajattelun, jossa asetetaan asiakaslähtöisyys, tehokkuus ja tuloksellisuus ”normiksi” tai päämääräksi, johon reformin avulla pyritään. Lainsäätäjien keinoin näistä keinoista tehdään uusliberalismin uutta normistoa, toisin sanoen ideologian uusintaminen tapahtuu käytännön keinoin. Kuten Candeias (2009) toteaa, ideologia esitetään käytännössä, rationalisoinnin muodossa. Vaikka ammattikoulu instituutiona on ollut historiansa enemmän tai vähemmän yhteistyössä työmarkkinoiden kanssa, se ei ole kuitenkaan ollut sitä tarpeeksi. Althusserilaisittain luettuna taloudellinen ristiriita on ylimäärävässä asemassa ammattikoulun suhteen, ammattikouluapparaattia on muokattava päämäärän saavuttamiseksi. Lakiesitystä perustellaan hyvin laajasti juuri taloudellisella leikkaamisella, joka on ikään kuin välttämättömyys nykyisessä konjunktuurissa. Periaatteellisella tasolla perustelu on kuitenkin siinä, että järkevämmiin sijoittamalla juuri tehokkuuteen, näkyy tämä myös oppilaiden tehokkaassa ”sijoittamisessa” työelämään.

Kappaleen 3 keskeisissä ehdotuksissa pääpaino on edelleen samoissa asioissa, jotka tulivat johdannossa esille. Ketteryys, tehokkuus sekä helpposelkoisuus – erityisesti työelämän kannalta. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta reformin kautta parannetaan työllisyyttä, yrittäjyyttä, osallisuutta sekä taloutta ja kilpailukykyä kestäväällä tavalla.

Nuorten ja aikuisten raja-aitojen poiston perustelua jatketaan vielä elinikäisen oppimisen näkökulmasta; uusi jouhevampi ja työelämäyhteistyöllisempi malli

²⁶ Osakeyhtiömallia ei tämän reformin puitteissa ehditty toteuttaa. Iso osa ammatillisen koulutuksen järjestäjistä kuitenkin on muodoltaan osakeyhtiöitä.

vaikuttaa erityisesti aikuisopiskelijoiden jatkuvaan oppimiseen, jolloin oppimista voi soveltaa työuran eri vaiheisiin. Peruskoulun päättävien mahdollisuudet turvattaisiin opiskelija valintojen ja rahoitusperusteiden kautta. (HE/39 2017, 92).

Esityksessä pohditaan yhteiskunnallisia vaikutuksia (HE/39 2017, 160 – 166). Pääpaino on edelleen ammattikoulun ketteryudessa. Ympärivuotisella hakuprosessilla varmistetaan koulutuksen saatavuus ja saavutettavuus. Lisäksi rahoitusjärjestelmä perus- ja suoritus- ja vaikuttavuusrahoituksineen ennakoii niitä tarpeita, joita työelämältä on lupa odottaa tulevaisuudessa. Toiseksi suoritus- ja vaikuttavuusrahoituksella pyritään vahvistamaan koulutuksen läpisaattamista, sekä osuvuudella tiivistää korkeakoulujen, erityisesti ammattikorkean, ja ammattikoulun välistä yhteyttä. (mt, 161 – 164). Esityksessä tiedostetaan, että suoritus- ja vaikuttavuusrahoitus voisi johtaa tilanteeseen, jossa koulutuksen järjestäjät valikoisivat oppilaita sillä, kenellä olisi parhaat odotukset saattaa koulutus loppuun. Perusrahoitus, maksuton hakeutuminen kouluun ja henkilökohtaistaminen on kuitenkin tasapainottamassa tätä uhkaa.

Reformin vaikutukset yrityksiin ja työmarkkinoihin näkyvät esityksen mukaan joustavuudella. Yhteystyö työelämän ja koulutuksen välillä, yhdessä suoritus- ja vaikuttavuusrahoituksen kanssa mahdollistaa tarpeiden kohtaamisen. Tarpeiden kohdatessa työelämän edustajat pystyvät arvioimaan paremmin opiskelijoiden osaamisen suhteessa työelämän edellytyksiin.

Reformin ja suoritusrahoitusten vaikutus oppilaisiin kuvataan koulutusaikojen lyhenemisellä, johon aikaisemman osaamisen arviointi auttaisi – näin voidaan kouluttaa niitä täsmällisiä asioita, joita asiakkaat tarvitsevat. Vaikutus on myös tasavertainen, kun raja-aidat peruskoulutuksen ja aikuiskoulutuksen väliltä on poistettu, on opiskelijoilla yhtäläiset mahdollisuudet siirtyä nopeammin työelämään. Koulutussopimus taas mahdollistaa sen, että opiskelijat pääsevät suoraan työelämän oppeihin. (HE/2017, 169.)

Lakiesityksen opiskelijasubjekti

Ammattikoulureformin tavoitteena on yksilöllisten opintopolkujen kehittäminen. Teoreettisen kehykseni kautta ammattikoulun luoman subjektin tarkastelu on monisyistä. Ammattikoulu on apparaattina ikään kuin työelämän ja

oppilassubjektin välissä, joiden molempien tarpeisiin ammattikoulu vastaa. Kuitenkin subjektin näkökulmasta ammattikoulu tarjoaa ne ”interpellaation puitteet”, jotka luovat ammattisubjektia.

”Yksilöiden näkökulmasta ammatillisten tutkintojen ja koulutuksen tavoitteena on tuottaa ammattiosaamista sekä geneerisiä taitoja, joita tarvitaan sekä työelämään siirtymiseksi että siellä pysymiseksi työelämän muuttuessa. Tavoitteena on ottaa koulutuksessa nykyistä enemmän huomioon yksilöiden erilaiset tarpeet, tavoitteet, lähtökohdat ja edellytykset osaamisen kehittämiseksi. Ammatillinen koulutus ja tutkinnot edistävät elinikäistä oppimista antamalla valmiuksia osaamisen jatkuvaan kehittämiseen sekä antamalla yleisen jatko-opintokelpoisuuden ammattikorkeakouluihin ja yliopistoihin. Ammatillisen koulutuksen tehtävänä on lisäksi antaa valmiuksia yhteiskunnassa toimimiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen.” (HE 2017, 90).

Ammatillinen koulu(tus) on siis työelämän edistäjänä, johon myös yksilön tulee suuntautua. Tämän voi lukea olevan selkeästi ykkösprioriteetti, joka reformin ja hallitusohjelman mukaisesti tukee työelämää ja sen jatkuvaa muutosta. Toisena tehtävänä on yhteiskunnallisten valmiuksien ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen.

Lakiesityksen keskeisiä muutosehdotuksia on aikuisten ja nuorten välisten raja-aitojen poistaminen. Tämä on perusteltuna niin tasavertaisuutena, kuin ketteryytenäkin. Se korostaa myös yksilöllisyyttä, etenkin siitä näkökulmasta, että yksilöitä korostetaan juuri asiakkaina, jotka täydentävät osaamistaan ammattikoulun kautta. Asiakkaiden ennakkotarpeet otetaan kuitenkin huomioon, hallituksen esityksessä (2017, 90 – 91) asiakkaita eritellään eri ryhmissä, kuten peruskoulun päättäneet, työttömät työnhakijat, työssä käyvät ja niin edelleen. Esityksessä huomioidaan, että tietyt ryhmät, kuten peruskoulun päättäneet, työttömät työnhakijat, vanhentunutta osaamista, sekä maahanmuuttajataustaiset ovat herkemässä asemassa. Keskeinen teema on kuitenkin työelämävetoisuus ja juuri työelämän tietojen päivittäminen, joka koskee jokaista subjektia iästä huolimatta.

Opiskelijoille tulee omat henkilökohtaiset polut, jota kautta henkilökohtaista osaamista kartoitetaan. Tällä huolehditaan ketteryydestä ja osaamisen kohdentumisesta. Henkilökohtaiseen polkuun liittyy myös toisen subjektin, työelämän tarpeet, jotka kuvataan myös muuttuvina erityisinä tarpeina, johon koulutus vastaa (HE 2017, 91).

Yhteenvetona:

Hallitseva teema hallituksen esityksessä on tehokkuus, asiakaslähtöisyys ja henkilökohtaistaminen sekä elinikäinen oppiminen. Ylhäältä alaspäin tulevan (uusliberaalin) ideologian näkökulmasta nämä teemat esitetään tekstissä luonnollisina, välttämättöminä uudistuksina. Ideologisuudesta kieli myös painotus tehokkuuteen, normien purkamiseen ja korostamisesta.

Keskeisenä rakenteellisenä vaikuttajana näkyy työelämä, joka on ammattikoulun toinen asiakas. Päällekkäisyyksien purku, koulumaisten käytäntöjen ja puheen virtaviivaistaminen, raja-aitojen poistaminen perustellaan työelämän tarpeiden mukaan. Ottaen myös huomioon, että reformi oli leikkaus julkisesta koulutuksesta, on althusserilaisittain syytä olettaa taloudellisen ristiriidan olevan ylimääräivä tekijä ammattikoulureformin taustalla.

Hallituksen esitys on erittäin perusteellista tekstiä, kuten monet lakiesitykset ovat perusteltu huolella. Kuitenkin tietyt leikkaukset, henkilökohtaistamiset ja työelämälähtöisyydet perustellaan ikään kuin ”luonnollisina”, välttämättöminä totuuksina. Työelämä ja sen tarpeet ohjaavat ammattikoulun suuntaa, joka on koulutuksen autonomian kannalta keskeinen tekijä. Tämän lisäksi pedagogiset perustelut juuri esimerkiksi raja-aitojen poistamisella perustellaan opiskelijoiden tasavertaisuudella, mutta epätasaiset lähtökohdat aikuisopiskelijoiden ja nuorten opiskelijoiden välillä jäävät yleiselle tasolle. Palaan tähän teemaan tarkemmin vielä pohdinnoissa.

7.2 Asiantuntijalausunnot

Käyn seuraavaksi läpi asiantuntijalausunnot.

7.2.1 Sähkötekniset työnantajat STTA

Sähköliiton asiantuntijalausunto esittää huolta siitä, että tuleva ammattikoulu-uudistus ei pysty takaamaan tarvittavaa osaamista sähköturvallisuusasioissa.

Sähköalan lausunnon mukaan pelkkä työssäoppiminen ei ole riittävä teorian opetukseen, vaan vaaditaan myös koulumaista teoriaopetusta soveltuvine välineineen. Yhtenä perusteena on se, että työpaikalla tapahtuva oppiminen rajoittuu vain kyseisen työpaikan senhetkisiin tarpeisiin, joka voi tarkoittaa yleisemmän ammattitaidon laskua. Tämä johtuu myös siitä, että sähköalan yritykset ovat useasti pienen tason toimijoita (pk-yrityksiä ja yksityisyrittäjiä), joten tarpeellisten resurssien, kuten työvälineiden takaaminen ei käy välttämättä helposti.

STTA on kvalifikaatiokysymyksessä suorasanainen:

”Lisääntyvä työpaikoilla tapahtuva oppiminen tulee sähköalan luonteesta johtuen väistämättä johtamaan alan ammatillisen osaamisen kapea-alaistumiseen ja alan yleisen ammatillisen osaamistason heikentymiseen.” (HE 39/2017 vp SiV 07.06.2017 STTA).

Asiantuntijalausunto ei näytä juurikaan vaikuttaneen ammattikoulureformin lainsäädäntöön, vaan tämä kyseinen ala on saanut huomiota mediassa ammattitaidon kaventumisesta (ks. Munukka & Arjasmaa 2018).

Sähköliiton kritiikki ja huoli osuu niin opiskelijaan kuin yrityksiin. Tämä johtuu juuri aikaisemmin mainitusta työssäoppimisen ja näyttötutkintojen spesifistä luonteesta; yhden näytön tai työssäoppimisen osaaminen ei kata teoreettista osaamista. Tässä yksi reformin päätavoitteista, suora yhteistyöelämään, näyttää sähköalan kohdalla kääntyvän itseään vastaan.

Positiivisena aspektina lausunnossa mainitaan se, että koulutussopimuksesta ei tule koitumaan kustannuksia työnantajalle – harjoittelupaikan tarjoajalle. Tämä verrattuna oppisopimuskoulutukseen, joka perustuu palkkasuhteeseen.

Yhteenvetona voi sanoa, että Sähköliiton lausunto poikkeaa muista lausunnoista ja on alan teoriapainotteisuuden vuoksi kriittinen. Heidän mukaansa työssäoppiminen ja siihen liittyvä näyttö on aina tilannekohtainen, joten tällä järjestelmällä ei välttämättä pystytä takaamaan laajaa alan vaatimaa yleisosaamista. Hallinnollisesta ja rakenteellisesta näkökulmasta kuitenkin voi lukea, että koulutussopimus nähdään positiivisena asiana, joka implikoi siitä, että

ammattikoulun uudistus hallinnollis-ideologisenä nähdään tervetulleena. Pалаan lausunnon kvalifikaatioproblematiikkaan pohdinnoissa.

7.2.2 Suomen Yrittäjät

Yrittäjillä ja työelämällä on vahva määräävä jalansija ammatillisen koulutuksen järjestämisessä. Seuraavaksi tutkin lausuntoa, jonka on kirjoittanut Suomen Yrittäjien johtaja Veli-Matti Lamppu.

Lausunnossa kiitetään reformia kokonaisuudessaan. Paino tuntuu olevan etenkin muuttavan työelämän huomioon ottamisessa, sekä elinikäisen oppimisen kokonaisuudessa. Toisin sanoen joustavuudessa ja ketteryydessä, jotka ovat reformin ja uuden ammattikoulun tärkeimpiä ominaisuuksia.

”Ammatillinen koulutus tarvitsee strategian reformin toteuttamisen tueksi. Esimerkiksi ammatillinen aikuiskoulutus sekä lisäkoulutuksena että muuna täydennyskoulutuksena on keskeisessä roolissa, kun vastataan nopeasti muuttuvan työelämän osaamisvaatimuksiin. *Mahdollisuus elinikäiseen oppimiseen on kilpailukykyisen yhteiskunnan kulmakivi. Nyt koulutuksen rahoituksen suuntaaminen eri kohderyhmille jää liiaksi koulutuksenjärjestäjän harkintaan.* Tämä saattaa johtaa työntekijöiden ja yrittäjien koulutustarjonnan heikkenemiseen.” (HE 39/2017 vp TyV, Yrittäjät, 1. kursivoinnit minun).

Huomionarvoista on, että lausunnossa painotetaan uudistamisen välttämättömyyttä. Tämä ei kuitenkaan koske pelkästään Sipilän hallituksen reformia, vaan viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtunutta ammattikoulun uudistamista. Kokonaisuus on kuitenkin nähty hajanaisena, joten reformissa tapahtunutta peruskoulutuksen ja aikuiskoulutuksen yhtenäistämistä pidetään tervetulleena uudistuksena.

Elinikäinen oppiminen, joka oli myös hallituksen esityksessä keskeisessä roolissa, nähdään Yrittäjien lausunnossa kilpailukykyisen yhteiskunnan kulmakivenä.

Nykyistä ammattikoulua moititaan siitä, että koulutuksen järjestäjät määräävät liikaa koulutuksen toteutusta ja sisältöä. Yhteiskunnan taholle, opetus- ja kulttuuriministeriölle tulisi jättää ammatillisen koulutuksen strategia ja tahtotilan määrittäminen, mutta itse sisällössä ja toteutuksessa tulisi antaa vapaammat kädet koulutuksen toteuttajille. Tarkoittaen tässä tapauksessa työnantajia ja työssäoppimispaikkoja, joissa opetus tapahtuu.

Työelämän kanssa tehtävä yhteistyö saa kehuja, joskaan TKI-tarpeita (tutkimus, kehitys, innovaatio) ei Yrittäjien mielestä huomioida tarpeeksi.

Tutkintojen rakenteellisuutta pidetään hyvänä. Huomion arvoista on se, että siinä korostetaan erityisesti aikuisopiskelijoiden aikaisemman osaamisen kartoittamista.

Yrittäjien lausunto korostaa niitä asioita, jotka olivat myös hallituksen esityksessä keskeisellä sijalla. Ketteryys, yhdenmukaisuus ja tiivis yhteys työelämään on Yrittäjien lausunnon keskeisin kantava voima, toisin sanoen se on ideologiselta anniltaan myötämielinen hallituksen esityksen kanssa. Reformin kannatettavat asiat esitetään välttämättöminä, koulutuksen päätäntävaltaa ohjataan enemmän yritysten suuntaan.

Rakenteelliselta puolelta yrittäjien lausunto implikoi taloudellisen ristiriidan ylimääräisyyttä; tästä kertoo kilpailukyvyyn välttämättömyyden korostaminen.

7.2.3 Elinkeinoelämän keskusliitto

” Ammatillisen koulutuksen reformi on elinkeinoelämän osaamistarpeisiin ja työvoiman saatavuuteen vastaamisen näkökulmasta tärkeä ja merkittävä uudistus. Tavoitteena on ammatillisen koulutuksen järjestelmä, joka vastaa aiempaa oikea-aikaisemmin, osuvammin ja tehokkaammin työelämän, yksilöiden ja yhteiskunnan yhä nopeammin muuttuviin ammatillisiin osaamistarpeisiin” (HE 39/2017 vp TyV, EK, 1).

Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) asiantuntijalausunnossa reformi saa kiitosta erityisesti siitä, että se huomio elinkeinoelämän tarpeet. EK kehuu myös

asiakkuusjärjestelmää, jossa asiakkaina toimivat opiskelijoiden lisäksi myös työelämä ja yritykset. Elinkeinoelämä painottaa myös koulutuksen toteuttajan roolia siinä, että sillä tulisi olla päätäntävaltaa siihen, kenen kanssa oppisopimuksia (työssäoppimisia) solmitaan.

”...Tavoite koulutuksen ja työelämän yhteistyön tiivistämisestä on kannatettava. Koulutuksen ja yritysten yhteistyön tulee lähteä molempien osapuolten tavoitteista. Yritysten tarpeet ja mahdollisuudet tarjota oppimismahdollisuuksia opiskelijoille vaihtelevat. On ensiarvoisen tärkeää, että yritys voi jatkossakin itse päättää milloin ja kenen kanssa oppisopimus solmitaan vai onko käytössä ei-työsopimussuhteinen opiskelu työpaikalla.” (HE 39/2017 vp SiV, 1)

Tämä tarkoittaa sitä, että yrityksellä on valta määrittää, kenen kanssa sopimuksia tehdään. Tämä on subjektin kannalta mielenkiintoista. Subjektia voidaan katsoa siirrettäväksi suoraan työelämän vaatimuksiin.

Koulutuksen ja elinkeinoelämän tiiviyttä painotetaan sillä, että koulutuksen järjestäjän tulisi olla tiiviimmässä yhteydessä elinkeinoelämän eri haaroihin. Tämä tarkoittaa parempaa yhteyttä työelämän tarpeisiin.

EK painottaa kvalifikaation varmistamista sillä, että työssäoppimisessa tulee olla nimetty vastuu henkilö joko koulutuksen järjestäjältä tai työpaikalta. Tämä on myös kirjattu nykyiseen ammattikoululakiin (Laki ammatillisesta koulutuksesta, § 72).

EK:n lausunto kommentoi ammatillista koulutusta yleisellä tasolla (vrt. sähköliiton lausunto), elinkeinoliittoa edustaen, joka näkyy käytettävässä kielessä. Elinkeinoelämä ja yritykset tunnistetaan asiakkaina, mutta myös koulutuksen sisältöön vahvasti vaikuttavina – yritykset voivat päättää kenet työssäoppimiseen otetaan. Toisaalta lausunnossa painotetaan myös koulutuksen roolia: koulutuksen tulee lähteä molempien osapuolten tavoitteista.

Ideologisesta näkökulmasta EK:n lausunto tukee hallituksen esitystä. Keskiössä ovat yksilöt ja työelämälähtöisyys. Lausunnossa ei suoraan eritellä opiskelijan roolia, mutta työelämän tarpeiden rooli on keskiössä. Työvoiman tulee olla helposti yritysten saatavilla ja toisaalta työelämän puolelta tulee entistä enemmän kontrollia siihen, kenen kanssa harjoittelu oppimisesta voidaan tehdä.

Rakenteellisella puolella EK edustaa työnantajapuolta, jolloin taloudellinen vaikuttavuus on määrävssä roolissa. Ammatillisen koulutuksen painopistettä ja päätäntävaltaa ajetaan enemmän yritysten puoleen.

7.2.4 Sakki RY

Suomen ammattiin opiskelevien liitto (Sakki Ry), on yleissävyltään asiantuntijalausunnossa kriittisempi kuin Yrittäjät ja Elinkeinoelämän keskusliitto. Tämä on ymmärrettävää, sillä Sakki lähestyy aihetta enemmän ammattiin opiskelevien hyvinvoinnin näkökulmasta. Yleisesti ottaen Sakki kuitenkin suhtautuu reformin sisältöön hyväksyvästi.

Kritiikki osuu ensinnä siihen, että reformi on myös mittava rahoituksen leikkaus. Leikkaus karsii henkilökuntaa, sekä lisää painetta jäävälle henkilökunnalle. Leikkaukset vaikuttavat myös kasvatukselliseen huolenpitoon, eli onko mahdollista pitää huolta niistä nuorista, jotka tarvitsevat eniten kasvatuksellista tukea. Sakki Ry kantaa huolta lähiopetuksen vähenemisestä. Tämä on voi heidän mukaansa johtaa siihen, että oppilas ei kiinnity opintoihinsa ja mahdollisesti keskeyttää ne.

”...Opetushenkilöstön taloudelliset ja henkiset resurssit pitää huolta niistä nuorista, jotka tarvitsevat eniten tukea kiinnittyäkseen opintoihin, ammattiin ja yhteiskuntaan ovat monissa oppilaitoksissa hyvin rajalliset. SAKKI pelkää, että viime vuosien rajujen leikkausten seurauksena ammatillisen koulutuksen keskeyttäminen sekä sosiaaliset ongelmat ja pahoinvointi opiskelijoiden keskuudessa lisääntyvät lähitulevaisuudessa.” (HE2017, 2).

Huoli osuu siihen, että uudessa ammattikoulussa kaikki ammattiin opiskelevat, niin peruskoulun päättäneet kuin kokeneemmat joutuvat suorittamaan

opintaipaleensa entistä itsenäisemmin. Sakki Ry:n mielestä tämä tuo erilaisen lähtökohdan lukiolaisiin verrattuina, joilla lähiopetus jatkuu isommalla tasolla seuraavat kolme vuotta (mt, 3).

Sakki RY:n lausunnosta käy huoli juuri ammattikoulutuksen kasvatukselliseen aspektiin, eli juuri riittävän lähiopetuksen ja tuen antamiseen. Aihe ei ole tässä reformissa syntynyt, vaan uuden ammattikasvatuksen kieltä on tutkittu aiemminkin, jossa ollaan huomioita, että perinteisempi opetus saa väistyä ”aidon työelämän retoriikan alta” (kts. Filander 2006, 47). Lähiopetuksen puutteen kritisointi osuu juuri aikuiskoulutuksen ja ammatillisen peruskoulutuksen raja-aitojen purkamiseen, jota on yleensä perusteltu sillä, että nuorten koulutus on vain osa laajempaa ammatillisen koulutuksen kokonaisuutta.

”...SAKKIn mielestä nuorten ja aikuisten ammatillisen koulutuksen hallinnolliseen yhdistämiseen liittyy haasteita, joista yksi keskeisimmistä on nuorten ja aikuisten vaihtelevat tarpeet aikuisen läsnäololle ja sosioemotionaaliselle tuelle. Monet nuoret etsivät vielä itseään ja osa on niin eksyksissä, että tarvitsevat huomattavan määrän tukea pedagogisesti pätevältä opettajalta suorittaakseen tutkinnon loppuun ja päästäkseen kiinni elämään ja yhteiskuntaan.”(MT, 4).

Kritiikistä voi lukea huolen tasa-arvosta: aikuisopiskelijoilla on useammin jo entuudestaan tutkintoja, kokemusta työelämästä ja laajempi elämäkokemus. Peruskoulun päättänyt nuori opiskelija on puolestaan harvemmin ansioitunut työelämässä, eikä myöskään luonnollisesti ole voinut tehdä ammattitutkintoja peruskoulun aikana. Vaikka ammattikoulureformissa raja-aitojen poistaminen on esitetty tasa-arvoisena, niin voi kuitenkin kysyä, onko tasa-arvo mahdollista, jos lähtökohdat ovat tyystin erilaiset koulutukseen hakeutuvien kesken (ks. Kauppinen 2020).

Henkilökohtaistamiseen kohdalla Sakki RY painottaa riittävän lähiopetuksen ja tukemisen varmistamista. Huoli on samansuuntainen kuin yllä mainitut.

Työpaikalla tapahtuva oppimista Sakki pitää lähtökohtaisesti hyvänä, mutta jos rahoituksella ohjataan oppimista liikaa työpaikoille, on vaarana, että tässä juuri lähiopetus kärsii silloin kuin se olisi eniten tarpeen. Toisekseen lausunnosta

välittyä kritiikki koulutuksen painopisteen siirtämiseksi liialti kohti työelämän tarpeita:

” Koulutuksen järjestäjienrahoituksellinen ylikompensointi työelämävaltaisen koulutuksen järjestämisestä voi pahimmassa tapauksessa kannustaa ottamaan sisään lähinnä sellaisia opiskelijoita, jotka ovat lähinnä työelämän sekä koulutuksen järjestäjien näkökulmasta kaikista kannattavampia.” (Mt, 7).

Kritiikistä on jälleen luettavissa huoli perus- ja aikuiskoulutuksen raja-aitojen poistamisesta, sekä myös valikoivan ”hyötyajattelun” kritiikki. Mikäli opiskelijoiden valitseminen, ja toisaalta myös ylipäättään koulutus tapahtuu opiskelijoiden aikaisemman osaamisen perusteella, on huoli tasa-arvosta keskeinen. Ammattikoululakiin on kirjattu koulutussopimuksen olevan koulutuksen järjestäjän ja yrityksen välinen sopimus, joten yrityksellä ei sinänsä ole velvollisuutta ottaa ketä tahansa työssäoppimiseen (Laki ammatillisesta koulutuksesta, § 71).

Yhteenvedona voisi sanoa, että Sakki RY, edustaen opiskelijoita, on huomattavasti kriittisempi uudistuksen rakenteellisiin muutoksiin kuin muut käsittelemäni asiantuntijalausuntojen antajat. Ideologian tasolla se kyseenalaistaa monella tapaa hallituksen esityksen pääpiirteitä, kuten ketteryys, leikkaukset, raja-aitojen poiston ja niin edelleen. Toisaalta se tunnustaa myös työpaikalla oppimisen praktiset mahdollisuudet – saadaan opetusta niihin asioihin, joita käytännössä työelämässä tarvitaan. Althusserilaisittain tulkittuna Sakki RY:n lausunnon voi tulkita toissijaiseksi ideologiseksi, joka on vastareaktio vallitsevalle (ks. luku 4.2) tai PIT:in mukaan, siinä on ideologisen mahdin ulkopuolelta tulevaa vastaideologiaksi.

Rakenteellisesti siitä voi lukea puolustuksena perinteisempää koulutusinstituutiota ja sosialisointia muotoa kohtaan. Verrattuna muihin lausuntoihin, huomaa, ettei Sakki edusta työnantajapuolta. Opiskelijajärjestön sosiokulttuurinen näkökulma ammattikoulutukseen poikkeaa selvästi työnantajapuolesta ja heidän lausuntonsa painottaa eri asioita/koulutuksen sivistyksellisiä ja tasa-arvoa korostavia piirteitä.

8 POHDINNAT

Analyysiin olin kerännyt hallituksen esityksen, Sähköliittoa edustavan, Yrittäjien, Elinkeinoelämän sekä SAKKI ry:n asiantuntijalausunnot. Teoriapohjaani peilaten analysoimistani teksteistä löytyi vastauksia tutkimuskysymyksiini. Kuvaan seuraavaksi tarkemmin ideologian, subjektin ja rakenteellisuuden teemoja teoriaosuuttani hyödyntäen. Korostan myös ristiriitaisuuksia peilaten aikaisempaan tutkimukseen ja keskusteluun.

8.1 Tulokset ja teoreettinen viitekehys

Subjektin problematiikka

Hallituksen esityksessä ammattikoulua rakennetaan niin, että se on valmis joustamaan opiskelijasubjektin ja työelämäsubjektin välimaastossa. Ammattikoulu tarjoaa sen väylän, jota pitkin ammattilaissubjekti kehittyy. Kuten hallituksen esityksestä ja Sipilän hallituksen ohjelmasta käy ilmi, on ammattikoulu siirretty entistä lähemmäs työelämää ja oppimista työpaikoille. Subjektin kannalta painotetaan juuri entistä enemmän mukautumiskykyä työelämäsubjektin suuntaan, kuten esimerkiksi joustavuutta ja jatkuvaa oppimista.

Ammattikoulutuksen suuntaus ja sen subjektintuotanto näyttää tulevan entistä lähemmäs uusliberaalia subjektia, joka kuvataan ketteräksi, ironiseksi ja muutoskykyiseksi (Barfuss 2008; Candeias 2009). Ammattikoulun subjekti jatkaa

myös elinikäisen oppimisen neljännen sukupolven²⁷ retoriikkaa, joka tähtää juuri joustavuuteen ja työelämän mukana pysymiseen (Tuomisto 2002, 19; Kinnari 2020). Tämä asia ei kuitenkaan koske pelkästään ammattikoulua, vaan samoja tendenssejä näkyy muillakin koulutuksen aloilla, peruskoulusta korkeakouluun.

Mielestäni ammattikoulureformin merkittävimpiä uudistuksia on ammatillisen peruskoulutuksen ja aikuiskoulutuksen raja-aidan poistaminen, eli niiden kokoaminen saman ammattikoululain alle. Tämä herättää mielenkiintoisia kysymyksiä, kuten tasa-arvo- ja tasavertaisuuskysymyksen; vaikka oppijat kuvataan samalta viivalta ponnistavaksi, onko tasavertaisuuden kannalta johdonmukaista niputtaa aikuisopiskelijat ja peruskoulun vasta päättäneet samalle viivalle (ks. Kauppinen 2020). On hyödyllistä ottaa esille lähtökohtaiset erot aikuisopiskelijan ja peruskoulun päättäneiden välillä. Asia tulee ilmi myös SAKKI Ry:n asiantuntijalausunnossa. Jos aikuisopiskelijalla on jo aikaisempia tutkimuksia ja kokemusta työelämästä, on hänen lähtökohtansa toimia itseohjautuvana opiskelijana valmiimpi, kuin peruskoulun päättäneellä. Kuitenkin hallituksen retoriikassa nämä niputetaan yhteen ja lähtökohta on kartoittaa kunkin opiskelijan osaamistarpeet, jotta niitä voidaan työssäoppimisessa täydentää. Esityksessä painotetaankin juuri henkilökohtaistamista ja myös ongelmien kartoittamista, mutta toisaalta samaan aikaan resursseja leikataan. Voikin perustellusti kysyä, onko mahdollista ottaa oppimisvaikeudet ja osaamiset huomioon samalla kun koulutuksesta leikataan? SAKKI Ry:n lausunto kritisoi uudistusta tältä kantilta.

Valtiontalouden tarkastusviraston (VTV) tarkastuskertomuksessa (2021, 38 – 39)²⁸ on havainto, että yksilöllisyys ja työpaikkalähtöinen oppiminen kaikilta osin pysty takaamaan erityisesti heikommassa asemassa olevien kiinnittymistä opintoihin, sekä niiden, joilla on perustaitojen kanssa ongelmia. Tarkastuskertomuksessa todettiin myös, että oppimisprosessit ovat kuitenkin menneet reformin linjojen mukaisesti, mutta osittain muutoksen seuraaminen on vielä kesken (mt, 45).

²⁷ Elinikäisen oppimisen sukupolvia on jaettu neljään eri osaan: 1) humanistinen sukupolvi 1960-70-luvuilla 2) talouden sukupolvi 1980-90-luvuille 3) pehmeän talouden sukupolvi 2000-luvun alkupuoliskolla. Kinnari on esittänyt neljännen sukupolven, jota nimitetään yrittäjämäisen talouden sukupolveksi. Nämä eivät ole lukkoon lyötyjä esityksiä, mutta antavat kuvaa ajoista. (Kinnari 2020, 307.)

²⁸ VTV:n tarkastuskertomus paneutuu asiaan työllisyyden ja kilpailukyvyn näkökulmasta, ei niinkään kasvatuksellisten perusteiden.

Kvalifikaatio ja subjekti

Ammattikasvatuksellista kantilta katsoen ammattikoulu-uudistus ja oppimisen siirtäminen suoraan yksittäisille työpaikoille, voi tuottaa myös kvalifikaatio-ongelmia. Monien eri tutkintosuuntauksien²⁹ välillä on toki eroja, kaventaa työpaikkakohtainen oppiminen ”yleistä” ja laajempaa osaamista (Rintala & Nokelainen 2019, 120). Omassa aineistossani Sähköliiton asiantuntijalausunto kiinnitti huomiota juuri tähän asiaan. Sähköala on tietysti yksi spesifi ala, joka on erilainen muista aloista, mutta siinä juuri kvalifikaatioon kiinnitettiin huomio. Alan yrityksillä ei välttämättä ole tarjota sitä laajaa välineistöä ja teoreettista osaamista, jota sähköala vaatii. Alan ongelmia on ollut näkyvillä myös julkisessa keskustelussa, etenkin siltä kantilta, että monen valmistuvan sähköhenkilön osaaminen ei ole sillä tasolla, jota tehtävissä suoriutumiseen vaaditaan (ks. Munukka & Arjasmaa 2018).

Siitä, minkälaista osaamista uusi ammattikoulu tuottaa, on vielä varsin vähän empiiristä tutkimusta. Kvalifikaatioon subjektin muodostumiseen vaikuttaa kuitenkin myös työssäoppiminen ja sen hallinnointi. On työssäoppimispaikasta kiinni, minkälaiseen tehtävään opiskelija lopulta sijoittuu, mikäli työssäoppimispaikka myönnetään. Turun ylemmän ammattikorkeakoulun eräästä opinnäytteestä (Vainiontalo 2019) käy ilmi, että kaikki sähköalan toimijat eivät ole valmiita ottamaan opiskelijaa yritykseen. Kuten Ylen raportissa sanotaan, työssäoppimispaikassa tehtävät eivät välttämättä aina kohtaa niitä vaatimuksia, joita tutkinnossa asetetaan.

Ammattikasvatuksellista näkökulmasta uusi ammattikoulu ei siis välttämättä pysty takaamaan niitä osaamistarpeita, joita eri aloilla tarvitaan. Subjektin kannalta kvalifikaation ongelma on keskeinen, minkälaiset taidot työelämässä ja yhteiskunnassa pärjäämiseen syntyvät, kun oppiminen siirretään koulunpenkeiltä

²⁹ Rintalan ja Nokelaisen artikkelissa (2019) käsitellään rakennusalan, kaupallisen alan ja hoitoalan oppimista. Monissa tapauksissa työpaikalla oppiminen oli mieluisaa oppijoille, jossain kohtaa se koettiin liian tapauskohtaiseksi. En kuitenkaan avaa näitä enempää tutkielmassani.

entistä enemmän työpaikoille, mutta monissa tapauksissa osaaminen ei harjoittelunkaan jälkeen ole vaadittavalla tasolla.

Epävarmuus ja työpaikkaspesifi oppiminen voi tehdä myös uudenlaista luokkajakoa, jossa kuilu korkeasti koulutettujen ja toisen asteen koulutuksen välillä kasvaa (Ågren & muut 2020). Sveitsin ammattikoulutukseen keskittyneessä tutkimuksessa on havaittu, että juuri työpaikkaspesifi oppiminen saattaa olla työuran alkuvaiheessa työpaikan saamisen kannalta nopeuttava tekijä, mutta tämä tarkoittaa monesti myös työpaikkakohtaisten taitojen vanhentumista (Korber & Oesch 2019, 1). Yleissivistävissä koulussa hankittu tieto on verrattain pidemmälle työuralle kantavaa (Rintala & Nokelainen 2018; Hanushek & muut 2018, 28). Työpaikkaspesifiys on näkynyt myös siinä, että toisenlaiset taidot, kuten lukutaito, kielet ja matematiikka jäävät käytännöllisten taitojen jalkoihin (Korber & Oesch 2019, 3).

Koulutuksen keskeisimpiä kysymyksiä on juuri sivistyksen kysymys. Ammattikoulussa on toki edelleen yhteiset opinnot (35 osaamispistettä), joiden pyritään tukemaan opiskelijan kasvamista yhteiskunnan jäseneksi kuin myös tukemaan työelämätaitoja ja yrittäjyyttä. Kuitenkin varsinainen sivistyksen ja demokratiakasvatuksen retoriikka on uudistuksen ja ammattikoulun ympärillä pientä verrattuna osaamiseen, tehokkuuteen ja yrittäjyyteen – jonka voi myös katsoa olevan elinikäisen oppimisen retoriikan tehokeinoja (ks. Pehkonen 2013, 43 – 46; Kinnari 2020). Ammattikasvatus on historiallisesti painottanut ammattisivistystä yleissivistyksen rinnalla olevana sivistyksen muotona (ks. Pehkonen 2013; tämän työn luku 5.3). Reformin ja elinikäisen oppimisen retoriikan analysointi herättää kuitenkin kysymyksen, että tarjoaako itseohjaavuutta painottava, sekä käytännön opetusta karsiva ammattikoulu mahdollisuudet kattavaan ammattisivistykseen? Minkälaisen sivistyksellisen pohjan ammattikoulu nykymuodossaan tarjoaa? Sivistyksen kaikissa muodoissaan voi katsoa olevan osa yksilön sosialisatiota kohti yhteiskuntaa. Mikäli kvalifikaatio on ja osaaminen on koulutuksen jälkeen heikkoa, niin ”yleissivistyksen” ja ammattisivistyksen näkökulmasta yksilön kiinnittyminen yhteiskuntaan voi koitua ongelmalliseksi. Kuten Sakki RY:n asiantuntijalausunnosta kävi ilmi, ammattikoulu, joka ei tarjoa erityisesti nuorille opiskelijoille riittävää tukea kasvatuksen muodossa, voi johtaa entistä isompiin kuiluihin ”yleissivistävän” lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen välillä.

Interpellaatio

Oppimisen siirtyminen työssäoppimiseen ja käytännön harjoituksiin voidaan althusserilaisittain katsottuna sanoa, että interpellaatio tulee entistä suuremmin työelämästä, toisin sanoen kapitalismin uusintamisen juurilta. Yhdeltä kantilta katsottuna ammattikoulutuksen tarkoitus on opettaa niitä ”ei-ideologisia” käytäntöjä (ks. luku 2.2) kuten sähköasentaminen. Toisaalta subjekti kasvaa myös ideologisiin käytäntöihin, kuten hierarkkinen palkkatyömalli, uusliberaali kieli joustavasta ja elinikäisestä oppijasta, kuin myös yrittäjyyteen kasvamisesta. Valtiokoneistoista (tai haugilaisittain ideologisesta mahdista) tuleva vertikaalinen interpellaatio ”hajaantuu” reformin myötä, sillä perinteisemmästä kouluopetuksesta siirrytään kohti hajanaisempaa työssäoppimisen kenttää, jossa opiskelijan odotetaan itse ohjaavan omaa kasvamistaan ammattisubjektiksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö ammattikoulu instituutiona välittäisi juuri ylhäältä tulevaa ideologisuutta jatkossakin. Ammattiin opiskelevien keskuudessa on edelleen nykypäivänä suuri usko palkkatyöjärjestelmään ja ammattikoulutuksen riittämiseen tulevan työpaikan hankkimiseen ja työuran luontiin (Ågren & muut 2020). Hallituksen esityksistä tuleva yrittäjyyden painotus implikoi palkkatyöläisyyden ja järjestäytymisen jäävän itseohjautuvan ja yrittäjähenkisen subjektin jalkoihin.

Hakala & muut (2013, 260 – 265) näkevät uusliberaalin yksilöllisyyden ja talouden korostuksen hallinnollisena keinona, joilla sitoutetaan työntekijäkansalaisia yhteiskunnallisiin normeihin. He korostavat (mt) uusliberaalin puheen yrittäjä- ja itselähtöisyyttä, jossa yksilön oletetaan olevan vikkellä kosmopoliitti työmarkkinoilla. Ammattikoulureformin yrittäjyyspuhe, opiskelijoiden palkkatyötoiveet ja myös koulutuksen mahdolliset kvalifikaatio-ongelma aiheuttavat ristiriitaisen vaikutelman; minkälaiset eväät nuoren opiskelijan kohdalla vähäinen sitoutuminen koulunkäyntiin ja työpaikkaspesifi oppiminen voi antaa sukkelaksi yrittäjäsubjektiksi? Kuinka tämän kaltainen

yrittäjäpuhe realisoituu käytännössä työssäoppimispaikoilla ja vähäisellä lähiopetuksella.

Interpellaatiota ajatellen uudessa ammattikoulussa yhdistyvät mielenkiintoisesti juuri puhe ketterästä yrittäjäsubjektista, joka raivaa uraansa työmarkkinoilla omaehtoisesti ja toisaalta siinä yhdistyy myös ”perinteinen” alaismalli (ks. Hakala & muut, 2013, 262), kun opiskelija hankkii osaamistaan työpaikoilla ja suoraan työpaikoilta. Etenkin, jos ei ole taetta siitä, että työpaikalla on tarjota juuri oppimista tukevia työtehtäviä (vrt. aiemmin mainittu Ylen uutinen). Horisontaalisen sosialisaaion näkökulmasta katsottuna mikään ei kuitenkaan estä verkostoitumista tai taitojen kehittämistä omaehtoisesti (vrt. Hakala & muut 2013, 264). Työntekijäkansalaisuuden näkökulmasta uuden ammattikoulun jatkossa tuomat kysymykset ovat ehdottoman mielenkiintoisia.

Ideologisuus

Pohdin seuraavaksi kolmesta teemastani ammattikoulureformin ideologian uusintamista. Subjektia käsittelevä pohdinta liittyy toki ideologiaan, mutta käsittelen nämä toisistaan erillään.

Ideologian uusintamisen keskeisiä elementtejä on kielenkäytön normalisointi. Hallituksen esityksessä talouskasvu, asiakkuus ja joustavuus esitetään ikään kuin ”annettuina totuuksina”, joita ammattikoulun instituutioon tulee vastata. Toisaalta, kuten Althusser erottelee, kaikki ammattikoulun toiminta ei ole ideologista, vaan IVK:t tuottavat ”perussubstanssin” lisäksi ideologisia käytäntöjä. Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi sähköasennusten teko itsessään ei ole ideologista, mutta järjestelmä kuitenkin tuottaa ideologisia käytäntöjä, kuten tietynlaista työnantaja-työntekijä -suhdetta, joilla se uusintaa itseään (ks. luku 2.2). Oppissopimuksissa ja koulutusopimuksessa opiskelija oppii työtehtävänsä paikassa, jossa hän harjoittelunsa suorittaa. Oppiminen ja käytännöt siirtyy entistä enemmän työ- ja elinkeinoelämän ehdoille. Sovellan Althusserin valtioideologian (hallitseva ideologia) käsitettä uusliberaaliin ideologiaan ja

elinikäisen oppimisen eetokseen, joka painottaa muun muassa markkinalähtöistä hyötyajattelua, tehokkuutta ja kilpailukykyä (Värri 2018, 46 – 25; Connell 2013; Harvey 2014). Nämä ovat asioita, jotka tulevat esiin ammattikoulureformin retoriikassa ja vaikuttavat siihen vallitsevaan ideologiaan, jota IVK:n kautta uusinnetaan.

Aikaisemmin lähestyin ideologian Althusserin mallin mukaan, jossa ideologia tuotetaan koneistossa, jossa hallitseva ideologia suorittaa interpellaatiotaan. Lähestyn seuraavaa Antonio Gramscin hegemonia- ja kansalaisyhteiskuntateorian mukaan (ks. luku 4.3). Tässä ideologia leviää kansalaisyhteiskunnassa, joka on Gramscin mukaan erottamaton osa valtiota. Valtiollinen kokonaisuus onkin Gramscille valtio = poliittinen valtiokoneisto + kansalaisyhteiskunta (Gramsci 1977, 92). Vaikka ammattikoulu säädetään valtiollisella tasolla poliittisessa koneistossa, tarvitsee tämä kuitenkin kansalaisyhteiskunnallisen hegemonian toimiakseen. Hegemoniaa muodostuu siis niin yksityisillä tahoilla, kuin valtiollisissa instansseissa, kuten ammattikoulu. Miten hegemonia ja sitä kautta ideologia sitten voi levitä ammattikoulun kautta? Sekä Gramsci että Althusser painottavat koulutuksen käytäntöjen roolia. Opetuksen siirtäminen kohti työpaikkoja, painottamalla taloudellisten syiden välttämättömyyttä, korostamalla asiakkuussuhteita ja niin edelleen, vahvistamme arkijärjen käsityksiä. Tällä tavoin vallitsevaa, talouden määräävää roolia painottavaa ideologiaa uusinnetaan ja uusliberaalin subjektin ihannetta tuodaan kohti hegemonista asemaa

Gramscille koulutus voi tarkoittaa tietysti myös sivistyksellistä ja osaamisen vahvistumista, mutta myös ”tietynlaisen” ihmistyyppin kouluttamista, joka vastaa tuotantoa ja työnmuotoja. Koulutuksella ja sen järjestämisellä on siis yhteys hallitsevan luokan (ideologian) etuihin (Fornaciari & Harni 2017, 41). Aineistojeni tutkimalla on nähtävissä, kuten sanottu, että juuri työelämä ja talous asetetaan siksi tekijäksi, joita koulutuksen – ja sitä kautta opiskelijoiden – tulee palvella.

Kuten tuloksista kävi ilmi, työnantajapuolta edustavat Suomen Yrittäjät ja EK painottivat molemmat sitä seikkaa, että työnantajapuolella tulisi olla vapaammat kädet koulutuksen sisällöstä vastaamisen kanssa. Lisäksi EK painottaa, siinä, keiden kanssa harjoittelut solmitaan.

Teoriaosuudessa esiintuomani PIT:in näkökulma Althusserin ideologiateoriaan, joka ei käsittele ideologisuutta kaiken kattavana ja jokaiselle

alueella tunkeutuvana antaa mahdollisuuden pohtia asiaa hieman eri näkökulmasta. Ammattikoulua valtiollisena toimijana voi tarkastella ideologisena mahtina, joka tuottaa tietynlaisia vertikaalisia ideologisen dominanssin keinoja, jää heidän mallissaan kuitenkin tilaa muulle. Nostan tämän esille, sillä esimerkiksi kenttä, jolla työssäoppimisia tehdään, on heterogeeninen. Yritykset, julkiset palvelut ja muut instanssit, joissa työssäoppiminen tapahtuu, eivät välttämättä edusta täsmälleen samoja ideologisia suuntauksia tai käytäntöjä, joten eri paikoissa voi tapahtua eri sortin oppimista ja sosialisatiota. Tämä avaa väyliä horisontaaliselle sosialisatiolle, joka on ideologisen mahtien tuolla puolen. Kuten Sakki RY:n asiantuntijalausunnosta huomasimme, vallitsevat käytännöt voivat herättää kritiikkiä ja vastarintaa muun muassa opiskelijajärjestöissä ja opiskelijoiden tahoilla, jota voidaan tulkita vastahegemoniseksi tai -ideologiseksi kamppailuksi. Ja kuten myös Althusserilta opimme, ovat IVK:t ideologisen ja poliittisen taistelun kenttiä.

IVK ja sen reformit poliittisina ja ideologisina kamppailuina herättää intressin kysymyksen, miksi reformia ohjataan tähän suuntaan? Kuten Althusserin mallissa, ideologialla uusinnetaan vallitsevia voimasuhteita ja tuotantovoimia. Tutkimusaineistoista ja sen havainnoista on selkeää, että ammatillisen koulutuksen päätäntävalta ja ohjailu on siirtynyt entistä enemmän elinkeinoelämän ja yritysmaailman hallintaan. Eräs selkeistä hallituksen intresseistä oli virtaviivaistaa opetusta ja leikata sen rahoituksesta karsimalla päällekkäisyyksiä. Tutkimusaineistoistani Yrittäjien ja EK:n lausunnot puolsivat virtaviivaistamista, ja myös työelämän päätäntävaltaa koulutuksen hallinnollisesta näkökulmasta. Sähköliiton lausunto puolestaan toi julkihuolen teoreettisen osaamisen riittävydestä, jos syntyy mahdollisesti jo käsittelemäni kvalifikaation ongelma. Juuri kvalifikaation ongelma tekee osaamisperustaisen ja itseohjautuvan ammattikoulun ja työelämän intresseistä mielenkiintoisen: millä tavoin työelämä ja sen edustajat hyötyvät, mikäli kvalifikaatio ja osaaminen laskevat ammattikoulun käyneiden keskuudessa. Tämä on myös eittämättä kysymys, joka vaatii lisää tutkimusta ammattikoulun vaikutuksista oppimiseen.

Vaikka aineistoista ei tule julki, niin Sakki RY:n lausunnosta kummunnut huoli siitä, että yritykset valikoivat työssäoppimiseen ”pätevämpiä” oppilaita, herättää kysymyksen onko pätevämpää työvoimaa mahdollista käyttää ilmaisena

työvoimana³⁰. EK:n asiantuntijalausunnossa painotettiin juuri yritysten päätäntävaltaa päättää siitä, kenen kanssa oppimiskoulutusjaksot solmitaan. Tämä voi vaikuttaa negatiivisesti niin työllistymiseen, mikäli työpaikoilla kierrätetään opiskelijoita, sekä johtaa pahimmassa tapauksessa siihen, että työtehtävät ovat käytännön aputehtäviä ennemmin kuin kunnollista perehdytystä ammattiin.³¹

Kuten jo aiemmin mainittu, Gramsci (1999) oli aikanaan huolissaan siitä, että spesifi opetus on omiaan vahvistamaan luokkakajoja (vrt. Sakki RY:n huoli heikosta kiinnittymisestä yhteyskuntaan; ks. myös Mayo 2014, 390). Althusser (luku 3.1) mainitsee interpellaation, ideologisen subjektin konstituoinen ja työnjaon yhteydessä, että ideologian avulla konstituoidaan ja uusinnetaan työnjakoa. Onko siis mahdollista, että ammattikoulu uudistuksen jälkeen vahvistaa luokkakajoja; mikäli koulutuksen jäljiltä osaaminen ja kiinnittyminen yhteiskuntaa on heikompaa, johtaako tämä entistä enemmän prekaariuteen ja matalapalkkatyöstä toiseen hyppimistä. Suomen tasolla matalien palkkojen ja korkeampien palkkojen välillä oleva kuilu on kasvanut (Maczulskij ja Karhunen 2016). Maczulskij ja Karhunen (2017) ovat tutkineet työttömyyden ja ammatillisen koulutuksen yhteyksiä, joista erityisesti ne alat, jotka ovat kokeneet eniten rakennemuutoksia, johtaa suuremmalla todennäköisyydellä työttömyyteen. Heidän mukaansa koulutuspolitiikassa tulisi kapea-alaisuuden sijaan panostaa enemmän työvoiman väliseen liikkuvuuteen.

Kuten jo aiemmin todettu on yleissivistävien opintopolkujen anti työmarkkinoilla ollut kauaskantoisempaa, kuin työssäoppimisen avulla hankittu ammattikoulutus (Rintala & Nokelainen 2018; Hanushek & muut 2018, 28). Onko siis vaarana, että ideologinen ja ideologisten käytäntöjen siirtyminen kohti työpaikkaspesifiä oppimista, itseohjautuvuutta ja henkilökohtaistamista kasvattaa

³⁰ Seura-lehti julkaisi artikkelin (Kaukonen 2018), jossa problematisoitiin ilmaisen työvoiman käyttö ja ammattikoulun työssäoppimiset toteutetaan ilmaisena työnä: kun harjoittelujakso on suoritettu, otetaan tilalle toinen harjoittelija. Samassa lehdessä julkaistiin toinen artikkeli (Ihalainen 2018), joka käsitteli samaa ongelmaa. Työtehtävät työssäoppimisissa ovat usein helppoja käytännön tason tehtäviä, joilla ei varsinaisesti ole tekemistä alan laajempien käytäntöjen kanssa. Artikkelissa mainitaan, että tämä on "houkutusena" yrityksille värvätä apuvoimaa, ennemmin kuin opettaa ammattien saloihin. Molemmista artikkeleista konsultoitiin TE-keskuksen nimettäviä virkailijoita. Artikkeleissa mainittiin myös opettajien vähäinen rooli koulutussopimuksien käytännössä.

³¹ Henkilökohtaisen opetussuunnitelman (HOKS) mukaan koulutussopimuksessa on sovittu ne tehtävät, joita opiskelijan tulee tehdä ja oppia työpaikoilla. Tällä ehkäisemään "ilmaisen työvoiman ongelmaa". (OKM).

kuilua eri koulutusvalintojen tehneiden välillä. Jos tämä on ideologinen intressi, niin aiheuttaako se väistämättä myös käytännöllistä ristiriitaa työelämän ja osaamisen välillä.

Kaiken kaikkiaan on kuitenkin todettava, että ammattikoulu-uudistus suunnitteluvaiheessa ja sen jälkeen näyttää lisäävän uusliberaalin ideologian käytäntöjä ammatillisen koulutuksen kentällä. Pohdin seuraavaksi yli- ja alimääräviä tekijöitä, sekä ammattikoulu-uudistuksen niin taustalla olevia kuin uudistuksen synnyttämiä ristiriitoja.

Rakenteellisuus, määräävyys ja ristiriidat

Viimeisessä osuudessa pohdin yhteiskunnallista kokonaisuutta ja sen struktuurien määrääviä tekijöitä. Kuten Althusserilla, liikun tässä enemmän teoreettisen spekulaaation alueella, enkä pyri kvantitatiivisesti näyttämään ehdottomia määrällisiä kausaalisuhteita siitä, kuinka eri asia on vaikuttanut. Opimme yli- ja alimäärävyyskappaleesta, että Althusserille yhteiskunnallinen kokonaisuus on ristiriitojen repimä, jossa eri ristiriidat vaikuttavat toisiinsa – joskus alimäärävästi ja joskus ylimäärävästi. Niin ideologian, subjektin kuin rakenteen kohdalla huomaamme, että ammattikoulureformin kantava voima on työelämäyhteyden parantaminen ja siten taloudellisen kilpailukyvyn kehittäminen. (taloudesta)

Rakenteellisessa määräävyudessa on hyvä ottaa huomioon taustatekijät, jotka eivät suoraan näy analysoimassani hallituksen esityksessä. Tämä on kansainvälinen konteksti. Ammattikoulutuksen ja elinikäisen oppimisen korostaminen ei suinkaan ole Sipilän hallituksen keksintö, vaan sen on osa laajempaa, maailmanlaajuista kehityskulkua. Ammattikoulureformin linjat

noudattavat hyvin pitkälti niin Bolognan sopimuksen kuin Lissabonin strategian linjauksia, joissa painotetaan talouden kehittämisen ja koulutuksen yhteistyötä, elinikäistä oppimista ja yrittäjyyden korostamista (ks. mm. Corbett 2012; Pépin 2011).³² Talouden määräävä voima koulutukseen on näkyvillä niin ylitraajaisesti kuin kansallisella tasolla. Tietyn ristiriidan, kuten taloudellisen ristiriidan ylimääräytyminen ei kuitenkaan ole Althusserin mukaan (ks. kappale 4.3) mukaan muista ristiriidoista selkeästi erottuva ristiriita. Kuitenkin talouspuhe ja kilpailukyvyyn korostaminen ovat olleet vahvassa roolissa ammattikoulureformin perusteissa – onhan työelämän tarpeet, ja työelämä asiakkaana ammattikoulun ensisijaisia asiakkaita.

Ammattikoulureformin toisia perusteita on ollut, kuten jo aiemmin on tullut esille, henkilökohtaistaminen ja työpaikkakohtainen oppiminen. Asiaa voi pohtia niin sanotusti ”kasvatuksellisen ristiriidan” kautta, kuten hallituksen esityksestä huomattiin, oli vanha ammattikoulu liian suuri (tutkintoja oli liian paljon) ja rajoittava virtaviivaisen, henkilökohtaisen oppimisen suhteen. Tämä ristiriita tulee esille kvalifikaatiokysymyksessä, jota käsittelemme aiemmin. Kuten sähköliiton asiantuntijalausunnosta ja viimeaikaisista media-avauksista on huomattavissa, voi henkilökohtainen työpaikkaoppiminen kaventaa myös varsinaista ammattiosaamista. Sama huoli oli luettavissa myös Sakki Ry:ltä, jossa ristiriita painottui eniten nuorten ja ensikertaa opiskelevien kohdalle.

Kuten Karin Filander (2006, 56) toteaa:

”Elinikäisen oppimisen puhettavan myötä koulutusjärjestelmä ja kasvatuksen maailma on menettänyt yksinoikeutensa inhimillisen kasvun, kasvatuksen, koulutuksen ja kehityksen kysymyksiin”

Eittämättä tutkielmani edessä on ollut havaittavissa, että juuri sosialisoinnin muut muodot, kasvatuksen näkökulmat eivät tule ammattikoulureformin perusteluissa juurikaan esille. Toki asiaa perustellaan nopealla ja tehokkaalla oppimisella, työllistymisellä ja niin edelleen, mutta nuorten vähäinen opetus, itseohjautuminen, koulutuksen autonomian väheneminen ja painotuksen

³² On toki muistettava, että Bolognan ja Lissabonin sopimukset koskettavat taloutta ja koulutusta laajemmin kuin ammatillista koulutusta.

siirtyminen kohti elinkeino elämää aiheuttavat (ammatti)kasvatuksellisia ristiriitoja.

Ammattikoulureformin kaltaiset suuret koulutukselliset ”murrokset” voidaan nähdä althusserilaisittain juuri eri ristiriitojen *tihentymisenä* (ks. luku 4.3.) Rakenteellisen analyysin kannalta on keskeistä nähdä reformi poliittisten taisteluiden kenttänä, johon vaikuttavat myös taloudelliset intressit. Ideologiakritiikin pääasiallinen tehtävä on katsoa noiden taisteluiden taakse. Althusserin yhteiskuntakokonaisuuden kannalta reformin vaikuttavia tekijöitä ovat siis taloudellinen pohja ja sen edustajat, sekä myös poliittisen IVK ja repressiivinen valtiokoneisto (johon kuuluu hallitus ja laillinen apparaatti). Kuten Althusser itsekin painottaa teoriassaan (Althusser 2005, Lahtinen 1997) nämä eivät ole aina selkeästi näkyviä. Uudistukset ovat kuitenkin poliittisten ristiriitojen repimiä. Poliittisessa IVK:ssa (poliittiset elimet, eduskunta) käydään politiikan taistelua, joka tässä kyseisessä reformissa on vaikuttanut sitten koulutuksen IVK:hon, jota ammattikoulu edustaa.

.***

Ammattikoulun voidaan reformin myötä sanoa jatkavan uusliberalismin ihanteita. Teoreettisesta näkökulmasta se synnyttää monia ristiriitoja, eivätkä tehokkuuden ja itseohjautuvuuden korostaminen välttämättä toteudu ideaalilla tasolla. Summaan vielä lyhyesti vastaukset tutkimuskysymyksiin. Vastaukset ovat lyhyitä summauksia, ja tarkemmat selvitykset löytyvät tuloksista ja pohdinnoista.

1. Minkälaista subjektia ammattikoulu tuottaa?

Uudistuksen jälkeen ammattikoulutus korostaa entistä enemmän henkilökohtaista ja itseohjautuvaa subjektia, jota olen käsitellyt jo teoriaosuudessa aikaisemman tutkimuksen perusteella. Yksilöitä on tietysti aina erilaisia, mutta yksilöllisyyden ihanne ja itseohjautuvuus on erityisesti nuorten oppijoiden kannalta ongelmallista.

2. Kuinka ideologiaa uusinnetaan ammattikoulun kautta?

Althusserin mukaan ideologiat uusintavat itseään valtiokoneistoissa ja niiden käytännöllisissä toiminnoissa ja diskursseissa. Oppiminen tapahtuu käytännön

kautta entistä enemmän työelämän pelisäännöillä. Koulutuksen ”perinteinen” autonomia on kaventunut, joten ideologinen intepellaatio ja subjektin muodostus tapahtuu entistä enemmän työelämän ehdoilla.

3. Mitkä rakenteelliset tekijät ohjaavat ammattikoulua nykyisessä uusliberaalissa ideologiassa?

Tutkimusaineistojen diskursseja seuraamalla vaikuttaa siltä, että taloudelliset tekijät (kilpailukyky, työelämä ja valtiontalous) olivat ylimääräviä tekijä suhteessa pedagogisiin ja kasvatuksellisiin kysymyksiin nähden tutkimusaineistossani.

8.2 Tutkijan position ja tutkielman luotettavuuden arviointia

Pohdin seuraavaksi omaa tutkijapositioniani, sekä työni luotettavuutta. Kuten olen tuonut esille, työni on ennen keikka teoreettinen tutkielma ammattikoulun ja sen viimeisimmän reformin vaikutuksista. Työssäni on kuitenkin empiirinen osuus, jossa analysoin ammattikoulua ja sitä muokkaavia rakenteellisia ja diskursiivisia tekijöitä. Althusserilaisen ideologiakriittisen teorian mukaan pyrin teoretisoimaan konkreettista ja empiirisellä tasolla näkyvää, yhteiskunnan kannalta keskeistä koulutusreformia. Empiirisen osuuden metodologiassa niin ikään käytin hyödyksi teoreettisesti latautunutta Faircloughin kriittistä diskurssianalyysia. Empiirisen osuuden ja teorian yhdistäminen oli työni kannalta keskeisiä haasteita, tämän vuoksi päädyin järjestelyyn, jossa käyn diskurssianalyysin avulla läpi tekstin ”näkyvät ja empiiriset” puolet, jonka jälkeen kävin vielä pohdinnoissa tuloksia läpi teoriani kautta.

Työni ja oman oppimiseni kannalta suurimpia haasteita oli ymmärtää Althusserin teorioiden laajaa merkitystä ja niiden synnyttämää keskustelua. Tämän vuoksi olin myös ottanut muita lähellä olevia teoreetikkoja käsittelyyn, jonka kautta on mahdollista avata teoreettista perinnettä laajemmaksi. Toisaalta myös tietyt Althusserin tieteenfilosofiset ja teoreettiset lähtökohdat ovat suhteellisen jyrkkiä, ja toisekseen Althusser itsekin korjasi itseään itsekritiikin kautta läpi uransa. Onnistuin kuitenkin mielestäni rajaamaan teoriasta keskeiset

osat, sekä esittämään myös kritiikkiä niistä kohdista, jotka Althusserin tuotannossa ei välttämättä sopisi tutkielmani empiiriseen osaan.

Työni empiirisessä osassa, tulokset-osiossa, esitin analyysini tuloksena havaitsemani diskursiiviset piirteet. Tämän jälkeen pohdinnoissa avasin diskurssin empiiriset löydökset tarkemmin teoreettisen viitekehäkseni valossa. Koin tämän haastavaksi ja työni kannalta kriittiseksi. Tällä ”sisäisellä työnjaolla” kuitenkin onnistuin avaamaan mielestäni tuomaan empiiriset havainnot teorian piiriin, ja sitä kautta kehittää *teoreettista* näkemystä nykyisestä ammattikoulusta, kuin myös yhteiskunnallisesta historiallisesta konjunktuurista. Vaikka painotan teoreettista näkemystä, on tärkeää, että teoria on kiinnittynyt materiaaliseen maailmaan (ks. mm. Saari 2020, 158).

Itsekriittisenä näkökulmana on nostettava kuitenkin esiin se, että vaikka teoreettinen osuuteni olikin suhteellisen laaja, voisi asioita avata tieteenfilosofian näkökulmasta vielä tarkemminkin. Althusser kuuluu marxilaisen keskusteluun, jota on käyty 1800-luvulta lähtien. Althusserin työ on myös avoimesti poliittisesti strategista, ja siten sitä tulee osittain tarkastella aikaansa sidottuna, tämän vuoksi toin työssä toistuvasti esille uusliberaalin kapitalismin keskustelua.

Työn empiirinen aineisto perustui hallituksen esitykseen, sekä sitä kommentoiviin ”sidosryhmien” lausuntoihin, joista saa eri tahojen perspektiiviä. gradun mittojen vuoksi pidin analyysit vain neljässä asiantuntijalausunnossa. Lausuntoja olisi ollut enemmänkin, joten laajemmassa tutkimuksessa olisi voinut tehdä analyysiä useammastakin.

Vaikka työni pääpaino ei olekaan empiirisessä analyysissa, niin laajemmalla tutkimuksella – kuten esimerkiksi haastattelututkimuksilla tai kvantitatiivisilla tilastoilla voisi saada tarkempaa kuvaa siitä, kuinka opiskelijat sijoittuvat ammattikouluun ja sen työssäoppimisiin. Tai kuinka opiskelijat ovat suhtautuneet ammattikoulureformin tuomaan itseohjautuvuuteen ja niin edelleen. Toisaalta ammattikoulureformi on vielä suhteellisen tuore asia, eivätkä sen vaikutuksista välttämättä saa vielä täyttä kuvaa. Tämä on myös yksi syy, miksi päätin tutkia asiaa ennen kaikkea teoreettisen kehäksen läpi. Empiirisessä osiossa toin kuitenkin joitain näkökulmia julkisesta keskustelusta, joka on pyörinyt reformin ongelmakohtien ympärillä.

Tutkimusaineistoni oli suhteellisen suppea ja valikoin sen tutkimuskysymysten mukaan. Hallituksen esityksestä, joka on todella laaja, sain

mielestäni kaivettua ne keskeiset asiat, jotka reformissa olivat esillä. Asiantuntijalausunnot taas edustivat eri sidosryhmien näkökulmia. Valintani oli tehty ensisijaisesti teoreettisen analyysin näkökulmasta – onhan työni teoriavetoinen. Laajemmalla aineistoilla olisi ollut mahdollista tehdä laajempaa empiiristä tutkimusta, mutta omaan teoriavetoiseen työhöni koin aineiston kuitenkin riittäväksi. Toisaalta aineistoista olisi voinut kaivaa vielä laajempia taloudellisia ja laillisia yksityiskohtia, sekä yhdistellä lausuntojen ja toteutuneen lain kausaalisuhteita, mutta ne olisivat olleet melkein jo toisen työn laajuisia.

Tutkielmani teoreettinen viitekehys liikkuu poliittisen filosofian ja marxilaisen yhteiskuntatieteen alueella, kuitenkin kasvatuksellisesta näkökulmasta tutkielmani tarkoitus on ilmaista sosialisaatiokritiikkiä ja koulutuspoliittisten päätösten synnyttämiä ristiriitoja. Teoriallani pyrin antamaan laajan näkökulman kasvatuksen yhteiskunnalliseen kontekstiin; mitkä ovat uusliberaalin tehokkuusajattelun ja subjekti-ihanteen mahdollisia kipukohtia, mitä vaikutuksia ammattikoulun reformoinnilla on niihin subjekteihin, joita ammattikoulu tuottaa. Nämä kysymykset ovat keskeisiä (ammatti)kasvatuksen tutkijoille, ja toivon, että tarjoamani teorialähtöinen tutkielma on hyödyksi tutkijoille. Toivon myös, että kysymys olisi relevantti muillekin kuin tutkijoille, miksi kasvatustieteellinen teoretisointi ja tutkimus tulisi ottaa vakavasti suuria koulutuspoliittisia päätöksiä tehdessä.

Palaan vielä hetkeksi Althusserin antihumanismin käsitteeseen. Vaikka tutkimukseni tarkoitus on tutkia subjektin muodostusta rakenteista ja ideologiasta katsottuna, ei ihmisolemuksesta käsin, on kasvatusteoreettisen analysoinnin keskeisimpiä päämääriä saada tietoa siitä, kuinka sosialisointivälineet rakentuvat. Näiden analyysien takana on ambitio saada vastauksia kasvatustieteen keskeiseen kysymykseen: kuinka kasvattaa ihminen kohti hyvää elämää?

8.3 *Jatkotutkimusmahdollisuudet*

Tutkielmani jättää tilaa monille jatkokysymyksille. Erityisesti näen mahdollisuuksia enemmän empiirispainotteisissa tutkimuksissa. Subjektin kannalta tärkeitä kohteita olisi tutkia oppilaiden kiinnittymistä ammatillisiin opintoihin. Tätä toki tilastoidaan keskeyttämisten ja suoritusten taholta vuosittain, kuin myös nuorisobarometrit kiinnittävät huomiota näihin seikkoihin.

Sivistyksellisen ja kasvatuksellisen prosessin arviointi olisi hyödyllistä, tätä voisi niin ikään toteuttaa kyselytutkimuksilla. Yksi tasa-arvoinen, sekä ”luokkatutkimuksellinen” keino voisi olla tutkia ammattikoulun ja lukiolaisten kiinnittymisen ja jatko-opintojen mahdollisuuksia nykyisissä koulutuspoluissa. Erityisesti tämä kiinnostaa siitä syystä, että reformin yhteydessä painotetaan jatko-opintomahdollisuuksia – yliopistot mukaan lukien. Kuten pohdinnoissa nostin esiin, tämä voi kuitenkin olla vaikeaa ammattikoulun käyneille, joilla koulumainen opiskelu on vieraampaa, eikä esimerkiksi tukea ja ”yleissivistävää” opetusta ole saatavilla. Miten tämä suhteutuu siihen, että yliopistojen sisäänottoa on muovattu entistä enemmän matemaattis-luonnontieteellistä osaamista ja ylioppilastodistusta painottavaksi. Sulkeeko, tai vaikeuttaako, tämä yliopistoon pääsyä ammattikoulun käyneiden keskuudessa?

Teoreettisesta näkökulmasta ammattikoulun subjektia voisi tutkia vielä tarkemmin muun muassa Foucaultin hallinnan näkökulmista tai Bourdieun pääomaluokitusten mukaan. Onkin selvää, että ammattikoulun tutkimista ei akateemisessa maailmassa olla kaluttu loppuun. Toivottavasti näemme syvällistä tutkimusta aiheesta jatkossa.

Uskon myös, että esille nostamistani havainnoista ja ristiriidoista voisi saada hyvää materiaalia myös kvalitatiiviseen tutkimukseen, esimerkiksi juuri opiskelijoiden jatkosijoittuminen työelämään tai korkeampiin opinahjoihin.

LÄHTEET

Tutkimusaineistot:

HE 39/2017. *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ammatillisesta koulutuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.* Verkossa: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2017/20170039> viitattu 20.2.2021.

HE 39/2017 vp SiV 07.06.2017. *Sähkötekniset työnantajat STTA ry Asiantuntijalausunto.* Verkossa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-130275.pdf> viitattu 20.2.2021.

HE 39/2017 vp TyV 11.05.2017. *Johtaja Veli-Matti Lamppu, Suomen Yrittäjät ry Asiantuntijalausunto.* Verkossa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-124363.pdf> viitattu 20.2.2021.

HE 39/2017 vp TyV 11.05.2017. *Asiantuntija Mirja Hannula, Elinkeinoelämän keskusliitto EK ry Asiantuntijalausunto.* Verkossa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-124362.pdf>. Viitattu 20.2.2021.

HE 39/2017 vp TyV 23.05.2017. *Koulutuspoliittinen asiantuntija Antti Seitamaa, Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry Asiantuntijalausunto.* Verkossa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-126799.pdf>. Viitattu 20.2.2021.

Lähdekirjallisuus

Althusser, L. 1984. *Ideologiset valtiokoneistot*. Tampere: Vastapaino.

Althusser, L. 2014. *On the Reproduction Of Capitalism – Ideology and Ideological State Apparatuses*. Lontoo: Verso.

Althusser, L. 2005. *For Marx*. Lontoo: Verso.

Althusser, L. 2016. *Reading Capital*. Lontoo: Verso.

Althusser L. 2003. *Humanist Controversy and Other Writings*. Matheron F. (toim.). Lontoo/New York: Verso.

Althusser, L. 2006. *Philosophy Of The Encounter. Later Writings, 1978-1987*. Lontoo/New York: Verso.

Apple, M. W. 2004. *Ideology and Curriculum*. Third Edition. New York: Routledge.

Bansel, P. & Davies, B. 2007. Neoliberalism and education. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 20:4. 247-259.

Barfuss, T. (2008) Active Subjects, Passive Revolution. *Cultural Studies*, 22:6, 837-849, DOI: 10.1080/09502380701702417.

Bhaskar, R., & Callinicos, A. 2003. *Marxism and Critical Realism*. *Journal of Critical Realism*. 1:2. 89–114. doi:10.1558/jocr.v1i2.89.

Buttikieg, J. 2005. The Contemporary Discourse on Civil Society: A Gramscian Critique. *Boundary* 32:1: 33–52. doi: <https://doi.org/10.1215/01903659-32-1-33>.

Candeias, M. 2009. Uusliberalismin dialektiikka. *Kulttuurivihkot*. 36:2. 50-59.

Connell, R. 2013. *The Neoliberal Cascade and Education: An Essay*

on the Market Agenda and its Consequences. *Critical Studies in Education* 54:2. 99-112. DOI: 10.1080/17508487.2013.776990.

Corbett A. 2012. Education and the Lisbon Strategy. In: Copeland P., Papadimitriou D. (eds) *The EU's Lisbon Strategy*. Palgrave Studies in European Union Politics. Lontoo:Palgrave Macmillan.
doi.org/10.1057/9781137272164_9.

Fairclough, N. 1995. *Media discourse*. Lontoo: Arnold.

Fairclough, Norman 1995b. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. New York: Longman.

Fairclough, N. 2003. *Analysing discourse: Textual Analysis For Social Research*. New York: Routledge.

Freeden, M. 2019. *Mitä on ideologia*. Tampere: Vastapaino.

Freire, P. 2016. *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.

Filander, K. 2006. Työ, koulutus ja katoavat ammatti-identiteetit. Teoksessa *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen* (Toim. Mäkinen, Olkinuora, Rinne & Suikkanen). Jyväskylä: PS-kustannus.

Fornaciari, A., & Harni, E. 2017. Antonio Gramscin hegemonian käsitteen relevanssi kasvatustieteelliselle tutkimukselle. *Kasvatus ja aika* 11:2. 39-51.
verkossa: http://www.kasvatus-ja-aika.fi/dokumentit/a3_2206171253.pdf viitattu 20.3.2021.

Foucault, M. 2008. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978–1979*. New York: Palgrave Macmillan.

Fuchs, C. 2021. *Marxist Humanism and Communication Theory. Communication and society volume one*. London/NY: Routledge.

Gramsci, A. 1977. *Vankilavihkot. Valikoima 2* (Quaderni del carcere, 1929–35). Suom. Martti Berger, Mikael Böök & Leena Talvio. Kansankulttuuri, Helsinki.

Gramsci, A. 1982. *Vankilavihkot. Valikoima 2* (Quaderni del carcere, 1929–35). Suom. Martti Berger, Mikael Böök & Leena Talvio. Kansankulttuuri, Helsinki.

Gramsci, A. 1999. *Selections From The Prison Notebooks*. London: Elecbook.

Hakala, K., Brunila, K., Teittinen, A. & Lahelma, E. 2013.

Työntekijäkansalaisuus tekeillä ja käsillä. Teoksessa Hakala, K., Brunila, K., Teittinen, A. & Lahelma, E. 2013 (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus

Hall, S. 2019. Thatcherismi ja teoreetikot. Teoksessa Lehtonen, M. & Löytty, O. (toim.) *Mitä on tekeillä? Esseitä vallasta, uusliberalismista ja monikulttuurisuudesta*. Tampere: Vastapaino.

Hanushek, E.A & Schwerdt, G., Woessmann, L. & Zhang, L 2017. General Education, Vocational Education, and Labor-Market Outcomes over the Lifecycle. *Journal of Human Resources, University of Wisconsin Press*. 52:1.48-87.

Harni, E. & Pyykkönen, M. (2018). Yrittäjyyskasvatus ja kansalaisuuden eetos. *Sosiologia* 55:3, 281–297.

Harva, U. 1955. *Aikuiskasvatus. Johdatus aikuiskasvatuksen teoriaan ja työmuotoihin Suomessa*. Helsinki: Otava.

Harvey, D., 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, NY: New York.

Harvey, D., 2014. *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. Oxford University Press, NY: New York.

Haug, W. F. 1983. *Ideologiset mahdit ja vastarinta*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Haug, W.F 1991. Tietoisuusdiskurssi, ideologia ja *camera obscura*. Teoksessa Koivisto, J. & Mehtonen, L. (toim.) *Otteita ideologiasta*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. 89 – 121.

Heikkinen, A. 2001. *Niin vähän on aikaa – Ammatillisen kasvun katoava aika, paikka ja tila?*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Heikkinen, A. 1995. *Lähtökohtia ammattikasvatuksen kulttuuriseen tarkasteluun*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Heikkinen, V. 2020. *Tekstianalyysi: miksi kielellisillä valinnoilla on merkitystä?* . Gaudeamus.

Heywood, A. 2012. *Political ideologies. An introduction. 5th edition*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Honka, J. 2000. Keskiasteen koulunuudistus – koulutusta koko ikäluokalle. Teoksessa *Suomalaisen ammattikoulutuksen historia*. Okka: Opetus- kasvatus- ja koulutusalojen säätiö.

Huttunen, R. 2012. Louis Althusser – koulutuksen ideologisuudesta. Teoksessa Tapio Aittola (toim.) *Kasvatussosiologian suunnannäyttäjät*. Gaudeamus.

Ihalainen, S. 2018. Amislaisten lepsu koulutus ja työssäoppiminen pöyristyttävät – Opetusneuvos: ”Osaamista voi hankkia vaikka itsekseen kirjoja lukemalla”. Seura. Verkossa: <https://seura.fi/asiat/ajankohtaista/amislaisten-lepsu-koulutus-ja-tyossaoppiminen-poyristyttavat-opetusneuvos-osaamista-voi-hankkia-vaikka-itsekseen-kirjoja-lukemalla/> viitattu 27.4.2021.

Isopahkala-Bouret, U 2013. Hyvä suoritus! Osaamislähtöisten arviointikäytäntöjen soveltaminen ja seuraukset. Teoksessa Brunila, K., Hakala,

K., Lahelma, E. & Teittinen, A. *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset erot*. Helsinki: Gaudeamus.

Lahtinen, M. 1997. *Niccoló Machiavelli ja aleatorinen materialismi*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lahtinen, M. 2015. Louis Althusser – Marxin filosofiasta filosofiaan marxismille. Teoksessa Pyykkönen, M. & Kauppinen, I. (toim.). *1900-luvun ranskalainen yhteiskuntateoria*. Gaudeamus.

Lahtinen, M. 2019. Sivistys ja valta kapitalismissa – kulttuurimaterialistinen näkökulma sivistykseen. *Niin & näin* 100:1. 71 – 89.

Laki ammatillisesta koulutuksesta. L531/2017. Verkossa:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170531> viitattu 10.1.2021.

Laukia, J. 2013. *Tavoitteena sivistynyt kansalainen ja työntekijä : Ammattikoulu Suomessa 1899-1987*. Verkossa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9411-8> viitattu 20.2.2021.

Lewis, T. E. 2017. A Marxist Education of the Encounter:Althusser, Interpellation, and the Seminar. *Rethinking Marxism* 29:2. 303-317. DOI:10.1080/08935696.2017.1358498.

Lindholm, C. 2019. *Totuudenjälkeinen talouspolitiikka — Thatcherista Trumpiin*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, R. 2017. *Muuttuvat hyvinvointivaltiot Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina*. Verkossa:<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/55748/978-951-39-7146-5.pdf?sequence=1> viitattu 20.2.2021.

Karusaari, R. 2020. *Asiakaslähtöisyys osaamisperustaisessa ammatillisessa koulutuksessa*. Lapin Yliopisto. Verkossa:

<https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64059/Karusaari.Riitta.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 7.3.2021.

Kauko, J., Pizmony-Levy, O & Kallunki, J. tulossa. *Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmien sosiaalinen rakentuminen 2010-luvulla*.

Kaukonen, H-M 2018. Hätkähdyttävä tulos: Lähes 500 000 suomalaista tekee ilmaista työtä. *Seura*. Verkossa: <https://seura.fi/asiat/ajankohtaista/yli-500000-suomalaista-tekee-ilmaista-tyota/> viitattu 27.4.2021.

Kauppinen, A. 2020. *Mistä puhumme kun puhumme eriarvoisuudesta?* (Impulsseja). *Kalevi Sorsa -säätio*. Verkossa: https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2020/02/Kauppinen_web.pdf viitattu 21.3.2021

Kinnari, H. 2020. Elinikäisestä kasvajasta kyypääomakoneeksi : Elinikäinen oppiminen yrittäjämäisen talouden aikakaudella. *Aikuiskasvatus*, 40:4. 305-319. Verkossa: <https://doi.org/10.33336/aik.100535>.

Koikkalainen, P. 2012. Managerialismi ideologiana. *Niin & näin* 2012/4. 42-50.

Koivisto, J. & Pietilä, V. 1996. Ideological Powers and Resistance: The Contribution of W.F Haug and Projekt Ideologie-Theorie. *Rethinking MARXISM*. 9:4. 42 - 59.

Korber, M, & Oesch, D. 2019. Vocational versus general education: Employment and earnings over the life course in Switzerland. *Advances in Life Course Research* 40. 1–13.

Kyyrönen, O. 2020. *Ideology As Praxis. Projekt Ideologietheorie's Critical-Structural Theory Of Ideology*. Tampereen yliopisto: pro gradu -tutkielma. Verkossa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/120963/Kyyr%c3%b6nenOtto.pdf?sequence=5&isAllowed=y> viitattu 23.4.2020.

Marasco, R. 2019. Althusser's Gramscian Debt: On Reading Out Loud. *Rethinking Marxism*, 31:3, 340-362, DOI: 10.1080/08935696.2019.1626143.

Martel, J. R. 2017. *The Misinterpellated Subject*. Durhan & London: Duke University Press.

Marx, K. 1974. *Pääoma – kansantaloustieteen arvostelua 1. osa*. Neuvostoliitto: Progress.

Marx, K. 1979. *Poliittisen taloustieteen arvostelua*. Verkossa: <https://www.marxists.org/suomi/marx-engels/1859/poliittisen-taloustieteen-arvostelua/index.htm> viitattu 12.12.2020.

Marx, K. 1993. *Grundrisse*. Lontoo: Penguin Books.

Maczulskij, T. & Karhunen, H. 2017. Työmarkkinoiden rakennemuutos ja ammatillisen koulutuksen saaneiden nuorten työttömyys. *Talous & Yhteiskunta*, 45:3, 14–19. Verkossa: <https://labour.fi/wp-content/uploads/2020/02/ty32017.pdf> viitattu 5.4.2020.

Maczulskij, T. & Kauhanen, M. 2016. Työmarkkinoiden polarisaatio ja työvoiman liikkuvuus – mihin rutiininomaista työtä tekevät työntekijät päätyvät? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112:3, 284–296. Verkossa: https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2016/10/KAK-3_2016-maczulskij-ja-kauhanen.pdf viitattu 23.3.2021.

Maunu, A. 2020. Opiskelijälähtöisyyttä arjen paineissa: Ammattiopettajien käsitykset oman työnsä hyvistä ja huonoista puolista uudistusten kaudella. *Kasvatus & Aika*, 14:1. 44–66. <https://doi.org/10.33350/ka.76271>.

Mayo, P 2014. Gramsci and The Politics of Education. *Capital & Class* 38:2. 385–398. DOI: 10.1177/0309816814533170.

Mayo, P. 2015. *Hegemony and Education under Neoliberalism – Insights From Gramsci*. New York: Routledge.

Meiksins Wood, E. 2016. *Democracy Against Capitalism. Renewing Historical Materialism*. Lontoo: Verso.

Montag, W. 2013. *Althusser and His Contemporaries. Philosophy's Perpetual War*. USA: Duke University Press.

Munukka, J. & Arjasmaa C. 2018. "Sehän vielä tappaa jonkun" - sähköasentajien koulutus huolestuttaa opettajia Itä-Suomessa. *Yle MOT*. Verkossa: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/03/27/sehan-viela-tappaa-jonkun-sahkoasentajien-koulutus-huolestuttaa-opettajia-ita> viitattu 1.2.2021.

Pehkonen, L.. Saako työntekijäkansalaista sivistää. Teoksessa Brunila, K., Hakala, K., Lahelma, E. & Teittinen, A. (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset erot*. Helsinki: Gaudeamus.

Pépin, L. 2011. Education in the Lisbon Strategy: Assessment and prospects. *European Journal of Education* 46:1. 25-35. Verkossa: <http://www.jstor.org/stable/41231555> viitattu 12.4.2021.

Pippa, S. 2019. Althusser against functionalism. Towards the concept of 'overinterpellation'. *Revista de Filosofía*. 58:152. 53-65.

Poutanen, M. Tomperi, T., Kuusela, H., Kaleva V., & Tervasmäki, T. 2020. From democracy to managerialism: foundation universities as the embodiment of Finnish university policies. *Journal of Education Policy*. DOI: 10.1080/02680939.2020.1846080.

O'Boyle, B. & McDonough, T. 2015. Critical Realism and the Althusserian Legacy. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 46:2. 143-164. doi.org/10.1111/jtsb.12092

- Oittinen, V. 2009. Ihminen hyötyolentona. *Kulttuurivihkot* 36:2. 39-45.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. *Ammatillisen koulutuksen reformi*. Verkossa: <https://minedu.fi/amisreformi> viitattu 27.4.2021.
- Rancière, J. 2011. *Althusser's Lesson*. New York: Continuum.
- Rehman, J. 2013. *Theories Of Ideology – The Powers Of Alienation And Subjection*. Chicago: Haymarket Books.
- Ricouer, P. 1994. Althusser's Theory Of Ideology. Teoksessa Elliot, G. (toim.) *Althusser – A Critical Reader*. USA: Blackwell.
- Rintala, H. & Nokelainen, P.. Vocational Education and Learnres' Experienced Workplace Curriculum. *Vocations and Learning* 2020:13. 113-130.
- Robinson, W. I., 2014. *Global Capitalism and the Crisis of Humanity*. New York: Cambridge University Press.
- Ruuska, T. 2017. *Reproduction of Capitalism in the 21st Century: Higher Education and Ecological Crisis*.
Verkossa: <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/26627>. Viitattu 20.1.2021.
- Saari, A. 2016. Elinikäinen oppiminen ja yksilöivä valta. *Aikuiskasvatus*, 36:1, 4-13. <https://doi.org/10.33336/aik.88470>.
- Saari, A. 2020. *Kasvatusteoria antiikista nykypäivään*. Helsinki: Gaudeamus.
- Silvennoinen, H. 2012. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 2000-luvulle. *Aikuiskasvatus*. 32:4. 303-309. <https://doi.org/10.33336/aik.94009>.
- Silvonon, J. 1991. Ideologia ja rajautuva toimintakykyisyys. Teoksessa Koivisto, J. & Mehtonen, L. (toim.) *Otteita ideologiasta*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Simola, H., Rinne, R., Varjo, J., & Kauko, J. 2013. The paradox of the education race: how to win the ranking game by sailing to headwind. *Journal of Education Policy* 28:5. 612–633. <https://doi.org/10.1080/02680939.2012.758832>.

Sotiris, P. 2020. *A Philosophy For Communism – Rethinking Althusser*. Leiden/Boston: Brill.

Tervasmäki, T. & Tomperi, T.. Koulutuspolitiikan arvovalinnat ja suunta satavuotiaassa Suomessa. *Niin & Näin* 2/18. 164 – 200.

Thomas, P. D. 2009. *The Gramscian Moment: Philosophy, Hegemony and Marxism*. Leiden/Boston: Brill.

Thomas P. D. 2013. Hegemony, passive revolution and the modern Prince. *Thesis Eleven*. 117:1. 20-39. doi:10.1177/0725513613493991.

Thompson E.P. 1995. *The Poverty Of Theory: Or an Orrery of Errors*. Lontoo: Merlin Press.

Tomperi, T. 2010. Yliopistolaki taustoineen, koulutuspoliittinen tarkastelu. Teoksessa Tomperi T. (toim,) *Akate!minen”n kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Tampere: Vastapaino.

Tomperi, T. 2017. *Filosofianopetus ja pedagoginen filosofia: Filosofia oppiaineena ja kasvatuksena*. Tampere: Niin & Näin.

Tuomi, J., & Sarajärvi, A. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuomisto J. 2002. Elinikäisen oppimisen retoriikka ja vallankäyttö. Teoksessa Honkonen R. (toim.) *Koulutuksen lumo –retoriikka, politiikka ja arviointi*. Tampere: Tampere university press.

Türken, S., Nafstad, H. E., Blakar, R. M., & Roen, K. 2015. Making Sense of Neoliberal Subjectivity: A Discourse Analysis of Media Language on Self-development. *Globalizations* 13:1., 32–46.

doi:10.1080/14747731.2015.1033247

Valtiontalouden tarkastusvirasto 2021. Tarkastuskertomus: Ammatillisen koulutuksen reformi. *Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 2/2021*. Verkossa: <https://www.vtv.fi/app/uploads/2021/03/VTV-Tarkastus-2-2021-Ammatillisen-koulutuksen-reformi.pdf> viitattu 26.4.2021.

Valtioneuvoston kanslia 2015. *Ratkaisujen Suomi*. Verkossa: https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YH_DISTETTY_netti.pdf viitattu 30.3.2021.

Vainiontalo, Jari 2021. *Erityisen tuen tarve sähkö- ja automaatioalan perustutkinoissa*. YAMK opinnäyte. Turun ammattikorkeakoulu. verkossa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/463555/Jari_Vainiotalo.pdf?sequence=2&isAllowed=y viitattu 20.3.2021.

Verger, A. Parcerisa, L. & Fontdevila, C. 2019. The growth and spread of large-scale assessments and test-based accountabilities: a political sociology of global education reforms. *Educational Review* 71:1. 5-30, DOI: 10.1080/00131911.2019.152204.

Wallerstein, I., 2013. Structural Crisis, or Why Capitalists May No Longer Find Capitalism Re-warding. Teoksessa Wallerstein I., Collins, R., Mann, M., Derluigian, G. and Calhoun C. (toim.). *Does Capitalism Have a Future?*, Oxford University Press, NY: New York.

Willis, P. 1977. *Learning To Labour*. Hampshire: Gover.

Värri, V-M. 2018. *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.

Uusitupa, T. 1991. Huomioita ideologiateorian varhaishistoriasta. Teoksessa Koivisto, J. & Mehtonen, L. (toim.) *Otteita ideologiasta*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. 7 – 53.

Ågren, S., Pietilä, I. & Rättilä, T. 2020. Palkkatyökeskeisen ajattelun esiintyminen ammattiin opiskelevien työelämäasenteissa. Teoksessa *Nuorisobarometri* (Toim). Verkossa: <https://tietoanuorista.fi/wpcontent/uploads/2020/06/nuorisobarometri2019-netti.pdf>. Viitattu 5.4.2021.